

PANNON

JŰKÖR

K U L T U R Á L I S F O L Y Ó I R A T

6. évfolyam, 2. szám

2001. ÁPRILIS – JÚNIUS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*
SZERKESZTŐSÉG

CZUPI GYULA
főszerkesztő

*
BŐSZE KATALIN, KARDOS FERENC, KISS GÁBOR, KOSTYÁL LÁSZLÓ, MOLNÁR ANDRÁS, TAR FERENC
szerkesztők

*
MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Szlovénia), Major-Zala Lajos (Svájc), Péntek Imre (Székesfehérvár), Várday Béla (USA)

*
LENGYÁK ANDRÁS
olvasószerkesztő

*
TÁNCZOS KATALIN
kiadói titkár

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának támogatásával.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab Felelős kiadó: Lackner László
Szerkesztőségi levélcím: Czupi Gyula 8801 Nagykanizsa Pf.: 484. E-mail: czupi_gy@vkanizsa.c3.hu Telefon: 30 9371 614.

A szerkesztőség tagjainak e-mail-jei:

Bősze Katalin: zalamik@matavnet.hu, Kardos Ferenc: rekaanna@freemail.hu, Kiss Gábor: kissg@dfmk.hu,

Kostyál László: lacikos@dfmk.hu, Molnár András: zalalev@dfmk.hu, Tar Ferenc: tarferi@bibo.hu.

Előfizethető a Zalavölgye Takarékszövetkezet III. sz. fiókjá Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján, vagy a kiadó
címén, rózsaszín postai utalványon: Pannon Tükör (Zalatur Kft. címen) 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér. 1.

E-mail: zalatur@zalaszam.hu

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 600 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg.

Nyomdai előkészítés és tördelés: Mátrix Marketing Műhely Kft., Nagykanizsa.

Nyomdai munkák:

TARTALOM

Balaton

Szabó Erik - Z. Karvalics László: Turizmus, információs társadalom, internet - avagy példaképiünk, a japán turista	3
Somogyi György: Magyar tenger magyar vésővel (Morelli Gusztáv fametszetein)	8
Katona Csaba: A balatonfüredi nyár – anno 1861	12
Petánovics Katalin: Berki Pásztorok	24

Melléklet

Zóka Gyula fotói

Honismeret

Molnár András: Deák Ferenc kehidai kúriája	29
Bátki József: Volt egyszer egy életünk	37
Ács Jenő: Jehova árnyékában 3.	49
Gáborján László: Ging bao csirke és más inycenségek	56

Szépirodalom

Erdélyi József: <i>Hévízi emlék</i> (a borító belső oldalán)	
Zombor Béla: <i>Az Isten karja ringat..., Három nap - három vers</i>	59
Fa Ede : <i>Vers a kukában, Egy író(toll)ról</i>	60
Gyurik Irén: <i>A halott asszony beszél a kórteremben, Megelevenedő fénykép az albumban,</i> <i>Legyél a csend, Nem vagyok méltó</i>	65
Gyenes Imre: <i>Feltámadás, Baleset</i>	67

Szemle

Varga Domokos: Elátkozott kor menekültje (Szuly Gyula: Kő és kenyér)	69
Hules Béla : Én nem vágyódom innen sehova (Háry Emma: Testvéreim a margaréták)	70
Tar Ferenc: Levelek a keszthelyi városbírónak	72

Címlapon a lapunkat támogató Zalatour vonycarvashegyi kempingje.
A keszthelyi Balatoni Múzeum segítette e számunk megjelenését.

Szerzőink

Ács Jenő író – Budapest	Molnár András történész-levéltáros – Zalaegerszeg
Bátki József emlékiratíró – Nagykanizsa	Petánovics Katalin néprajzkutató – Keszthely
Erdélyi József költő (1896 - 1978)	Somogyi György – Ábrahámhegy
Fa Ede költő – Nemespátró	Szabó Erik BME, tudományos munkatárs – Budapest
Gáborján László író – Zalaegerszeg	Tar Ferenc tanár, helytörténész – Hévíz
Gyenes Imre író – Zalaegerszeg	Varga Domokos irodalmár – Budapest
Gyurik Irén költő – Zalaegerszeg	Z. Karvalics László BME, oktató – Budapest
Hules Béla író – Budapest	Zóka Gyula fotós – Zalaegerszeg
Katona Csaba levéltáros – Budapest	Zombor Béla költő – Szombathely

Szabó Erik – Z. Karvalics László

Turizmus, információs társadalom, internet – avagy példaképünk a japán turista

Nagy-Britanniában a nyolcvanas évek elején nagy megrökönyödést keltett, amikor egy találékony statisztikus kimutatta, hogy a brit rockipar több bevételt hoz az országnak, mint a vas-acél-autó komplexum. A kilencvenes évek elején viszont már nem lepődött meg senki, amikor az előrejelzések az ezredforduló világának vezető iparágaként a turizmust jelölték meg – igaz, akkor még nemigen számoltak avval, hogy a távközlést, a számítástechnikát, az irodaautomatizálás eszközeit, az elektronikus játékokat és a médiát (még átfogóbban a kutatás-fejlesztést és az oktatást is) összeolvasztó info-ipar és vezérhajója, az internet még látványosabb növekedést produkálva a második helyre „szorítja majd le” a turizmust.

Csakhogy eközben mindaz, amit „turizmusként” ismertünk, szép lassan átalakul valami másba.

Ha egy budapesti lakos a 6-os villamoson a Vigszínházig döcög, hogy ott megnézzen egy előadást, vajon csak az utazással töltött idő különbözteti-e meg őt attól, aki egyenesen Győrig autózik az M1-esen, hogy ott élvezhesse a Győri Balett valamelyik produkcióját? Mit változtat az alaphelyzet az, ha autósunk rátesz még egy lapáttal, és egyenesen Bécsig szalad, hogy ott egy felejthetetlen operettelőadás részese lehessen? És ezek után miként tekintünk kultúraéhes újjagdagjaink londoni repülő kiruccanásaira a Macskák hőskorából??

Utazásnak sok – turizmusnak kevés. Az összecsugorodó világot érezzük, a globalizálódás dübörgését, amellyel – esetünkben – az élményszerzés érdekében megtett távolság gyarapodása egyúttal a jelképe annak, ahogyan választási szabadságunk nő, és „akciószugárunk” tágul.

El is bizonytalanodunk ugyanakkor, érezvén, hogy a „klasszikus” kategóriák már egyre kevésbé képesek leírni az új minőségeket. Mert mit is értünk turizmus és turizmusipar alatt? Elsődlegesen az utazási irodákat, a közlekedési vállalatokat, a szállás/vendéglátóipar tagolt kínálati világát. Aztán ott van a kiegészítő tudásipar (az idegenvezetéssel és az útikönyvekkel), a kiegészítő másodlagos ipar (az útifelszerelésekkel és a szabadidős eszközökkel). Kultúrafogyasztást látunk a mú-

zeumok, előadások és más nevezetes helyek látogatásával.

Utazik a sportoló, hogy versenyezhesen, fellép a művész, tárgyal a politikus és az üzletember, tanul a diák, és tanít a tanár, dolgozik a munkavállaló – de nagyon nehéz volna mindezt a turizmus alá begyömöszölni. A fizikai mozgás ténye egyre kevésbé alkalmas a közös minőségek megragadására.

Egy pontosabb leírás felé talán az „élményiparként” megragadott gyűjtőkategóriával juthatunk.

Élményipar minden mennyiségben

Mi tartozik az élményiparhoz? Használjuk Yoneji Masuda több mint 20 éves iparági tipológiáját, és meglepő végeredményhez jutunk.

Az oktatást a szórakoztatással elegyítő edutainment (magyarra „szórakoztatásnak” fordítjuk) a tudásiparágakból érkezik. Az információk szervezett átadását a szabadidős viselkedésmintázatokkal összecsúsztató infotainment („hírákkoztatás”) az információs iparágakból. A „rendezvény/éseménnyé” tett szellemi tréningipar az ún. etikai iparágakból. Mindezek mellé társulnak a művészeti iparágak és a sportipar, valamint a hagyományos értelemben vett turizmus.

Az egymás mellé kerülő tevékenységek „felcserélhetősége” jól jelzi, hogy az élményipar központi kérdésévé nem maga az adott tevékenység, hanem az eljárási illetve a közvetítés mikéntje emelkedik. A természetfilmek fizikai jelenlét nélkül szórakozva közvetítenek ismereteket olyan vidékekről, amelyek az oda utazás nélkül korábban birtokba vehetetlenek voltak. Az élmény intenzitásán kívül a helyszínen vagy a képernyőn végignézett kupadöntő között túl sok különbség nincs. Múzeumban, képeskönyvben és az interneten egyaránt tanulmányozhatjuk kedvenc festőnk képeit.

Ahogy korábban a média világa, úgy váltja ki ma az információtechnológia az élményfogyasztáshoz kapcsolódó kényszerutazást, ahol teheti. Mindez azonban nem az eltunyulás kezdete – mint néhány szigorú tekintetű kultúrakritikus állítja –, hanem a céltermészetű

élményfogyasztás kínálatkészletének letisztulása. Ahol utazásra van szükség a kívánt élmények megszerzéséhez, utazunk. Ahol kiváltható valamilyen közvetítéssel, közvetítünk. (Ahol a kiválasztást elősegíti egy valószínűségi élmény szimulációja, ott örömmel élünk a lehetőséggel.) Annál is inkább, mert sok esetben a közvetlen elsajátításnak eleve fizikai korlátai vannak – képzeljük el például Velencét vagy Komodó szigetét, amint százmillió kínai turista ostromolja.

Az információs társadalom másképp is újraírja az ismeretszerzés térképét. Az élethosszig tartó tanulás (új és még újabb ismereteknek az oktatási rendszeren kívüli, szervezett és önálló formában való megszerzése) mellé az élethosszig tartó élményfogyasztás társul. Márpedig a fejlett országok a maguk 80 évhez közelítő átlagéletkorukkal egyre tovább a rendszerben tartják az élményipar fogyasztóit.

Hirtelen eszünkbe jutnak a japán turisták. Mosolyogni szoktunk azon, hogy állandóan fényképeznek. Mosolygunk az „egyen”-ruhájukon. Mosolygunk azon, hogy állandóan mosolyognak. Derűsen élcelődünk csoportjaik „nyugdíjasklub” jellegén.

Aztán hirtelen elkomorodunk – jó volna, ha már mi is itt tartanánk. Ha az információs korszak minden polgára számára természetes és lehetséges volna, hogy élethosszig tartó élményfogyasztóvá váljon. És nemcsak a csendes, de izgalmas öregség, hanem az aktív évek során is.

Ebből a szempontból különösen sokatmondóak azok a vizsgálati adatok, amelyek az internet-nemzedék, a net-generáció élményfogyasztásával és utazásával kapcsolatosak. A közvetítettség megjelenése és az ennek révén elérhető időnyereség ugyanis nem az utazásmennyiség csökkenését eredményezi, éppen ellenkezőleg. Nagyjából változatlan marad az utazásra fordított idő, csak hogy ezt az időt a korábbiaknál sokkal nagyobb fizikai térben és formagazdagabb élménylehetőségekkel tudjuk kitölteni. A pánikban fogant mítoszokkal ellentétben a számítógéphasználat nem elidegenít, éppen hogy közelebb hoz a természethez és a többi emberhez. A választások szabadságfokának meg növekedésén keresztül emberi mivoltunk kiteljesedésének illékony örömét érezzük.

Rövidtávon mindebből persze kevesebbet és mást érzékelünk. Egyelőre fontosabb kategóriát jelent az „ár”, a „kényelem”, az „információ”, amikor pihenést,

nyaralást, siútat szervezünk. Mindaz tehát, amit ma az interneten ezügyben látunk, egyelőre még csak halvány visszfénye annak, amit majd milliárdnyi használója révén az évtized végére produkálni fog. Nem árt azonban már most odafigyelni az on-line forradalomra. Ha ügyesen érezzük meg a változások irányát, egyszerre lehetünk tájékozottabbak, érthetjük meg jobban a világot, s ráadásul esélyünk is megnő, hogy versenyelőnyre tegyünk szert azokkal szemben, akik a kulcsfelismerésekig később jutnak el nálunk.

A turizmus az internetre költözik

A Travel Industry Association nevű nemzetközi szakmai szervezet szerint ma már világszerte mintegy 85 millió ember keres on-line turisztikai információkat, vagy foglal le ilyen jellegű szolgáltatást on-line. A Cyber Dialogue felmérése szerint az internet-használók körében a turisztikai információ a legkeresettebb, felméréseik szerint az internetezők 38 százaléka keresett már ilyen tartalmat. A Gartner Group nemzetközi kutatócég 75 százalékra teszi a turisztikai oldalakat információszerzés, vagy on-line rendelés céljából valaha látogató internetezők arányát. Az eMarketer egy nemrég megjelent tanulmányában az említett piaci becsléseket összegezve és saját kutatásait alapul véve 53,2 millióra tették az on-line turisztikai információkat keresők, és 17,5 millióra a kapcsolódó szolgáltatásokat on-line megrendelők számát.

A PhoCusWright, mint az on-line turisztikai iparág legfőbb szakértője egy piramissal jellemzi a felhasználókat. A legelső blokkban az felmérésben résztvevő internetezők 84 százaléka helyezhető el. Ők azok, akik valaha utazási website-ot látogattak meg, míg 76 százalék ugyan kinézi a számára legmegfelelőbb ajánlatot on-line, de nem jut el a foglalásig. On-line megrendelést hajt végre, azonban hagyományos módon fizet 52 százalék, a piramis csúcsához pedig 43 százalék sorolható, vagyis ők azok, akik mindent on-line hajtanak végre.

Az internetes turisztikai szolgáltatások iránti kereslet dinamikusan nő. A webes szolgáltatások népszerűségének növekedésével párhuzamosan csökken az utazási irodák és telefonos ügynökségek iránti igény, vagyis az on-line forgalom a hagyományos piacokról hódítja el a bevételeket. A lehetőségek tartománya

fokozatosan bővül, s evvel együtt erősödik az on-line rendelésekhez fűződő bizalom is. Egyre többen vásárolják on-line a repülőjegyüket, és mind többen tervezik azt, hogy áttérnek az on-line vásárlásra.

A PhoCusWright egy másik felmérése arra volt kíváncsi, hogy mi vonzza a felhasználókat az on-line szolgáltatásokhoz, és miben kellene erősödniük a webes turisztikai szolgáltatóknak ahhoz, hogy még nagyobb vonzerőt jelentsenek. A felhasználók a web-sitek legnagyobb előnyének egyértelműen az olcsóbb árakat nyilvánították. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy milyen típusú cégek kínálják a legmagasabb színvonalú ügyfélszolgálatot, legtöbben a tradicionális utazási ügynökségeket választották. Ebből egyértelműen kiderül, hogy az on-line irodáknak a személyes kontaktus megteremtésében kell erősödniük ahhoz, hogy tovább tudják növelni fogyasztóik lojalitását és elégedettségét.

A The Industry Standard tanulmánya szerint az Egyesült Államokban a 35–44 évesek korcsoportja a domináns az on-line turisztikai szolgáltatások felhasználói körében, az internetes vásárlási kedv pedig az 55 év felettieknél a legalacsonyabb (hol vagytok, on-line japán turisták?). Jellemzően az átlagosnál magasabb jövedelemmel rendelkező felhasználók vásárolnak on-line.

Európa és az on-line turizmus

Az európai piacon nemrégiben készült el az on-line turisztikai piac keresleti oldalát elsőként bemutató mély és átfogó felmérés, Internet European Travel Monitor (IETM) címen. A 33 országra kiterjedő tanulmány szerint 1999-ben összesen több mint 27 millió belföldi és külföldi utat kezdeményeztek európai felhasználók az interneten keresztül, és ebből valamivel kevesebb mint 6 milliót le is foglaltak és ki is fizettek on-line. Ha csak a külföldre történő utazásokat számítjuk, a 16,8 millió határokon átlépő interneten kezdeményezett utazás 22,65 százalékát (3,8 millió) fejezték be on-line rendeléssel és foglalással az utazók. A európai felhasználókról megállapítható, hogy jellemzően nagyvárosokban laknak. Érdekes azonban, hogy a kis vidéki falvakban élők is gyakrabban foglalnak utazásokat on-line mint off-line. A kis- és közepes méretű városokban élők azok, akik leggyengébben reprezentáltak az on-line turisztikai megrendelést bonyolítók között.

Az IETM részletesen elemzi az on-line utazásokat foglaló európai felhasználók által választott célállomásokokat is. A tanulmány szerint az európaiak külföldi utazásuk célállomásaként legtöbben nyugat-európai országot választanak, míg az interneten rendelt utazások esetében a mediterrán országok vezetnek.

A kelet-európai és az észak-európai országokat összehasonlítva furcsa eredményt kapunk, hiszen közel azonos a két térségben az on-line foglalások részaránya. Ha azonban az off-line csatornákon lebonyolított utazásokat is tekintjük, kiderül, hogy míg az északi országok aránya az on-line foglalások piacán kevéssel meghaladja a hagyományos piacon elfoglalt helyüket, addig régióink országaiban messze alulmarad az on-line foglalások aránya.

A kelet-európai régió országainak európai turisztikai piacon elfoglalt helye egyre jelentősebb ugyan, vélhetően a gyengébb infrastruktúrából, valamint a kevésbé fejlett távközlési és internetes kultúrából adódóan azonban az interneten foglalt utakat tekintve sokkal alacsonyabb a részarányuk. Az egyik legnagyobb különbséget az on- és off-line (a hagyományos) megrendelések arányát tekintve nyugati szomszédunk, Ausztria produkálja, részaránya az on-line rendelések piacán több mint kétszeres, mintegy 12 százalék.

Míg a hagyományos turisztikai piacon a legnagyobb forgalom május–augusztus között bonyolódik, addig az interneten a szeptember–december közötti időszakban kattintanak legtöbben egy-egy út lefoglalását követően az OK gombra. Míg a hagyományos foglalásokat az utazni szándékozók az első 8 hónapban végzik, addig a trend a szeptember–december hónapokban tökéletesen megfordul. Mindez nagy valószínűséggel azzal függ össze, hogy a síutak és a speciális események az internetes piacon kiemelt jelentőséggel bírnak. A webes utazásrendelések 11,5 százaléka síút, míg a téli sporttúrák aránya a teljes piacon csak 3,5 százalék. (Ez némi magyarázattal szolgál Ausztria kiemelt szerepére is, hiszen nyugati szomszédunk az európai síszerezések egyik célszámára).

A IETM jelentéséből származó adatokból és egyéb más információkból összeállítható a tipikus európai webes turisztikai szolgáltatásokat vásárlók profilja, amelyben a legfontosabb demográfiai adatok mellett az on-line utazók jellemző utazási szokásai szerepelnek. Az on-line utazók jellemzően a 30-44 éves kor-

csoportból kerülnek ki, az átlagosnál magasabb jövedelemmel és képzettséggel rendelkeznek. A weben turisztikai szolgáltatásokat vásárlókról elmondható, hogy az átlagos kirándulóknál jobban költenek, az éjszakánkénti átlagos költségük meghaladja a 100 fontot.

Az utazási szolgáltatásokat on-line foglaló európai felhasználók tipikus profilja:

	Tipikus profil	A profilban szereplő típus aránya az alapsokasághoz
Nem	férfi	63,9%
Kor	30–44 év	45,5%
Háztartás bevétele	Magasabb az átlagosnál	51,9%
Képzettség	Magasabb az átlagosnál	51,5%
Háztartás mérete	3-4 fő	52,8%
Lakóhely	Nagyváros	61,7%
Éjszakánkénti átlagos költség	Több mint 100 font	45,8%
Utazásonkénti átlagos költség	250–750 font	46,8%
Utazási eszköz	Repülő	45,4%
Utazás célja	Nyugalás, szabadság	76,5%
Célállomás	Nyugat-Európa	45,1%
Nyugalás típusa	Tengerpart, napos országok	25,6%

Az on-line turizmus, mint az elektronikus kereskedelem zászlóshajója

Cseppnyi kétségünk se legyen: az on-line turizmus előretörését ugyanúgy az üzlet mozgatja, mint ahogy tette azt mondjuk hajdanán a könyvnyomtatással. Annak azonban, hogy miképpen lettek az on-line turisztikai szolgáltatások az egész elektronikus kereskedelem kiemelt ágazatává, különös jelentősége lehet, ha az iparág dinamikáját akarjuk megérteni (merthogy a turizmusipar amúgyis felszálló ágban van világszerte).

Az utolsó évben az on-line kereskedelmi piac területén a turizmus 8 százalékpontos növekedést produkált, így részaránya 26 százalékra emelkedett, és 2000-re a b2c (business-to-consumer) kereskedelem vezető területe lett. A következő évekre valamennyi iparági szakértő rendkívül dinamikus növekedést prognosztizál. Különböző becslések szerint 1999-ben 6-7 milliárd dollár forgalmat bonyolítottak az utazási cégek az interneten, és ez az érték 2003-ra már 25 milliárd körül

alakul. 2000-ben már a 180 milliárd dolláros teljes turisztikai piac 7 százaléka az interneten realizálódott, ez mintegy 13 milliárd dollár on-line forgalmat jelent.

A növekedés elsősorban annak köszönhető, hogy a turisztikai iparágban az egyszeri átlagos vásárlási érték lényegesen magasabb, mint más területeken, és folyamatosan emelkedik a fogyasztók egy főre jutó on-line költségének értéke is. Az internetes alkalmazások rohamosan fejlődnek, a web-oldalak egyre gyorsabb és kényelmesebb szolgáltatásokat kínálnak. A felhasználók számára az egyik legnagyobb hozzáadott érték a web-es rendelések esetében az, hogy a különböző beszállítók ajánlatait és árait a web-en könnyen és gyorsan össze lehet hasonlítani. Ennek eredményeként az ilyen jellegű rendszerek fejlődése és tökéletesedése további forgalomnövekedést eredményez, az interneten turisztikai szolgáltatást vásárlók száma évente megduplázódik.

Az 1998 és 2000 közötti időszakban gyakorlatilag lezajlott az elektronikus turisztikai iparág konszolidációja. Jó ideig a légitársaságok tűntek a folyamatok legnagyobb nyertesének, de bármennyire is erősödnek web-es szolgáltatásaik, a teljes on-line turisztikai piacot továbbra is az on-line utazási ügynökségek vezetik. A felhasználók körében a piac kínálati oldalát aggregáló, vagyis az ajánlatokat, a szolgáltatásokat, a minőséget és nem utolsósorban az árakat összehasonlíthatóvá tevő website-ok a legkedveltebbek. Ennek eredményeként az ilyen jellegű oldalakon 1999-ben mintegy 3,6 milliárd dollár forgalom realizálódott, ami a teljes on-line turisztikai piac valamivel több mint fele. Nem véletlen, hogy ezen a részpiacon is erős koncentráció jött létre, az egyesüléseket követően a lista első öt cége a teljes piaci bevétel 80 százalékát állítja elő.

És Magyarország?

Hazánk on-line Csipkerózsika-álmot alszik. A falusi turizmus egyik szervezete, néhány pionír szálloda és magánfogadós internetes kalandjai ellenére a turisztikai kínálat „webesítése” alig kezdődött el. Pedig azok az európai fogyasztók, akik szép lassan hozzászoknak ahhoz, hogy utazásaikkal kapcsolatban mindent on-line intézzenek el, egyre inkább igényelni fogják, hogy megfelelő információkhoz juthassanak. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a magyar internetes

társadalom gyarapodásával a külföldit amúgyis meghaladó hazai forgalom egy része is a web-en keresztül igyekszik majd utat találni magának. Az internetnél jobb „marketing” eszköz nem is kell a vendégfogadóknak: minimális költséggel láthatóvá tudják tenni magukat az egész világ számára. Ha valamire szakosodtak (lovas-, gyógy-, horgász-, vadász-, gyermek-, kaland- stb. turizmus), akkor az adott közösségek hálózati fórumain való megjelenéssel tudják esélypontjaikat növelni.

A habozók üssék fel a kormány gazdaságfejlesztési csomagjának, a Széchenyi-tervnek a turisztikai alprogramját. Ott meg fogják találni azt a támogatási konstrukciót, amely az informatikai fejlesztéseket próbálja elősegíteni. Utána kezdjenek számolni, mérlegelni. De mielőtt bármit is döntenek, próbáljanak meg elfogultságmentesen közeledni az internet szép új világához. Rajtunk múlik, hogy sikerül-e felülni az információs társadalom gyorsvonatára.

Szabó Erik áttekintése Balatoni régió a web-en

A balatoni régióban az elmúlt években több kezdeményezés is irányult valamilyen szempontból központi Balaton site kialakítására. Különböző gazdasági és non-profit szervezetek próbáltak átfogó portál site-ot kialakítani, ám máig nem rendelkezik a régió egy nemzetközi szintű, igényes és felhasználó centrikus web-oldallal.

A hazai és külföldi vendégek számára legkézenfekvőbb URL címeken (www.balaton.hu, www.balaton.com) a Balaton Média és Információs Központ Kft. által üzemeltetett oldalak találhatóak. A site a Balaton térségét átfogó információs rendszer kialakítását célozza turisztikai felhasználásra. A balatoni hírek mellett a szállás- és szolgáltatás-adatbázis a legértékesebb funkció. Alacsony látogatottságról árulkodik, hogy a site összesen 225 regisztrált felhasználóval rendelkezik, a fórumon pedig a legkeresettebb témában eddig húsz hozzászólás érkezett.

A www.balaton.net cím alatt az infoWay 95 Kft. által fejlesztett oldal található. Fejlettségét jellemzi, hogy a főoldali kilenc, turisztikai és gazdasági témakört jelző link közül mindössze négy működik, és az utolsó aktualizálás dátuma 2000. május 26. A site grafikai megjelenése is komoly kívánnivalókat hagy maga után.

Zóka Gyula 1947-ben született Zalaegerszegen. Fényképezéssel gyermekkora óta, filmeléssel pedig húsz éve foglalkozik. Képei hazai és nemzetközi fotókiállításokon szerepeltek, több díjat nyert. Évekig dolgozott az MTI FOTÓ külső munkatársaként, tizen-

A www.balatonregio.hu nem turisztikai célzatú web-site, inkább a régió híreire és eseményeire koncentrál. A friss napi hírek mellett menetrend és időjárási információkért célszerű idelátogatni, a szállodák és kempingek jegyzéke a részletes bemutatás hiányában nem használható. A hírek az MTI vidéki tudósítóinak közreműködésével kerülnek az oldalra.

Érdekes kezdeményezésnek tűnik a www.balatonpress.com, www.balatoninfo.net és www.balaton-sport.hu site-okból álló honlappsoport. A három site egységes arculattal és közös üzemeltetővel (VisData Kft.) rendelkezik. A site-ok látogatottságáról a rendszerben lévő 23 hirdetés, és a fórumban a 40 alatti hozzászólás árulkodik. Friss hírek és sporthírek találhatóak viszont az oldalakon, a többi regionális oldalhoz képest viszonylag jó a tartalom architektúra és a felhasználói felület. Erős bevezető kampánnyal egy ismert és látogatott honlappá tehető.

Végül megemlítést érdemel a startlap.com weboldal nemrégiben létrehozott lappsoportjának egy tagja, a balaton.lap.hu gyűjtő site. Balatonnal kapcsolatos tartalmak keresése esetén itt célszerű kezdeni a böngészést. Az említett oldalak mellett számos más link található ezen a lapon, például egy francia nyelvű Balaton site (www.balaton.fr) és a balatoni települések oldalai (pl. www.siofok.hu).

nyolc évig a Magyar Televízió operátora volt. Televíziós munkáért három alkalommal vehet át nívódíjat. Zalaegerszegen a TVF Stúdió Kft. vezetőjeként is elsősorban filmeléssel és fotózással foglalkozik.

Fotói színes mellékletünkben láthatók.

Somogyi György

Magyar tenger magyar vésővel (Morelli Gusztáv fametszetein)

A cím a szerző készülő könyvére (*Magyar tenger magyar ecsettel*), annak címe pedig Juhász Gyula híres szonettjére (*Magyar táj magyar ecsettel*) utal. Az utóbbi a Tisza árterét idézi, ám az a táj a Balatonhoz hasonló, meghatározó eleme földrajzi azonosságunknak. Nemzeti kultúránkban a nagy, sík víztükör jelentősége az alföldi rónaságával vetekszik: a „Magyar tenger” úgy gazdagítja Pannónia fogalmát, ahogy Hunniáét a „Pusztá”.

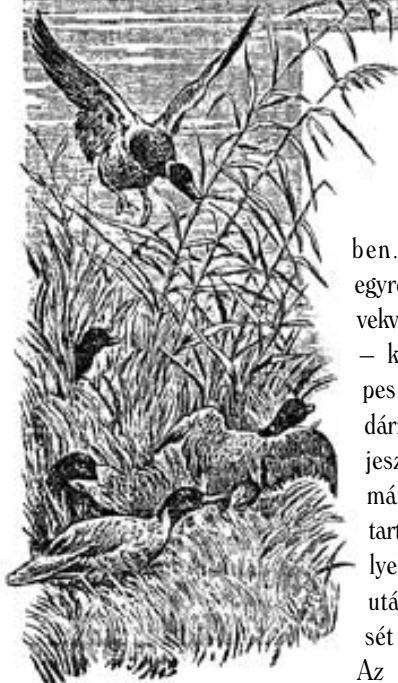

A „Magyar tenger” kifejezés költészetünkben Pálóczi Horváth Ádám nyomdokain indult hódító útjára, de a hozzá társuló képzeteket tájfestőink és a tájkép nyomdai sokszorosításának eszközei – a kőrajz, az acél-, a réz- és a fametszet – határozták meg. Az utóbbi – mint a legrégebbi képsokszorosító eljárás – a múlt század közepén nyerte vissza a nyomdászatban egykor gyakorolt egyeduralmát, amelyet kétszázötven évvel korábban veszített el. Ismételt térnyerését annak a felismerésnek köszönhetette, hogy a faanyag szálirányában vágott, ún. *lapdúc*nál sokkal aprólekosabb kidolgozást tesz lehetővé a keresztben vágott, ún. *száldúc* (vagy *harántdúc*) – főleg, ha puszpángfából készül, amibe akár egymást metsző vonalak sűrű hálóját is nyugodtan bele lehet vésní. A fölfedezést az angol *Thomas Bewick* nevéhez fűzik, aki az 1700-as évek végén, rézmetsző szerszámokkal és módszerekkel kezdett fametszetet csinálni. Ez könnyebben és gyorsabban ment, mint a keményebb rezet vagy (pláne) acélt megvésní, de a száldúcon ki lehetett dolgozni olyan finom rajzolatokat, sőt árnyalatokat is, amilyenekkel a

réz a fát addig túlszárnyalta. Ugyanakkor a könyvdíszítésnek visszaadta a fadúc azon óriási előnyét, hogy a szintén *magasnyomású* eljárást igénylő betűkkel együtt, szöveg közti ábrákhoz lehetett alkalmazni, szemben a fémmetszetekről *mély*-, a kőrajzokról pedig *síknnyomással* készíthető, külön műmellékletekkel. Ám *Bewick* találmánya nem egy csapásra változtatta meg a fametszésnek azt a vonalas technikáját, amely a lapdúc korlátaiból kovácsolt erényt. Előbb azt a technikát fejlesztette olyan irányba, hogy a száldúcról készült nyomatok finom tollrajzra hasonlítsanak. A gyakorlott metszők annyira boszorkányos ügyességgel, alázattal és birkatürellemmel vésték körbe a fára rajzolt, bármilyen vékony és kacskaringós vonalakat, hogy vésőikről legföljebb a kép háttérét vagy az eget borító, tökéletesen párhuzamos vonalak meg az *sc* (= *sculpsit*, azaz véste) rövidítés árulkodtak. Ilyen finom vonalú illusztrációk jelentek meg még 1863-ban is, például a Vasárnapi Újságban, többek között *Tihany*, *Kőröshegy* és *A csopaki kastély* látképeivel, valamint *Újházy Ferenc A Balaton lecsapolása Siófokon* című, kis (24x33 cm) méretű olajfestményének reprodukciójaként.

A száldúc metszésben rejlő lehetőségek közül a legnagyobb azonban a festmények reprodukálására alkalmas *tónusmetszés* volt: az, hogy a száldúcon különböző árnyalatok nyomófelületeit lehetett létrehozni. Ezt nevezték nálunk „angol modor”-nak, jóllehet Angliában a konzervatív lapok (a *Graphic*, az *Illustrated London News*) még az 1860-as években is inkább vonalas, semmint tónusos képeket közöltek, és a magyar metszők teljesítményét méltatóik a francia *Pisan* (Gustave Doré rajzairól készített) tónusmetszeteihez hasonlították. Az említett Vasárnapi Újság 1875. évi 22. (május 30-ei) számában már erre a metszémódra is találhatunk balatoni témájú – és ragyogó – példát: *Jókai Mór A Balaton völégényei* című elbeszélésének tajtékzó hullámokat ábrázoló illusztrációját, amelyet még tizenöt évvel később, *Sziklay János*nak *A Balaton és vidéke* című könyvéhez is felhasználtak. A kép jobb oldalán a *Morelli G.* kézjegye ismerhető fel.

Fametsző szakképzés Magyarországon (Pesten) az 1860-as évektől folyt: 1863-ig *Huszka Lajos*, 1864-től

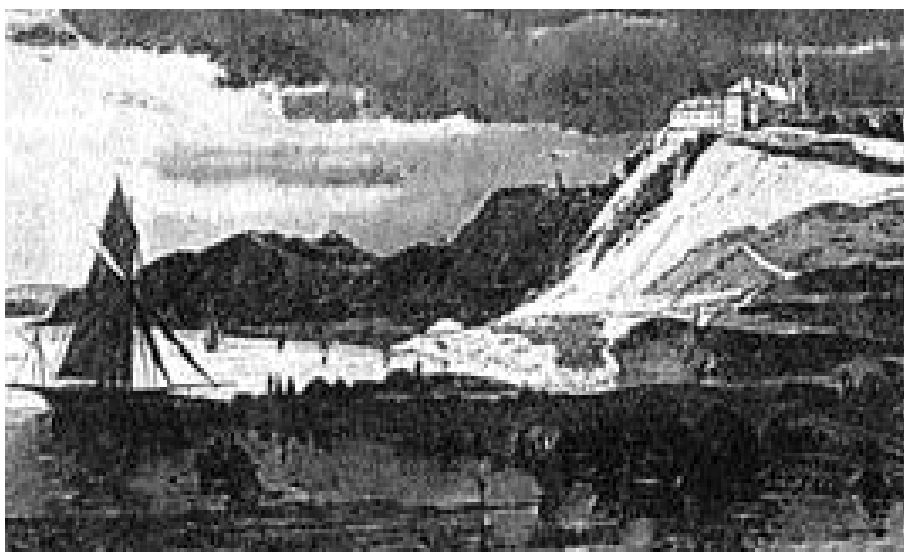

pedig Pollák Zsigmond és Ruzs Károly „fametsző intézetei”-ben. Munkájukra egyre több – és növekvő példányszámú – képeskönyv, képes újság, kalendárium, ismeretterjesztő és tudományos kiadvány tartott igényt, amelyek kiadói az utánpótlás nevelését is támogatták. Az 1848-ban szü-

letett Morelli Gusztáv is először Huszka, majd Ruzs tanítványa volt. Bravúrosan véste fába, még húszéves kora előtt – többek között – Keleti Gusztáv és Greguss János néhány rajzát a Vasárnapi Újság, Szinyei Merse Pál *Előőr*s és Wagner Sándor *Csata után* című képeit pedig az 1867-ben kiadott *Honvéd Album* számára. Egy évvel később Orbán Balázs *A Szé-*

kelyföld leírása című munkája III., majd (hároméves külföldi tanulmányútja után) 1872-ben annak VI. kötetéhez készített illusztrációkat, 1873-tól pedig állami értékpapírok, kölcsönkötvények, bélyegek és díszoklevelek rendkívül mives dúcait is metszette. Ebben ugyan már saját tanítványai is segítségére voltak, miután huszonnégy esztendő s fejjel, az akkor alapított *Mintarajziskola* (a későbbi

Képzőművészeti Főiskola) tanára lett, a rá bízott „fametszési szakosztály”-ban. 1877-ben saját fametsző intézetet alapított, és ettől fogva – 1909-ben bekövetkezett haláláig – a Magyarországon fába metszett könyvillusztrációk és festmény-reprodukciók csaknén mind az ő és/vagy tanítványai keze alól kerültek ki. Az *és meg a vagy* illetékessége nem mindig állapítható meg, mert sem a saját kézjegyének hiánya, sem a „Morelli G. F. I.” (=Morelli Gusztáv Fametsző Intézete) jelzetet gyakran (nem mindig) követő más név nem feltétlenül jelenti azt, hogy a metszetet – részben vagy egészben – nem ő maga készítette. Végtelen szorgalmáról, lelkiismeretességéről és szerénységéről volt nevezetes. A szakma nemzetközi gyakorlatát követve azonban, gyakran többen dolgoztak egy-egy dúcra, akár felváltva, akár egyszerre úgy, hogy azt kisebb darabokra hasogatták. Az ebben is jól tájékozott Vasárnapi Újság 1876. évi 13. száma hosszú cikket közölt arról: „Hogyan készülnek az illusztrált lapok képei?” „Az ügyes metszőnek – írta – a legnehezebb rész jut, vagy pedig az a rész, melyben legjártasabb.

Némely metsző mindig csak levegőt metsz, a másik a fákat, a harmadik épületet, alakzatokat, drapériát, cirádákat, vagy az arcot. Természetesen vannak, a kik egymaguk megfelelnek az egész képnek.”

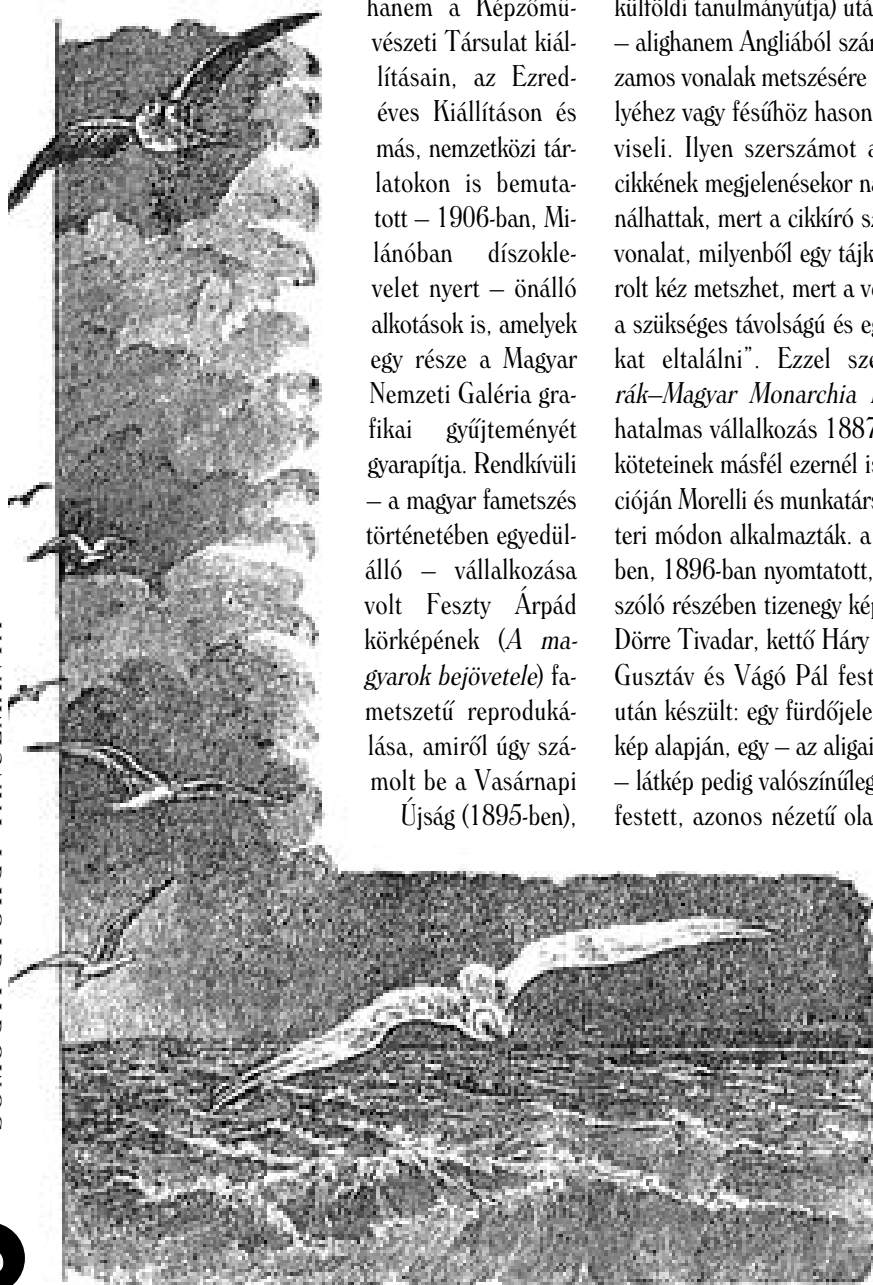
Hogy Morelli mennyire „megfelelt az egész képnek”, azt nemcsak Petőfi első díszkiadásához, még 1876 előtt, saját kezűleg metszett illusztrációi, nem is csupán a később, saját intézetében készített, művészi reprodukciók ezrei bizonyítják,

hanem a Képzőművészeti Társulat kiállításain, az Ezredéves Kiállításon és más, nemzetközi tárlatokon is bemutatott – 1906-ban, Milánóban díszoklevelet nyert – önálló alkotások is, amelyek egy része a Magyar Nemzeti Galéria grafikai gyűjteményét gyarapítja. Rendkívüli – a magyar fametszés történetében egyedülálló – vállalkozása volt Feszty Árpád körképének (*A magyarok bejövetele*) fametszetű reprodukálása, amiről úgy számolt be a Vasárnapi Újság (1895-ben),

hogy „Morelli Gusztáv tanár munkája ... ötödfél méter (pontosan 4 m 25 cm) hosszú, egy darab képet mutat, tehát a világ legnagyobb fametszete”.

A tónusmetsző számára kevés feladat jelenthetett nagyobb kihívást, mint a levegő és a víz – pontosabban az ég, a felhők, a hullámok és a tükröződő fény – érzékeltetése. Ezért is érdemelnek megkülönböztetett figyelmet Morelli (és tanítványainak) Balaton-ábrázolásai. Azok többsége 1888 (vagyis a mester második külföldi tanulmányútja) után készült, és egy különleges – alighanem Angliából származó – szerszám, a párhuzamos vonalak metszésére kitalált, szerszám kis gereblyéhez vagy fésűhöz hasonlóan fogazott véső nyomait viseli. Ilyen szerszámot a Vasárnapi Újság idézett cikkének megjelenésekor nálunk még nem sokan használhattak, mert a cikkíró szerint „az olyan sok hosszú vonalat, melyből egy tájkép levegője áll, csak gyakorolt kéz metszhet, mert a vésőnek biztosan kell mindig a szükséges távolságú és egyforma vastagságú vonalakat eltalálni”. Ezzel szemben például *Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képpen* című, hatalmas vállalkozás 1887 és 1901 között megjelent köteteinek másfél ezernél is több, fametszetű illusztrációján Morelli és munkatársai a párhuzamvésőket mesteri módon alkalmazták. a német nyelvű kiadás Bécsben, 1896-ban nyomtatott, IV. kötetének a Balatonról szóló részében tizenegy kép található. Közülük három Dörre Tivadar, kettő Hány Gyula, egy-egy pedig Keleti Gusztáv és Vágó Pál festménye vagy tónusos rajza után készült: egy fürdőjelenet minden bizonnyal fénykép alapján, egy – az aligai partszakadékokat ábrázoló – látkép pedig valószínűleg Molnár József 1894 körül festett, azonos nézetű olajfestményének ismeretében.

Hét tónusmetszet majdnem biztosan Morelli, kettő Rauchbauer Károly, egy pedig Bálint Benedek keze munkája. Jóllehet a kitűnő Vasárnapi Újság 1888-ban (a 24. számban) is közölt olyan Morellimetszetet – Mészöly Géza Balatoni halászkunyhó című képének reprodukcióját –, ame-

lyet még vonalas, lényegében tónusértékek nélküli dúcra nyomatok, Hermann Ottónak ugyanabban az évben megjelent, saját rajzaival Morelli által metszve illusztrált munkája, *A magyar halászat könyve* vonalrajzos nyomatok mellett már

vonalhálós tónusmetszeteket is tartalmazott. 1895-ben Morelli keze alatt készült el Mészöly Géza *Baltoni halásztanya* című festményének az a jól ismert, tónusmetszetű reprodukciója, amely még az 1926-os húszpengős (később több milpengős) bankjegyen, majd bélyegeken és gyufásdobozok címkéin is visszaköszönt. 1895-ben Simonyi Jenő népiskolai földrajzkönyvének a Balatonról szóló részét is Morelli-metszetekkel illusztrálták, és ő metszette Bolemann István *A balatonparti fürdők és üdülőhelyek leírása* című, a századfordulón kiadott, tu-

dományos munkájának belső címlapképét is. 1902-ben pedig ugyancsak Morelli tónusmetszeteivel díszítve jelent meg Sági János *A Balaton írásban és képben* című könyve, amelyhez „Az Osztrák —

Magyar Monarchia Írásban és Képben” Balaton-illusztrációinak dúcra készített kliséket is felhasználtak. A fadúcról galvanoplasztikai eljárással, tetszés szerinti példányszámban gyártott, fémklisék adásvétele a kiadók nemzetközi gyakorlatában akkor már általánossá vált, és a fametszők hírnevét ez hasonlóképpen öregbítette, mint az ő metszeteik azokét a festőké, akiknek művei akkortájt más, meggyőzőbb eljárással még nem voltak reprodukálhatók. A „Magyar tenger”-t ábrázoló festmények is tónusmetszetek közvetítésével váltak közismertté, és az itt idézőjelbe tett fogalmat e közvetítő eszközök jellegzetességei is tágitották.

Irodalom

- Patakyné Molnár Zsuzsa: Morelli Gusztáv. A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei, 1963.
 Czako Elemér: Az iparművészet könyve, I. kötet, XII. fejelet, 510–518. o.
 Művészet, 1909, 187–191. o.
 Magyar Iparművészet, 1909. XII. 3.

Katona Csaba

A balatonfüredi nyár – anno 1861

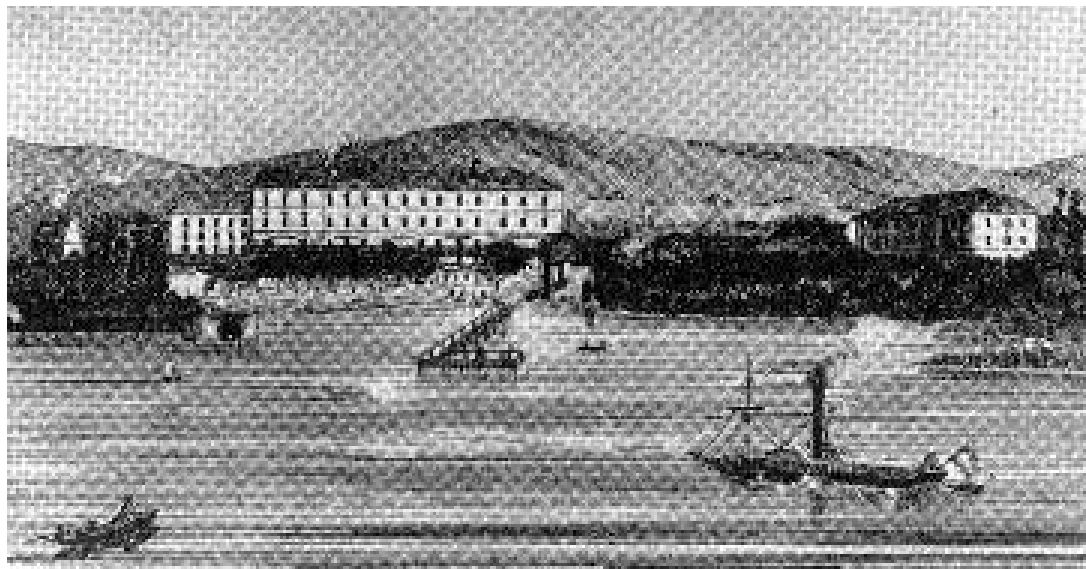
Létezik egyfajta sztereotip elképzelés a múlt század második felének balatoni nyarairól: kalapos hölgyek, csíkos fürdőruhás urak, szerenádok, bálók, andalító esti csónakázások. Ezek a közhelyekké silányult tényezők jobbra üres formaként élnek tovább a köztudatban, ami leginkább talán a szépirodalmi olvasmányélményeknek tudható be. Íróink közül többen is, így Eötvös Károly, Krúdy számtalan írásában elevenítették fel a balatoni nyarak hangulatát, eseményeit, alakjait s bár műveik kétségtelen tényeket is tartalmaznak, azok csupán eszközül szolgáltak írói mondandójuk ábrázolásához, gyakran nem lehetséges elválasztani egymástól a valóságot és az írói fantázia termékét. Szögezzük le, az irodalomnak nem is a történelmi hűséghez való ragaszkodás a feladata. A balatoni nyár így olyan is volt, meg nem is, mint amilyennek szépíróink bemutatták.

A kérdés tehát adott? Milyen is lehetett valójában egy balatoni nyári idény valamikor a múlt század derekán? Milyen gondolatok foglalkoztatták a fürdőn időzőket? Milyen események ragadták ki őket a fürdői napok, hetek hétköznapjaiból, s egyáltalán milyenek lehettek ezek a hétköznapok, milyen események, programok adtak keretet a fürdői időtöltéshez? Ez az írás ezeket a kérdéseket igyekszik megválaszolni úgy, hogy

korabeli források felhasználásával próbál a megmerevült közhelyek mögé tekinteni, és részletesen végigkísérni ezek segítségével, hogy miképp is telt el a nyár Balatonfüreden az 1861. évben. Az időpontból adódóan pedig még egy kérdéscsokor vetődik fel szinte önkéntelenül. Vajon megmutatkoztak-e ennek a politikailag olyannyira forrongó évnek az eseményei egy frekvenciált fürdőhelyen, és ha igen, akkor milyen visszhangot váltottak ki, mennyire befolyásolták a pihenés, a szabadidő eltöltésének folyamatát?

A helyszín

A múlt század derekán útnak indulni a Balatonhoz, jószerivel egyet jelentett Füred felkeresésével. Az 1860-as években Füred volt az egyetlen fürdőhely a tó partján.¹ Működött ugyan Hévíz fürdője is, de az kissé távolabb feküdt a tótól, és messze nem voltak olyan létesítményei – és hagyományai –, mint Fürednek. A közeli Keszthely regionális jelentősége vitathatatlan, de nem volt fürdőhely, Badacsonynak csak a szüreti mulatság kölcsönzött vonzerót. Az 1860-as években Füred sokkal inkább a többi jeles magyarországi fürdőhellyel állítható egy sorba: Herkulesfürdő (Mehádia),

A fürdő a Balaton felől

A Horváth-ház

Bártfafürdő, Stubnya, Szliács stb. Ugyanakkor természetes víz partján feküdt, ami általában nem jellemezte a fürdőket, és ez a tény idővel növelte sajátos vonzerejét. A bencés rend tulajdonában levő fürdőtelep, a Savanyúvíz, ahogy akkoriban nevezték, megkülönböztető az északabbra levő Füred falutól, a 18. század közepén már vonzotta több forrásból fakadó gyógyvizével a gyógyulni vágyó vendégeket. A rend jó szemmel vette észre a savanyúvíz gyógyhatásában rejlő üzleti lehetőséget, és a fürdőt folyamatosan fejleszteni kezdte. A romantika korának beköszöntével pedig már a szép táj, a Balaton is vonzotta Füredre a látogatókat. Ahogy a 19. században a polgárosulás folyamatával együtt kialakulóban volt a polgári értelemben vett szabadidő, úgy váltak a fürdők nem csupán gyógyhelyé, hanem a szórakozás, a szabadidő eltöltésének helyszínévé is. Viszont amelyik fürdő vezetősége célból nem hozta létre a megfelelő intézményeket, vagy fekvéséből adódóan nehézkes volt a megközelítése, annak látogatottsága erőteljesen csökkent. Dr. Konek Sándor 1875. évi statisztikájában világosan leírja, hogy hová is vezethetett például a vasút hiánya: „... hogy miképp közeledhetnek végghanyatlás felé még a legismertebb gyógyhatályú források is, azt (gömör-megyei) Ajnácskő és Várgede, azt Bikszád, felső Rusz-bach és a még híresebb Szmerdnanka (Szepességben), Visk, Kobola-Polány, Tapolca és számos egyéb pusztulásnak indult gyógyvizeink tanusítják: ezekre csak a vaspályahálózat fokozatos kiterjedésével fog, eddig alig sejthető új felvirulásának hajnala hasadni.”²

Füreden nem ez történt, a bencés rend hol kisebb, hol nagyobb lendülettel, de mindig gondot fordított a fürdőtelep megfelelő fejlesztésére, és épp 1861-től az előbb Szántódot, majd 1863-tól Siófokot – ahonnan hajón keltek át a fürdővendégek az északi partra – is érintő déli vasút folytán Füred bekapcsolódott a vasúti

vérkeringésbe: „Folyó július 6-ától kezdve a nyári idő alatt minden szombaton fog egy személyvonat Fehérvárról Szántód–Füredre a Budáról jövő 7-ik számú vonattal kapcsolatban közlekedni. ... mi által a tisztelt közönségnek alkalom nyújtatik Balatonfüred fürdőhelyet kevés óra alatt meglátogathatni, minthogy Szántód–Füred közti közlekedés gőzhajó által eszközöltetik.”⁵

A kellemes fürdői időzést szolgálták a kirándulások Tihanyba, Badacsonyra, Keszthelyre és a Füredhez közel eső völgyekbe, vagy a Kisfaludy Sándor regéi révén népszerűvé lett regényes vármokokhoz, de a fürdővendégek idejének nagy részét felemésztették a gyógyulással kapcsolatos tevékenységek. A fürdő ezirányú szolgáltatásait általában azok is igénybe vették, akik egészségesen érkeztek Füredre, és csak a nyár kellemes eltöltése volt a céljuk. A két legfontosabb ilyen szolgáltatás a fürdőkúra és az ivókúra volt. A fürdőkúrát az Ó- és Új-Fürdőházban elhelyezett kádokban végezték a vendégek a fürdőorvos tanácsai alapján. Ehhez általában hozzátartoztak az olyan jellegű tevékenységek is, mint pl. a foghúzás vagy az érvágás, köpölyözés. A Balatonban volt az úgynevezett hideg fürdő. Egy hosszú mólón át lehetett az egymás mellé épített fakabinokba menni, ahonnan a vízbe vethette magát az úszni kívánó vendég. Ez nem annyira gyógy-, mint inkább szórakozási tevékenység volt, noha kétségtelen, hogy egy időben gyógyító erőt tulajdonítottak a füredi iszapnak is, illetve lehetett kádban meleg fürdőt venni balatoni vízben is. Az ivó- és savókúra helyszíne a sétatér, a promenád volt. A kútházból nyert meghatározott mennyiségű savanyúvizet az orvos utasításának megfelelően kellett elfogyasztania a betegnek, meghatározott idő alatt, rendszerint a reggeli séta közben. Ezt szolgálta a sétatér, hiszen lassú andalgás közepette, társaságban, a vizet kortyolgatva csak-csak elvégezte a kirótt kúrát a beteg.

Az időpont

Csupán jellemzésül: Berzeviczy Albert emlékiratainak 314 oldalából 40-et áldozott az 1861. év eseményeinek bemutatására – holott az akkor történeteket ő gyermekfejjel élte át: „Gyermekkoromnak legmozgalmasabb éve volt ez az emlékezetes év, mert a közélet

gyors változásai, melyet magával hozott, benyúltak házi, családi életünkbe is.”⁴ A „nagy év” szellemisége Füredet sem hagyta érintetlenül. Itt mindjárt meg is említhetjük a mai és az akkori balatoni nyaralás közti egyik lényeges különbséget: a napi politika, a politikai, szellemi áramlatok sokkal jobban jelen voltak a fürdői hétköznapiakban, mint napjainkban – különösen igaz ez egy olyan évre, mint 1861. Ennek természetesen megvoltak a maga előzményei is. 1859-ben rendült meg a Habsburg-ház helyzete Európában a Solferínónál elszenvedett vereséggel, és ugyanekkor váltott ki országszerte óriási felháborodást, mi több ellenállást az ún. „pátensharcban” a tetőpontját elérő protestáns egyházak elleni állami fellépés, 1860-ban szállt partra Garibaldi Marsalánál, és vette kezdetét az olasz egység megvalósulása Cavour vezetésével, amit Magyarországon is reménykedve figyelt a politikai közvélemény, az országban egymást követték a különféle emlékünnepek (Zrínyi, Vörösmarty, Kisfaludy stb.), ekkor került sor Pesten arra a forradalmi megemlékezésre, amely végül a csendőrökkel való összecsapásba és csendőrsortúzbé torkollott, és amelyben való részvételéért Forinyák Géza egyetemi hallgató életével fizetett, majd ugyanebben az évben vetett véget az életének Széchenyi István az Ein Blick megjelenése utáni, személye körül felerősödött zaklatások közepette. Ferenc József előbb az októberi diplomával, majd a februári pátenssal áll elő. 1861-ben ’48–49 óta először ül össze a magyar országgyűlés, hogy aztán a határozati párt elnökeként Teleki László öngyilkosságával okozzon országszerte felzúdulást. Mindennek logikus következménye, hogy a ’48-as, függetlenségi szellemiség ebben az évben országszerte magas hőfokon lángolt. Ez jelentkezett a külsőségekben is. Ennek igazolására idézhetjük például Váry Gellért piarista szerzetest (1843–1926): „Az 1861-i esztendő a magyar nemzeti élet újraébredésének az esztendeje. ... 1861-ben tün-

tesképpen az úri osztályok férfi- és asszonytagjai is a magyar nép ruháját vették magukra. A férfiak fejükre tollas kalapot tettek, dúsán zsinórozott atillát, vitézkötéses magyar nadrágot és sarkantyús csizmát öltöttek. ... A kisasszonyok fejét a gyöngyökből készült párta ékesítette, míg az asszonyok félredobva a Bach-korszaki kalapot, elővették a régi magyar módra készült fejkötőt. A derekat a pruszlik takarta, a karokat pedig a két vállnál szép, fehér csipkés ingváll. Azután következett egy óriási nagy karimájú bronzkészülék, az úgynevezett krinolin, melyre vették föl azután a szoknyát.”⁵ A külsőségek mögött aztán kinél-kinél ott rejlett az őszinte lelkesedés, a következetes politikai gondolkodás éppúgy, mint a politikai tőke elvtelen kiaknázása valós meggyőződés nélkül, esetenként a demagógia, az egyéni népszerűség hajszolása, avagy egész egyszerűen a divat majmolása. Váry Gellért sommás megállapítása nem csupán Csongrád megye állapotait tükrözte: „Hány csongrádi volt, aki 61-ben égre-földre esküdözött, hogy az ő testét többé semminemű német öltözet nem fertőzheti meg, aki eddig is szívesen hordta volna a magyar ruhát, mint mondta, ha a német zsarnokság nem tiltotta volna. Éppen ilyenek egypár év múlva a legjobban feszítettek ismét a kapuban és a pantallóban.”⁶

A fürdőközönség

Szükségesnek tartok néhány embert név szerint megemlíteni, mert ők állandó szereplői a fürdői eseményeknek: gróf Zichy Manó (a Zichy-család egyébként is feltűnően kedvelte Füredet), báró Lo-Presty Lajos, Inkey Ádám, Zala országgyűlési képviselője, Felekyné Munkácsy Flóra színésznő stb.

A fürdővendégek között szép számmal akadtak képviselői az arisztokráciának, az értelmiségnek, a megyei nemességnek, s a korabeli sajtó és fürdőpropaganda elsősorban róluk emlékezett meg. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a fürdőközönséget nem csupán ők alkották. A korabeli fürdőlisták adatainak alapján⁷ az alábbi táblázaton szemléltetjük a balatonfüredi fürdőközönség társadalmi összetételét az 1861. évben, valamint összehasonlítási alapul több más évre vonatkozóan is.⁸ Egvértelmű, hogy az 1860-as évek során, s így 1861-ben is a legtöbb fürdővendég a kereskedők közül került

A Savanyúvíz kútháza a Gyógy téren

ki, rajtuk kívül viszont a birtokos és többségében megyei hivatali viselő nemesség, valamint az értelmiség különböző rétegeinek képviselői időztek Füreden nagyobb számban. Utóbbi két társadalmi réteg politika iránti fogékonyságát talán nem szükséges e helyt külön is hangoztatni.

	Év				
	1861	1862	1863	1868	1869
Társ. réteg					
Nő	280	243	269	372	396
Kereskedő	252	199	210	281	256
Földbirtokos	118	127	100	89	109
Hivatalnok	59	47	48	85	80
Egyházi	45	33	45	37	37
Jogi értelmiség	44	67	61	53	50
Arisztokrata	34	25	10	7	23
Egyéb értelmiség	29	30	27	30	38
Egyéb	26	12	4	13	32
Kisiparos	22	17	17	19	18
Orvos	20	12	15	16	15
Tanár	13	19	25	28	28
Nagyiparos	9	6	8	10	9
Katona	5	7	7	17	11
Összesen	956	844	844	1055	1112

A fürdőközönség lakóhelyét tekintve is vegyes összetételű volt, ám az teljes bizonyossággal elmondható, hogy mind a reformkor folyamán, mind az önkényuralom, majd pedig a Monarchia idején is döntő többségük egyrészt Pest-Budáról (Budapestről), vala-mint a Dunántúlról, konkrétan Zala, Veszprém, Somogy, Fejér és Vas megyékből került ki, jelentős részük ezeknek a megyéknek a kisebb településeiről. 1861-ben mindössze 11 olyan helyiség volt, amely 10 vagy annál több vendéget bocsátott ki Füredre. Ezek az alábbiak: Pest-Buda: 294, Veszprém: 31, Nagykanizsa: 29, Székesfehérvár: 25, Győr: 24, Pápa: 24, Bécs: 15, Kaposvár: 13, Pécs: 12, Szabadka: 11, Nagyvárad: 10.⁹ A külföldi vendégek száma a 19. század második felében, így 1861-ben is, a teljes létszámhoz képest nagyon alacsony volt, bár az tény, hogy egészen távoli országokból is érkezett egy-egy vendég. Ezzel kapcsolatban idézném Orzovenszky Károly fürdőorvos statisztikáját az 1856. évi idényre vonatkozóan: „Magyarország 528, Budapest, 172, Szerbvajdaság 43, Bécs 22, Temesi Bánság 18,

Szlavónia 11, Katonai végvidék, Morva, Gallicia, Szerbia, Ausztria, Tirol 2-2, Cseh, Szilesia, Moldova, Porosz, Hessen-Kassel, Afganistan 1-1”.¹⁰

A Balaton-Füredi Napló

Az 1861. évi nyár eseményeire nézve elsődleges forrásunk az abban az évben először megjelenő Balaton-Füredi Napló. Mindössze három nyáron át jelent meg 1861-től 1863-ig. Szerkesztője Györök György újságíró volt, és amint az a kisebb helyi lapok esetében oly gyakori eset, munkáját csupán pár ember segítette: Tolnay Lajos füredi tanító, aki azonban 1862-ben vadászbaleset áldozata lett a balatoni nádasban, Bibok Lajos költő és Pap Gábor litéri lelkész, aki maga is szívesen verselgetett a lap hasábjain. A lap csupán június 15-étől szeptember 30-áig jelent meg – azaz gyakorlatilag a fürdőidény hónapjaiban – hetente kétszer.

Miről is szólt a Balaton-Füredi Napló? Lokális jellege ellenére megtalálható volt benne mindaz, ami elvárható volt egy szórakoztatni szándékozó laptól. Közölt verseket, „beszélyeket”, volt a lapban anekdotarovat, majd a fürdői élet lanyhulásával megjelentek augusztusban a nagyvilág hírei is, és a különféle magyarországi tájrajzok, életképek, hírek, útleírások, sőt eseményszámba ment már az is, ha valaki csónakázik és hírértéke lett egy-egy vendég érkezésének-távozásának. De volt a lapban kép- és szőrejtvény, közölték a környékbeli piacok árviszonyait, a hőmérséklet változásait is. Alapvetően a Füredhez és Balatonhoz való kötődés határozta meg a lap jellegét, ami egy lokális kiadványnál rendjén is van. Rendszeresen hozta a lap a Füredre való közlekedés híreit, a posta érkezésének és távozásának időpontját. A fürdői eseményeket a Balaton-Füredi hírharang című rovat ismertette, ahova rendszeresen a Tihanyi Visszhang írói álnév mögé bújt Györök írt. Volt a lapban tárca is, általában ez is füredi eseményekkel foglalkozott, de közölték írást a Balaton és Füred történetéről is. Természetesen a korabeli lokális sajtó ama — talán megengedhető a kifejezés — bája is jellemzi a lapot, amely a helyi események túlzottan aprólékos ismertetéséből fakad. (Annak igazolására, hogy ez így volt, s nem csupán Füreden volt így, hadd hozzak egy példát máshonnan, más időszakból, konk-

rétan a Fürednél lényegesen nagyobb Esztergom egyik napilapjának hasábjairól hat évtizeddel későbből: „Egy vörösbarba tyúkot loptak a szigeten. ... A tyúk a rendőrségen van, s igazolt tulajdonosa ott átveheti.”¹¹⁾

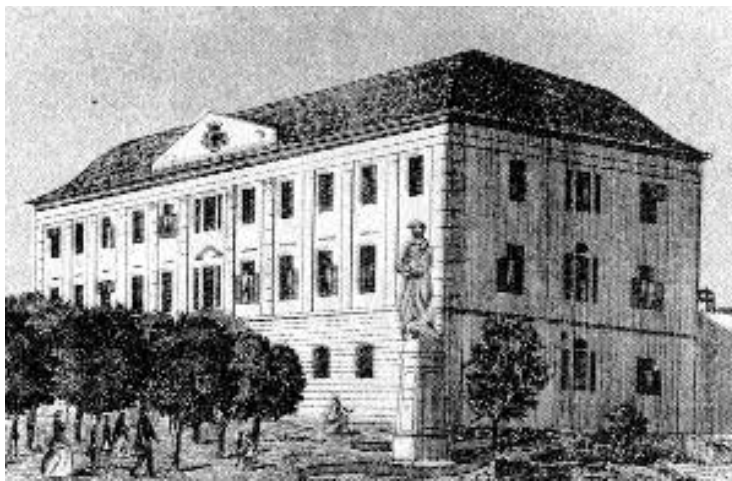
Fontos áttekinteni a lap arculatának néhány más alapvető vonását is. Természetesnek mondható ezek közül az, hogy a lap Füred iránt erősen elfogult, és minden alkalmat megragad, hogy dicsérje a fürdőt. Lássuk, hogyan indult a június 15-én megjelent mutatványszám: „B. F. édes magyar hazánknak valóságos édenkertje, elvitázhatatlanul legkiesebb vidéke, sőt Európának is legszebb tájképei közé számítatik. ... B.-Füred nem csak a hazai fürdők közt lett legfényesebb s fényűzőbb, legkedvesebb és kitűnőbb, de a külföldi fürdők sorában is méltán előkelőbb helyet foglalt.”¹²⁾

Erőteltjesen érvényesül a Balaton-Füredi Napló hasábjain a hazafias érzület, néhány túlzó s ma már talán nevetségesnek ható megnyilvánulásával együtt. Olcsó megoldás lenne azonban ezt a szellemiséget a napjainkban oly divatos fordulattal „magyarkodásnak” nevezni. Nem szabad elfelejteni, hogy a lap megjelenése idején 1861-et írunk. A Balaton-Füredi Napló pedig – mint minden lap – hatott és hatást tükrözött, manipulált és vissza is adott valamit abból, ami kör-

Kosztolányi zseniálisan jellemzett: „Ő nem hirdette – mint a magyar glóbusz vakbuzgói –, hogy Ádám magyar ember volt, de Ádámtól mindenestre elég vastag tapintatlanságnak tartotta, hogy nem volt az, és hasonló hibáját nem is tudta megbocsátani sem Wagnernek, sem Hindenburgnak.”¹³⁾, ami egy alkalommal aztán kifejezetten otromba támadásba csapott át. Ekkor Auer Lipót hegedűművész adott hangversenyt, „melyre az összes izraelita közönség megjelent.”¹⁴⁾ Azonban nem csak ők voltak ott, és a zsidó származású művész hangversenyén kellemetlen jelenetre került sor: „Önbizakodottságot mutat, hogy kétszeri kihívás után a közönség egyhangú kívánatát mellőzte, – magyar darab eljátszását óhajtották, ami ... nem csekély idegenséget szült a jelenvolt magyaroknál, míg a zsidó hazánkfiai kárörömmel mosolyogtak felénk. Figyelmeztetjük Auer urat, ha művészetével általános elismerést óhajt szerezni, úgy ne hitsorsosai közömbösségét, de a nemzeti érzelem fenségét keresse és nevezze meg, mert tudja azt jól, hogy önzetlen bizalmat oly nemzettől várhat, melynek hazája van, bárminő nyomorult állapot vagy politikai fondorlatok közepette is: ezzel nem akarjuk hitsorsorait sértegetni, de a füredi fürdői életben lehele szerencsénk (!) tapasztalni a héberek viseletét.”¹⁵⁾

Honnan is táplálkozik ez az antiszemitizmus? Említettük már, hogy a fürdőkön meglehetősen sok zsidó származású vendég volt jelen, így volt ez Füred esetében is, amelyet Eötvös Károly a Balatoni utazásban a következőképp aposztrofált: „hol papi, hol zsidó fürdő”.¹⁶⁾ Nézzünk meg a Balaton-Füredi Napló által rendszeresen közölt vendégnévsorból taláalomra kiválasztott, egymásután következő 15 nevet: Schwarz Lajos kereskedő, Herz Rozália nagykereskedő, Buzás Pál tanár, Ken-

nessey Ferenc birtokos, Veisz Izsák kocsmabérlő, Veisz Rozália kereskedő, Khán Lévi kereskedő, Hofman Rozália kereskedő, Stein Netti kereskedő, Rechner Cecil kocsmárosnő, Klein Léni kocsmárosnő, Landler Mari kereskedő, Hirsch Léni kereskedő, Braun Netti kereskedő, Schwarz

Az Új-fürdőház

bevette. Különösen így volt ez egy olyan fürdő lapjának esetében, mint Füred, ahol az első-, de főleg másodvonalbeli politikusok jószerivel naponta fordultak meg.

Jellemzi a lapot némi antiszemitizmus is (vigyázat, ez és a „magyarkodás” nem feltétlen kiegészítői egymásnak, elég példaként említeni Eötvös Károlyt, akít

Rosalie kereskedő.¹⁷ A nevek alapján való besorolás mindig bizonytalan, de a névsor kevés kétséget hagy afelől, hogy a fürdői vendégsereg tekintélyes része volt zsidó származású. Ebben az esetben viszont a Balaton-Füredi Napló mint fürdői lap, vajon miért jelent meg antiszemita éllel? A lap híradásai alapján ezt vélhetően épp a zsidó származású vendégek nagy létszáma motiválta. A közlések alapján valószínűsíthető, sőt bizonyos, hogy létezett egyfajta éles szembenállás, elkülönülés a zsidó és nem zsidó származású fürdővendégek egy része között. Hudi József ezt a jelenséget már a reformkori Füreddel kapcsolatosan is megfigyelte (akárcsak a fürdőn jelenlevő kasztszellelem más megnyilvánulásait): „A megyei tekintetes urak lenéznek a műveletlen kismest, s mindahányan megvetik a „héber atyafiakat”, feledve, hogy tegnap még hitelért fordultak hozzájuk. ... Az elkülönülés, amely a társadalmi érintkezésben megnyilvánul, már a szobafoglalásnál is jelen van, hiszen a zsidók külön fogadóban szállnak meg. ... A társadalmi feszültségek a gyorsan polgárosodó, asszimilálódó zsidósághoz való viszonyban mutatkoznak meg legélesebben.”¹⁸ Ez esetben nem másról van szó, mint arról, hogy a fürdőközönség egyfajta — divatos kifejezéssel élve — reprezentatív mintáját adja a korabeli társadalom közép- és felső rétegének s ily módon megjelennek adott társadalom konkrét problémái a fürdőhelyen is.

Végül van a Balaton-Füredi naplóknak egy negyedik lényeges jellemzője, ez pedig a fürdői „felsőbb társaság”, főleg pedig „a magasb aristocrata” iránti feltétlen tisztelet. Füreden is kialakult az előkelőbb fürdővendégek és mások soraiból az a felső réteg, amelyik az elit szerepét hivatott betölteni. Kikből is állt ez a társaság? Arisztokratákból, országgyűlési képviselőkből (a kettő persze gyakorta fedte egymást), helyi és környékbeli nemesekből (a lokális vezető réteg), a fürdő vezetőiből (Écsy László fürdőigazgató, aki több mint ötven évig töltötte be ezt a posztot, valamint Orzovenszky Károly fürdőorvos, Huray István alorvos, Jókai sógora) és az értelmiség néhány képviselőjéből: színészek, költők, írók, akik a maguk körein belül szívesen rendeztek különféle programokat, melyet rendszeresen az egyik arisztokrata tag szervezett (nem nehéz megtalálni ezeknek a rendezvényeknek a párhuzamát napjainkban, mert hiszen kikből is áll ma „a társaság” egy-egy „fényesebb” összejövetele: politiku-

sok, vállalkozók, üzletemberek, színészek, a média képviselői, énekesek, sportolók – új szint jószerivel csak utóbbiak jelentenek a palettán).

Lássunk néhány példát, hogy viszonyul a lap ehhez a vezető réteghez. Az, hogy kiemelten foglalkozik velük, teljesen természetes, egy fürdőn pedig különösen az, hiszen a vezető rétegek ténylegesen afféle „sztárjai” voltak a fürdői életnek, programokat szerveztek, megnyilvánulásaikkal erősen kihatottak a fürdő hangulatára, mindennapjaira. A Balaton-Füredi Napló viszont közvetlenségüket igyekszik kiemelni: „A vendégek száma nagy s meglepő látvány az, midőn a rendes sétórak alatt a savanyúvíz körüli sétatéren ... az oly sok, az annyira szép és fesztelen nagyjainkat s a többi osztálynak is nagyobbbrészt kitűnő egyéniségeit s másokat nyájas, vidám arccal, barátságos kedély ömlengései között látja az ember majd egy kebelben olvadni össze egy cél, egy ok s egy út vezérli őket, s vont össze a különös találkozás társaságába, úgy érezzük magunkat ilyenkor, mintha egy roppant világvárosnak legnépesebb, legélénkebb részében volnánk.”¹⁹ Ha ezt az idézetet összevetjük Jókai három évvel korábbi híres útleírása, A magyar Tempevölgy egy részletével, akkor meglepő hasonlóságra figyelhetünk fel: „... hanem van Balatonfürednek még egy olyan tulajdona is, ami egyenesen a beteg szívnek tesz jót, s amit eddig az orvosok s gyógyszeres kifeledtek az analízisből: nem a vas, nem az alkalic, nem a savak, nem a langy lég, nem a szép táj, hanem egy derék, becsületre méltó, hazafias érzelmű közönség. ... Öreg zászlósarak, régi hangzatos időkből nagyrabecsült nevek, országos kapacitások a megyei világból, deli úrhölgyek, fiatal mágnások, lelkesek, tanárok minden felekezetből, kisebb-nagyobb nevek mind egy barátságos ismerős körré alakulva, mely egymást szívesen üdvözli, a közbeszéd tárgyából ki nem fogy, sem nagyságát, sem kicsinységét nem érzeti a másikkal, minden élvezetet megoszt mindenkivel, az első szóra kész és előzékeny bármily okos indítvány felkarolására s iparkodik óráit kellemessé tenni: ezekből áll Balatonfüred fürdőközönsége.”²⁰

A valóság nem volt ilyen idilli. Térjünk vissza a Balaton-Füredi Naplóhoz, amely Jókaihoz hasonlóan a felsőbb körök leereszkedő magatartását dicséri. Ugyanaz a lap tudósít egy augusztus végi bálon történet kellemetlenségéről. Amennyire kiderül a lap utalásai- ból, az egyik táncestélyen egy arisztokrata hölgyet

tánra kért fel az egyik vendég (ha már jelen volt a bálon, nagyon „alulról” nem jöhetett) s a kisasszony a felkérést elutasította. Mármost vagy az történt, hogy az illető modortalan volt és az elutasítás így jogosnak mondható, vagy a hölgy csupán nem akart már táncolni (ennek oka azonban egyszerű fáradtság is lehetett). Bárhogy is volt, az elutasított táncos levélben fordult sérelmével a Balaton-Füredi Naplóhoz. Ami számunkra érdekes, az a lap reagálása a panaszra (s e szempontból mindegy, hogy az jogos volt-e, avagy nem): „Egy valaki beküldött cikkben panaszkodott bizonyos tánc közbeni kosárosztogatások ellen, — a cikket, miután kidolgozatlan és túlságosan sértő, nem közöljük, annyit azonban elmondunk, hogy akkor, midőn a bizonyosan felettünk álló nagyjaink minden választó közt lebontva, teljes leereszkedéssel nem csak hozzánk közelednek, hanem a legbizalmasabb nyájassággal közibénk vegyülnek, igen kár és méltánytalanság, ha ezen leereszkedés által bárki is az alsóbb rendekből annyira kiragadtatik, hogy itt magát ehhez, ki hozzá leereszkedett, hasonlónak vélvén, a saját magához hasonlókat, vagy nálánál ... nagyobbakat lekicsinyel.”²¹ Ehhez képest más helyen ugyanez a lap hozza dicsérő kommentár kíséretében egy Fejér megyei nemes beszédét, amelyet Füreden tartott az alsóház elnökének érkezésekor: „... a szabadság elveitől vezéreltetett nemesség ... nagylelkűségének sugallatára önként engedé oda a robotot és a tizedet és mint országpolgár önként sorakozott az ország minden osztályú polgárainak sorába.”²²

Fontos megjegyezni, hogy a Balaton-Füredi Napló azért is fontos forrás az itt vizsgált téma szempontjából, mert nem csupán a fürdői hétköznapi visszavisszatérő mozzanatait rögzítette, hanem, igaz, jórészt a sorok közé rejtve a lényegét, de tudósított a politikai felhangú eseményekről, úgy, hogy ha nem is mindig nyíltan, de állást is foglalt adott kérdésekben. Mivel a fürdő vezetősége következetesen próbált apolitikus, de legalábbis a mindenkori hatalomhoz lojális lenni, a fürdő iratai között, a politikai áramlatokkal olyannyira áthatott 1861. évi nyári idény eseményei dacára is néhez politikai tartalmú forrásokat felfedezni. A pannonhalmi Bencés Főapátság segédkönyveiben Füreddel kapcsolatban 1861-ből egyetlen bejegyzés sem található, míg 1860-ból a leginkább politikai színezetű iratként az akkor felállított Kisfaludy Sándor-szobor

avatására szóló meghívót tekinthetjük.²⁵ Ugyanakkor a politikával beárnyékolta légkör, az ellenzékiesség mind nyíltabb megnyilvánulása azonnal feltűnt például az angol néprajzkutató hölgynek, Rachel Herriett Busknak, aki 1861-ben vagy 1862-ben járt Füreden. Legalábbis ezt sejteti alábbi mondatának zárójeles megjegyzése: „Azt remélik, hogy a császár és a császárné (az igazság kedvéért királyt és királynőt kellene mondanom, mivel egy magyar soha nem venné a szájára az ausztriai titulusokat, a velük való társalgás során az udvariasság indokolja azok mellőzését), mivel újonnan feleledő érdeklődésükből fakadóan ismét felkeresik Magyarországot, a következő szezon idején Füredre is ellátogatnak, ezért a tiszteletükre egy új kurszalom fog épülni.”²⁵

A Balaton-Füredi Naplón kívül, jellemző módon, a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyvei rejtenek, több, az 1861. évi füredi nyár hangulatát visszatükröző bejegyzést. Ez más években korántsem volt jellemző, így például 1862-ben Füred neve az alábbi témák kapcsán vetődött fel: a Balatonfüredről Veszprém felé menő útvonal szabályozása, valamint Füred község kérelme vásártartás engedélyezéséért,²⁶ míg 1863-ban szóba kerültek a fürdőhely látogatottságával s az az évi idénnyel kapcsolatos kimutatások, a füredi gyógyszertárra vonatkozó intézkedések, valamint a forrásvízzel kapcsolatos intézkedésekről felvett jegyzőkönyvek.²⁷

Az idény kezdetének eseményei

A nyári idény nem teljesen ugyanarra az időszakra esett (július–augusztus), mint napjainkban. Május 15-e volt a füredi idény megnyitásának hivatalos napja: „A b-füredi idény május 15-én nyitattik meg. Most már kényelmesen lehet a gyönyörű helyre utazni. Szántódig a budai vaspályával, s onnan gőzösön Füredre. Készülnek is sokan.”²⁸ A megnyitóra ünnepélyes keretek között került sor évről évre, s a ceremónia egyben az idény első látványosságának is számított: a fürdő vezetői megkóstolták a főforrás vizét, majd megnyitották az idényt.

Igazán azonban csak június közepétől kezdtek sokan Füredre látogatni, majd az Anna-bál (általában július 28-a) után az augusztus már az utóidénynek számított szeptemberrel együtt. A Balaton-Füredi Napló június

15-én megjelent első száma is jobbára még csak a fürdőn bekövetkezett változásokról ad hírt, és a fürdőt dicséri: „... az eddig is megjönni szokott külföldi előkelőbb vendégek, a megkönnyebbült utazhatás miatt, jövőre nagyobb számmal várhatók oda, hol saját nemzetünk legjobbjai is meg szoktak jelenni, a fürdőnek nyeménye mellett, azon szép remény lelkesíthet mindnyájunkat, miszerint jobb és vonzóbb alkalmat nyerünk nemes hazánknak, rég megérett, tudományilag művelt, férfikeblű és jellemű, nemes és szilárd elvű, szabad szellemű, a megszilárdult eurpai nemzetek közé méltán beilleszkedő nemzetünknek ... a külfölddel leendő bővebb megismerhetésére.”²⁹ Megtudhatja az olvasó, hogy a színikörben június 25-én kezdődnek majd az előadások, és ezeket Pázmán János „erényes és szorgalmas igazgató” társulata fogja tartani. Akad még hír a színházi élettel kapcsolatosan: „A színikör – fájdalom – üres ugyan még, de újabb átalakításával ... a minap ... szárazon fölszerelve tető alá vétetett, a színészek számára – mi különösen B. Füreden, ahol a szállások leggyakoribb esetben felette elfoglaltak, igen jótékony és korszerű gondolat volt – több jól rendezett szoba készíttetett.”³⁰ A fenti idézet jól jellemzi az új színház állapotát: a nézőtér még mindig fedetlen. A fürdővendégekről csak általános híradások jönnek: „Az idejé mogorva, kellemetlen s változékony időjárás sokakat vissza tartóztatott a fürdőbe utazástól, – amennyire a szerkesztőség értesülhetett, a vendégek összes száma mintegy 130-ig terjed. A társas körök máris igen élénkek, s távol esnek az unatkozástól, a sétatéri és asztali zenét jelenleg a veszprémi igen jól szervezett zenekar végezi.”³¹ Vagyis a vendégek hűján egymás társaságát keresve igyekeznek elütni az időt. Kevesen is vannak, érthető, hogy különösebben érdekesítő programok még nincsenek Füreden. Kapcsolatban áll viszont a szabadidő eltöltésével az a hír, amit nagy örömmel közölt a lap: „... a szerkesztői irodában jövő április 1-től kezdve szép rendelkezhetési kölcsönkönyvtárt fog a ... fürdői közönségnek és a vidék számára megnyitni ... a szerkesztőség.”³²

A májusi és június eleji napokról csak ilyen hírek érkeztek. Ám ugyanakkor – ha közvetett módon is – Zala vármegye közgyűlését is foglalkoztatta a fürdőidény kezdete. Nagy Pál balatonfüredi biztos kérelemmel fordult a vármegyéhez: „Maga mellé egy megyei katonának öt hónapokra kineveztetését, a régi szoká-

sok szerint és a már általa és érdemben intézkedett egyén részére 50 ft. fizetés és ruha kiadását kéri.”³³ A kért öt hónap a májustól szeptemberig terjedő időszakot, azaz az idényt takarta. A közgyűlés helyt adott a kérelemnek,³⁴ a vármegyei közgyűlésben uralkodó politikai hangulatot igencsak jellemző indoklás keretében: „A balatonfüredi biztos részére a múlt időkből is mindig kiadott egy megyei katona ..., úgy a jelen időben is minthogy 12 évek elforgása után kezdődik meg ismét egy alkotmányos tisztviselő füredi biztosképpen működő köre, ennél fogva Nagy Pál Úr benyújtott kérvénye tökéletesen méltányoltatván, az abban előterjesztett megyei katona részére május hó 15-étől szeptemberig 50 ft ... a házi pénztárból kifizetendő utalványoztaték.”³⁵ Az indoklás alapján könnyű elképzelni a júniusi megyei közgyűlésben uralkodó hangulatot – annak a közgyűlésnek a hangulatát, amelynek több prominens résztvevője, így a két alispán, sőt a megyei levéltárnok is, a nyár jó részét Füreden töltötte.

Június második felében erőteljesen felélénkült a fürdői élet. 24-én megérkezett Füredre az a szegedi zenekar, amellyel egész idényre szerződött az igazgatóság, és még aznap kiálltak zenélni a sétányra. Mi mást, mint a Rákóczi-indulót játszották bemutatkozásként, ami jószerivel nyílt lázongással ért fel (a későbbiekben is jól megfigyelhető, hogy mennyire népszerű volt Füreden is) s „... a sétatérien jelen volt s fegyelmezett része által a közönségnek megtapsoltatott s megéljenzetett.”³⁶ Alighanem nagyon vártak már némi élénkséget a vendégek.

25-én került sor az első hajókirándulásra, ezt a fürdőn jelenlevő főnemesek tartották, az élen „Füred kedvencével”, gróf Zichy Manóval. A kirándulók zenekar kísérete mellett vonultak a kikötőbe, majd a zenészekkel együtt hajóra szálltak, ahol „... nagyjaink nyugodtan s a táj szépségének gyönyöreiben kéjelegve folytatják útjukat egész a tihanyi zárdaorom alá. ... A legfinomabb, legkedélyesebb magyar zamatú társalgás folyt szép hangzatú anyanyelvünkön, különösen Zichy Manó gr. és Inkey Ádám zalai képviselő uraknak jó kedélye igen kedvesen deríté a társaság minden kisebb korszorúit.”³⁷

Az utasok egy része Tihanynál kiszállt, a többieket Révfülöpig vitte a hajó, majd onnan újfent Tihanyra tartottak, hogy felvegyék az ottmaradtakat, miközben a fedélzeten táncmulatság vette kezdetét: körmagyart és

csárdást táncoltak. Tízkor érték vissza Füredre, ahonnan a kikötőből zene és fáklya mellett vonultak a szállásaikra. Ebben természetesen nem vehetett részt az átlag fürdővendég, de az indulás és érkezés kétségkívül számukra is látványosságul szolgált. A balatoni „kéjuzatás” egyébként is hozzátartozott a füredi programhoz és nem csupán az előkelőbb vendégek úzték.

26-án került sor az első szerenádokra, többek között Orzovenszky Károly fürdőorvos feleségét is megisztelték ezzel. Ugyanaznap este Szigeti József: Falusiak c. darabjával megkezdődik a színikör előadásainak sorozata. A Balaton-Füredi Napló az előadással elégedett, ugyanakkor a közönségről írva tesz egy oldalvágást a zsidóság felé: „Közönség szép, de vegyes volt, különösen egy olyan osztály egyáltalán nem volt képviselve s mily szép magyar ruhákat viselnek s mily jól állana abban a szép magyar ruhában, ha kedves hazánk édes zengzetű anyanyelvét a színházban naponként hallgatnánk, mulatva tanulgatnánk s minél tökélethebben megsajátítanánk.”³⁸ Az, hogy a zsidóság nem jár el a színházba, állandó vesszőparipája a lapnak. Ez az első utalás arra, hogy volt egy élesebb elkülönülés a fürdőn a zsidósággal szemben.

A megyei Teleki-ünnepség

A politika június végén nyert teret először a fürdőn. E hó 27-én tartotta Zala vármegye a Teleki László-émlékünnepelet. Ennek helyszínül jó érzékkel Balatonfüredet választották ki, hiszen a megyei közgyűlés tagjainak tekintélyes része egyébként is Füreden töltötte az időt két közgyűlés között. A Teleki-émlékünnepeletnek kiemelkedő fontosságot tulajdonított a megye, ezt jelzi, hogy a júniusi közgyűlés ennek tárgyalásával indult. Koppány Ferenc megyei első alispán tett javaslatot arra, hogy az országgyűlés elhunyt korelnöke, Palóczy László Miskolc képviselője, valamint Teleki emlékére Füreden tartsanak megemlékezést: „A haza e két kitűnő polgára felett a helvét hitvallásnak szertartásai szerint a balatonfüredi megyebeli helvét hitvallású imaházban az egész megye nevében a ... legünnepélyesebben tartassanak meg.”³⁹ „Az ünnepély nagobbszerűsítése végett a gyászoló sokaságra vonó erővel bíró, a természetből gazdag szépségekben pazarul megáldott Balatonfüredre tevő azt, hogy elhunyt nagy hazánkfia

hitfeleinek egyszerű szépséggel bíró tágas templomában tartassék az meg.” – közölte a Balaton-Füredi Napló is.⁴⁰ Az ünnepély a „Balaton-melléki énekkar” alkalomra írt gyászdalával indult, majd Pap Gábor, a litéri lelkész mondott beszédet Teleki nagyságáról, őt követte Kerkápoly Károly pápai bölcsészstanár szónoklata, majd ismét az énekkar következett, s végül a Szózat. Az események azonban itt nem értek véget: „A gyászünnepélyt egy nagy társasbéd váltá fel az uradalmi nagy vendégházban.”⁴¹ A toron hazafias beszédek egymásutánjai következtek. Előbb Horváth Vilmos, zalai második alispán mondott beszédet, amelyben az ünnepély szónokait éltette, majd ismét Pap Gábor emelkedett szólásra, aki patetikus fordulatokkal eleve-nítette fel a magyar nemzet történetét („Ázsia egy drága kincset ajándékozott Európának, e drága kincs a magyar nemzet. Talán azért oly szegény Ázsia mert a drága kincset nem tudta kellőleg megbecsülni, s más világrésznek ajándékozta. ... Talán azért oly szolgálai minden népe, mert szabadságra termett s szabadságterjesztő gyermekei, a magyarok Európában küzdenek a népjogok diadaláért.”)⁴², hangoztatva, hogy Teleki legnagyobb értékét: elveit hagyta örököül, majd egy gesztus Zala vármegye felé: „Zala megye lelkes közönségét, mint az örökség legközelebbi méltó tulajdonosát élteté.”⁴⁵

Az eddigiekből is kiderült, hogy meglehetősen forró hangulat alakult ki, a tor felért egy nyílt politikai állásfoglalással. Kerkápoly ismét szólásra emelkedve a szintén akkor elhunyt Cavourról emlékezett meg, majd Krisztián Pius, a tihanyi jószágkormányzó emelte poharát „a katolikus egyház magyar érzelmi tagjaiért.”⁴⁴ A legnagyobb hatást az összegyűltekre azonban alighanem Kerkápolyi tette, mert szónoklatának még a megyei közgyűlésen is volt visszhangja: „Elhunyt Gróf Teleki Lászlóért Balatonfüreden a Megyei közönség által tartatott gyászmise alkalmával Kerkápolyi Károly úr által alkalmi gyászbeszédnek kinyomattatása a megye közönsége által igen óhajtatván, Vadnay Károly ... úr a megye által felszólíttatik, miszerint Kerkápoly Károly úrtól azon tartott beszédjét a megye nevében megkérve, megszerezni igyekezzen, hogy a végzés szerint kellő számban kinyomattathassék, az egész közönségnek lelki örömeül szolgálathasson.”⁴⁵

Ugyanezen a napon érkezett Balatonfüredre Bémer László, az egykori nagyváradi püspök, aki '49-ben legtovább tartott ki a szabadságharc mellett a katolikus

főpapok közül és reggel 9-kor misét celebrált Füreden. Esemény volt az ő érkezése is, miséjén mindenki jelen volt, aki számított valamit Füreden. „Az isteni szolgálat után püspök úr ... több tekintélyes férfiak társaságában ... Korones László veszprémi kanonok úr szülőjébe vonult.”⁴⁶ Arra nincs adat, hogy Bémer részt vett-e a Teleki-ünnepségen, az azonban valószínű, hogy rá is gondolt Krisztián Pius, amikor az egyház „magyar érzelmű” tagjait éllette. Látogatása némi üzletre is lehetőséget adott: már másnap kapni lehetett a sétányon Bémer archépét ábrázoló metszeteket.

A fürdővendégek „alsóbb osztályainak” viszont más szórakozási alkalom jutott erre a napra: „Egy gyorsfutó is mutatta magát június 27-én, csizma helyett zomborokat alkalmoszerűen lábaira, keze és lábparáira nehéz bilincseket és láncot fűzvé, futott meglehetősen gyorsasággal.”⁴⁷ Nem tudni, mennyire volt sikere ennek a produkciónak, az azonban bizonyos, hogy azt egy kitoró balatoni vihar zavarta meg, amely alaposan megrongálta a fürdőházakat, ezeket azonban már másnap helyreállították. Másnap aztán csakugyan különös látványban volt részük a fürdővendégeknek Lo-Presty Lajos báró jóvoltából, aki vélhetően hazafiságát igyekezett megmutatni országnak-világnak: „Báró Lo-Presty Lajos ... , ki egész családjával, nevezetesen nevével, született Esterházy Seraphin grófnő asszonysággal, s a fürdő csillagaival, Eugénia és Seraphin b. kisasszonyokkal, úgy Esterházy Sarolta grófnővel már június 16-á óta szerencsételti és ékesíti a fürdőt s annak összes vendégeit, június 28-án sötétkék posztóból készült, fehérre úriasan és fényesen kizsínorozott pitykés dolmányban és mellényben, bőújú ingben, hosszú rojtos bő gatyában, sarkantyús csizmákban jelent meg pörge kalappal nagyjaink közt a sétatéren. ... Lo-Presty báró úr az egész táncvigalmat fentebbi öltönyében lejté a legmeghatóbban s oly kellemmel, köztetszéssel végig, hogy mindenki dícséretekkel halmozá el.”⁴⁸

Ezzel az esettel kapcsolatban ismét utalnék arra, hogy a külsőségek ilyen jellegű előtérbe helyezését nehéz egyértelműen megítélni. A fenti leírás alapján szinte kínálja magát a megoldás, hogy a báró cselekedetét egyszerű népszerűség-hajhászaként, a tüzes '48-asság puffogatásaként könyveljük el. Azonban Lo-Presty Lajos 1848–49-ben a saját költségén toborzott huszárcsapat élén vett részt a szabadságharcban s így

nem lehet azt állítani, hogy csupán 1861-ben kerkedett '48-as szellemiségével, illetve az azokra utaló magyaros ruhadarabok viseletével (vagy ha azt is tette, volt rá jogalapja). Sőt ha a megfelelő helyen felütjük Degré Alajos visszaemlékezéseit, ahol Lo-Presti Lajos és Árpád viseletét írja le, akkor az is kiderül, hogy a báró már 1848-ban is adott a látványos külsőségekre: „Mindkettő lobogós ingujjat, sújtásos vörös mellényt s panyókára vetett zöld dolmányt viselt. Fején kalpag s oldalán kard volt.”⁴⁹ Jellemző adalék, hogy a Balaton-Füredi Napló szerkesztőiben fel sem merült a kétség a báró őszinte hazafiságával kapcsolatban, sőt a fentebbi tudósítás mellett közölt egy másik írást is, amelyben kiáll a magyaros ruhadarabok viselete mellett s nyárra a szűk nadrág helyett, ami a melegben nem kényelmes, a bő gatyát javasolja, természetesen a báróéhoz hasonlóan „úriasan” szabásban, így nem lehet ellene vetni azt, hogy „parasztos” viselet volna: íme megvan a megoldás, hogyan öltözhettek nyáron is magyarosan a praktikum elvetése nélkül. Majd rögtön ezután egy bók következik Zichy Manó irányába, mert hiszen ő semmiből sem maradhat ki: „A nemzeti viseletről lévén szó, azon általános megemlékezés mellett, miszerint a fürdői vendégeknek, mondhatni nagy része csak nemzeti öltönyben látható, lehetetlen különös elismeréssel nem emlékezni gr. Zichy Manó óméltóságáról, ki különben is Balatonfürednek számos évek óta valóságos szellemi fűszere, lelke, eltetője és hangadója lévén, a nemzeti öltözködésben is oly hatásdús és elragadó példával megye előbb.”⁵⁰

Itt nem esik szó arról, hogy a fürdői közönség jelentős részét alkotja a zsidóság, amelyet viszont megrótt a lap a nemzeti viselet miatt. Ugyanakkor az itt is felszínre tört nyilvánvaló elfogultság és Lo-Presty báró különcködése (?) okán hiba lenne a fürdőközönséget általánosan azzal vádolni, hogy hazafisága csupán külsőségekben létezett. Említettük már a '48-as szellemiség 1861. évi erőteljes feléledését: véleményem szerint kétségtelen az is, hogy a fürdővendégek tekintélyes részénél az öltözködés, mint külsőség, őszinte belső meggyőződést, de legalábbis lelkesedést takart.

Az idény vége

Láthattuk, hogy a '48-as szellemiség több ízben is felszínre tört a fürdőn, elsősorban a Teleki-émlékünnepség kapcsán, de sok minden másban is megmutatkozva, így például július 11-én Ghyczy Kálmán, az alsóház elnöke érkezett Füredre, alkalmat adva ezzel egy kevés híján nyílt tüntetéssé váló esti ünnepségre.⁵¹ Amikor azonban immár augusztusban a képviselőházat feloszlatta az uralkodó, e hír nem szerepelt a Balaton-Füredi Napló hasábjain, a korábban politikai hangvételű és állásfoglalásra készítő tudósítások helyét ismét a fürdői élet eseményei vették át. Augusztus 14-én volt az „utolsó kéjutazás” Siófokra, majd Tihanyba, 15-én hivatalosan is véget ért a fürdőidény (Jókait idézve: „A végzetes szeptember 15-e közelít, naponkint Csimborasszóit a bőröndöknek és kalapskatulyáknak szállítja a Kisfaludy a Balatonon át.”⁵²), abban az évben utoljára fordult a Kisfaludy Szántód és Füred között és a kapitány „... a fürdői utazásnak utolsó napján gálába öltözött mert, többé az idén utasokat nem szállít a gőzhajó.”⁵³

16-án elhagyták Füredet az utolsó nevesebb vendégek is: Ürményi József és Jósika Miklós. Távozásuk jelentőségét mutatja, hogy Écsy fürdőigazgató, valamint Orzovenszky és Huray fürdőorvosok elkísérték őket. Azonban még mindig akadtak vendégek, mivel sem a hideg, sem a meleg fürdőt nem zárták be, le-hetett savanyúvizet kapni, csupán savót nem s „... a csin-talan szemű savós leánykára hasztalanul gondol vissza a távollevő akárki.”⁵⁴ 17-ével kapcsolatosan már az is hír, hogy jött egy férfi- és két hölgyvendég: „... kevés a vendég, – nem igen válogatnak egymás közt, élnek-halnak egymásért minden rangkülönbség nélkül.”⁵⁵ 20-án elhagyta Füredet Bizay „báró” is, majd 23-án még Füredre érkezik pár napra „North Frigyes angol parlamenti tag”, aki Tihanyt is felkeresi, de 24-én bezárták a hideg és meleg fürdőt egyaránt, valamint „A főorvos és Huray alorvos urak téli szállásukra utaztak. A fürdőszolgák és lányok mind eltávoztak. – Elutazott Pestre Drexler Máté fürdői borbély és köpürakó alsébész ur is.”⁵⁶ Egy nappal később elhagyta Füredet és Triesztbe utazott Écsy fürdőigazgató és megszüntették a savanyúvíz árusítását. Az idény véget ért.

A fürdő kínálta szórakozási lehetőségeket tekintve feltűnő, hogy napjaink balatoni nyara inkább formai, mintsem tartalmi szempontból különbözik 1861 füredi nyaratól. Már nem a gyógyhatás adta akkor sem Füred jelentőségét, hiszen a Balaton-Füredi Napló is szomorúan jegyzi meg szeptemberben, hogy a még Füreden levők nagy része ekkor már csak a gyógyulást keresők közül kerül ki. Nem véletlen az sem, hogy a csúcsidény mindössze mintegy másfél hónapig tartott, hiszen a szórakozási lehetőségek folytonos ismétlődése egy idő után unalmassá tette a fürdői időtöltést. Akárcsak napjainkban: táncos-zenés esték, hajókirándulások, fürdés a Balatonban, esténként valamiféle kulturális program, evés-ivás próbálta változatossá tenni a nyaralást. Ez a másfél hónap azonban kétségteljesen változást hozott a Füredre érkező vendégek számára az év többi részéhez képest. A fürdőhelyen való nyaralás része lett egy életformának, ahogy Kósa László fogalmazott: „A fürdőéletet arisztokraták és uralkodók kezdeményezték, de a polgárság intézményesítette.”⁵⁷ A polgárosulás előrehaladtával ez különösen megerősödött és a Monarchia idején a fürdőkultúrának létrejött az a sajátos formája, amely egyszerre volt szórakozás, gyógyulás és társadalmi presztízs kérdése, s amely a Monarchiával együtt enyészett el végleg.

1861-ben ezt a kellemes, lassú mederben folydogáló fürdőhelyi időtöltést kavarta fel az országos politika Balatonfüreden. Az a sajátos mentalitás, melynek birtokában a megyei vezető réteg a sokat ígérő belpolitikai helyzet közepette sem mondott le arról, hogy kedvelt fürdőhelyén töltse el a nyarat, meglehetősen sajátos helyzetet teremtett és néhány hét erejéig Zala vármegye egyik politikailag legélénkebb helyszínévé avatta Füredet. A társadalom által piedesztálra emelt elit aktuálpolitikával erőteljesen átszótt fürdői időzése rányomta bélyegét a helyi eseményekre, amit az tett lehetővé, hogy a fürdőn időző vendégsereg tekintélyes része felfogásából adódóan eleve fogékony volt a politika változásaira, de az apolitikusan gondolkodó fürdővendégek is bizonytalansággal vettek minden olyan hírt és eseményt, amely valamelyest enyhített a fürdői hétköznapi olykor kínossá fokozódó egyhangúságán. A füredi nyár eseményeit, az események tállalását a helyi lapban, a megyei közgyűlés Füredhez való viszonyát az 1861. év jellemző adalékaként értékelhetjük.

Jegyzet

- ¹ A fürdő történetének erre az időszakára: Katona Csaba: A bencés rend mint fürdőtulajdonos az 1860–70-es években (Balatonfüred fejlesztésének fő kérdései) = *Egyháztörténeti Szemle*, 2000/2. 55–74. p.
- ² Dr. Konek Sándor: *Magyar birodalom statisztikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára*. Budapest, 1985. 48. p.
- ³ Élvezeti vonatok. A Cs. Kir. Szab. Déli Államvasúttársaság és a Lombardiai-Venecei és Központi Olasz Vasúttársaság röplapja. Bécs, 1861. július 2. Városi Helytörténeti Gyűjtemény Irattára, Balatonfüred.
- ⁴ Berzevicy Albert: *Régi emlékek 1853–1870*. Budapest, 1907. 137. p.
- ⁵ Váry Gellért: A Bach-korszak Csongrádon. In: *A föld megőszült/I*. Szerk.: Tóth Gyula. Budapest, 1985. 27–28. p.
- ⁶ Uo. 28. p.
- ⁷ A táblázat elkészítéséhez az 1863., 1868. és 1869. évi fürdőlisták Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányaikat, valamint a Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861. és 1862. évfolyamában fennmaradt adatokat használtam fel.
- ⁸ Katona Csaba: A balatonfüredi fürdőközönség társadalomtörténeti vizsgálata, 1840–1916. Kézirat. 119. p.
- ⁹ A számítások a Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861. évi évfolyamában folytatásokban közölt fürdőlista alapján készültek.
- ¹⁰ Orzovenszky Károly: Orvosi jelentés 1856-ki fürdő-évszokról. Pest, 1857. 1. p. Városi Helytörténeti Gyűjtemény Irattára, Balatonfüred
- ¹¹ Hírek = *Esztergom és Vidéke*, 1920. március 21. 3. p.
- ¹² Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/1. 2. p.
- ¹³ Kosztolányi Dezső: Eötvös Károly. In: *Eötvös Károly: Az utolsó szó Istenhez*. Veszprém, 1992. 171. p.
- ¹⁴ Uo. 95. p.
- ¹⁵ Uo. 92. p.
- ¹⁶ Eötvös Károly: *Balaton utazás/I*. Budapest, 1982. 363. p.
- ¹⁷ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/9. 71. p.
- ¹⁸ Hudi József: A balaton fürdőkultúra a reformkorban. In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából*. Zalaegerszeg, 1988. 133. p.
- ¹⁹ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 15. p.
- ²⁰ Jókai Mór: A magyar Tempevölgy = Vasárnapi Ujság, 1858/19. 221. p.
- ²¹ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/17. 134. p.
- ²² Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/6. 46. p.
- ²³ MOL X 4751. A pannonthalmi Bencés Főapátság segédkönyvei. Fasciculi recensiones kivonata. 172. p.
- ²⁴ Az eredeti szövegben a szerző a „sully” szót használja, amelynek legenyhébb fordításában igyekeztem visszaadni. A szó eredeti jelentése: beszennyez.
- ²⁵ Racher Harriette Busk – Egy angol hölgy útleírása Magyarországról. Ford. és közléteszi: Katona Csaba = *Fons*, 2000/2. 297–298. p.
- ²⁶ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1861.
- ²⁷ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Az 1863. évi közgyűlések mutatói.
- ²⁸ Hölgyfutár, 1861. május 9. 447. p.
- ²⁹ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/1 3. p.
- ³⁰ Uo. 8. p.
- ³¹ Uo. 6. p.
- ³² Uo. 8. p.
- ³³ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1861. Júniusi közgyűlés iratai. 292. p.
- ³⁴ Az ’50-es években a fürdők is megtapasztalhatták az önkényuralom természetét, amit kiválóan példáz a Vas Megyei Levéltárban fennmaradt egyik irat fejléce: „Bade Polizei Commissariate, Füred am Plattensee” Vas Megyei Levéltár IV.185/138. A Felsőíri Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság. Közigazgatási iratok. Fürdőfelügyelőség, Felsőőr, 1855.
- ³⁵ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1861. júniusi közgyűlés iratai. 293. p.
- ³⁶ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 13. p.
- ³⁷ Uo. 14. p.
- ³⁸ Uo. 15. o.
- ³⁹ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1861. júniusi közgyűlés iratai. 1–2. p.
- ⁴⁰ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 13. p.
- ⁴¹ Uo. 13. p.
- ⁴² Uo. 13. p.
- ⁴³ Uo. 13. p.
- ⁴⁴ Uo. 13. p.
- ⁴⁵ MOL X 8003. IV. 251 a. Zala megye bizottmányának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1861. júniusi közgyűlés iratai. 293. p.
- ⁴⁶ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 14. p.
- ⁴⁷ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 14. p.
- ⁴⁸ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/3. 21. p.
- ⁴⁹ Degré Alajos: *Visszaemlékezéseim*. Budapest, 1983. 400. p.
- ⁵⁰ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/3. 22. p.
- ⁵¹ Részletesebben I.: Katona Csaba: A bencés rend mint fürdőtulajdonos az 1860–70-es években (Balatonfüred fejlesztésének fő kérdései) = *Egyháztörténeti Szemle*, 2000/2. 67–68. p.
- ⁵² Jókai Mór: Utolsó napjai a fürdőidénynek. In: *Lipták Gábor: Jókai Balatonfüreden*. Budapest, 1960. 66. p.
- ⁵³ Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/17. 136. p.
- ⁵⁴ Uo. 136. p.
- ⁵⁵ Uo. 137. p.
- ⁵⁶ Uo. 137. p.
- ⁵⁷ Kósa László: Fürdőkultúra és természetszemlélet kapcsolata a felvilágosodástól a 20. század elejéig. In: *Európa híres kertje*. Szerk: R.Várkonyi Ágnes, Kósa László. Budapest, 1993. 203. p.

Petánovics Katalin
Berki pásztorok

A Balaton szláv szó, és mocsár, mocsaras terület a jelentése. Méltatlannak, sőt bántónak érezzük ezt a nevet, ha a magyar tenger hatalmas, gyönyörű víztükrére pillantunk.

Az elnevezés mégsem igazságtalan. Ha a 2-300 évvel korábbi térképeket lapozzuk, rögtön feltűnik, hogy a nyílt víz partján nagy, feneketlen mocsár terült el a benne tanyázó élővilág, és a *lápi emberek* – a *pákászok* – öröme, de annál több ember bosszúságára, akik ezen a tarthatatlan állapotban változtatni akartak. Az alkalmas idő a déli vasútvonal megépítése után jött el. A vasút biztonsága miatt, 1863-ban elkészítették a Sió-zsilipet, ezáltal a Balaton vízszintje állandósult, de két öblözetének – a somogyi Nagybereknek és a Kis-Balatonnak — a sorsa megpecsétlődött. Előbbinek 1867-ben, az utóbbinak 1921-ben megkezdődött a lecsapolása.

A ma 25–30 km² nagyságú Kis-Balaton valaha összefüggött a Balatonnal, de a 18. századtól kezdve rohamosan összeszűkülött, s a hajdan jelentős tóból alig maradt szabad vízterület. Feltöltődését elősegítette, hogy a Zala-folyó vízvívítói területén nagyarányú erdőirtások kezdődtek. Ennek oka részben az volt, hogy a török megszállás miatt elpusztult, s újra telepített lakosságnak termőföldre volt szüksége, részben pedig a mértéktelen hamuzsírfőzés, faszénégetés miatt egész erdőrészeket taroltak le. Az így lekopasztott domboldalokról az eső a föllazított talajt egyenesen a patakokba mosta, s azok folyúilemlett hordalékukat a mélyebben fekvő Kis-Balaton területén rakták le.

Az erdők kipusztítása nemcsak a Kis-Balaton életébe hozott változást, hanem a parasztokéba is. Igaz, hogy a földesurak a fák eladásából komoly jövedelemhez jutottak, de idővel rájöttek, hogy a megmaradt erdeiket óvniuk kell. A 18. század második felében Európa-szerte és nálunk is országos rendelkezések születtek az erdő védelmében – 1791-ben pedig az első erdőtörvény –, de egyes földesurak még külön szabályozást is bevezettek. Megszüntették a parasztok szabad favágási jogát, és arra serkentették őket, hogy házaikat ne fából, hanem „tömésből vagy fetske rakásból tsinálják... födeleiket zsupp földél alá vegyék...”, mert az uraság – jelen esetben Széchenyi Ferenc – csak kivételesen és pénzért adott fát.

De kitiltották a falvak marhacsordáit a közös legelőkről, a disznókat az erdőből, pedig a kukoricatermesztés meghonosodásáig a sertéshízalás legfontosabb kelléke a makk volt. Ezentúl csak fizetség fejében vehették mindezt igénybe. Gyengébb makktermő években még ettől is elestek, mert az uradalom jobban járt, ha egyösszegért bérbe adta erdeit a Szlavóniából a budai vásárra hajtott sertéskondáknak.

Az uradalom birtokában lévő, s így szintén csak fizetségért használható Kis-Balaton – a *berék* – bokros, fás részei és a kiemelkedő szigetek jelentették a megszorult jobbágyok számára a kiutat. Ez a kiút korántsem volt egyszerű, mert a láp ugyan romantikus világ volt a romantikus képzelet számára, de küzdelemre készítő, nehezen kiismerhető, örökké változó valóság a partján élő embereknek.

Folyton birkóztak egymással: hol az egyik győzött, hol a másik. Néha az ember dézsmálta meg a lápot, elvette a halát, madarát, szénáját, gyékényét, hol a láp tréfálta meg az embert, amint alattomos lassúsággal megindult, hátán a lekaszált, boglyába gyűjtött szénával, hogy egy másik határban megállva megajándékozzon másokat, perpatvart, háborúságot szítva a szomszédos települések között, ahogy azt egy 1770-ből származó határper megörökítette.

A láp sok veszélyt rejtett, és csak az merészkedhetett oda, aki jól ismerte. Aki viszont jól ismerte, az tudta, hogy csak óvatosan, nagy körültekintéssel közelkedhet rajta.

Soha nem indultak el a hosszú nyelű, alul villásan elágazó lápi bot nélkül. Ezzel tapogatták ki a következő lépés biztonságos helyét. A nyílt vízen az egyfából vájt bödönhajóval keltek át, amelynek neves készítői a vörsiek voltak. Szakértelmükről a Balaton néprajzának fiatalon elhunyt nagy kutatója, Jankó János is elismeréssel írt.

Télen a befagyott vízen bátorosabb volt a járás – ilyenkor szállították haza a szénát –, de jól tudták, hogy vannak vékonykérű jegek, és soha be nem fagyó kutak, s aki ilyenre lépett, azt a láp magához ölelte, s lehúzta a mélybe. Elképzelhetjük, hogy milyen körülményes lehetett az állatokat kivinni a Kis-Balaton szi-

geteire! Különösen a zalai oldalon. Itt csak a mocsáron átgázolni képes marhákat lehetett odajuttatni.

A 18. századtól egészen a 20. század közepéig a nagy állattartás jelentette a parasztság számára a legfőbb értéket. Igavonóként, tej- és húzállatként egyaránt hasznát vették. Ráadásul a szürke magyar ökör keresett áru volt a pesti vásáron. Erős szervezete jól tűrte az időjárás viszontagságait, ezért már kora tavasztól – úgy március elején – kicsapták a csordát valamelyik szigetre, s majd csak november végén terelték haza. A később meghonosított kényesebb természetű svájci marhákat április végénél, május elejénél korábban nem lehetett kiverni a berekbe. Néha kompon szállították át őket a hóolvadáستól és a tavaszi esőzéstől áradó lápon, legtöbbször azonban, embernek, állatnak egyaránt lábbal kellett átkelnie a hideg ingoványon.

Takács Lajos, a Kis-Balaton kútúnő krónikusa találkozott még Vörsön és Zalavárott olyan idős pásztorokkal, akik a század elején számtalanszor átvezették a csordát a szigetre.

A tapasztalt pásztor már jó előre készült e próbátételre. A vezérnek kiszemelt szarvasmarhát magához szoktatta, s mikor elérkezett az átkelés ideje, az állat nyakába kolompot akasztott és kötelet kötött. Maga is pórere vetkőzve, egyik kezében a lápi bottal, a másikban a vezérállat kötelével elől kereste az úttalan utat, s

maga után húzta, vezette a kolompos marhát, utánuk lá-balt, úszott, süppedezett a csorda, amelyet hátul a pásztorok és a kutyák ösztökéltek és tartottak egybe. Csónakba rakott ruhájukkal, élelmükkel és a kintlakáshoz szükséges felszereléssel egyik pásztor társuk vezetett a szálláshely felé.

Tavasztól késő őszig kint tanyáztak a szigeten a pásztorok alkalmi nád-, vagy félig a földbe sülyesztett, esetleg fából készített kunyhóikban. A víz rabtartóként állta útjukat, s csak akkor szabadultak egy-két napra, ha élelemért ment valaki közülük a faluba.

Noha a szigetről nem tudtak elkóborolni az állatok, a pásztorok mégis állandóan résen álltak, hiszen a berekben nem csak vízimadarak fészkeltek, és ártatlan vadállomány élt, hanem a múlt században még farkasok is tanyáztak, s ha éberségük alábbhagyott, megtámadták az állatokat. (Az utolsó balatoni nádi farkast Nusszer Lajos tanító lőtte le 1936-ban.)

Minden nehézség ellenére a pásztorok szerették a szigetek legelőit, ahol az állatokat szabadjára engedhették, nem tettek kárt a termésben, mint a szántóföldek közelében fekvő réteken.

A pásztor mégsem lehetett egészen nyugodt. Ha gazdag volt is a fű, nyugodt a legelésző gulya, szép az idő, akkor még mindig számíthatott tolvajokra (számos betyár, törvény elől menekülő rabló kódorgott a

Hruska Gyula felvétele (1910., Balatoni Múzeum)

Hruska Gyula felvétele (1906., Balatoni Múzeum)

berekben), vagy éppen egy pásztortársára, akivel összekülönbözött, és az rosszban törte a fejét.

A néprajzi szakirodalom számon tartja a természetfölötti képességgel rendelkező *tudós pásztorokat* és a róluk szóló történeteket. Ők olyan tettekre voltak képesek, amellyel nem csak a többi pásztor csodálatát és elismerését vívták ki, de egyúttal a félelmét is. Senki sem mert vitába szállni velük. Kisebb-nagyobb praktikákhoz azonban csaknem minden pásztor értett.

Egy ilyen esetet mesélt el nekem egy vörsi pásztor fia, Zsiborás István:

„A 30-as évek végén, úgy 8-9 évesen minden nap kijárt az apjához a Diás-szigetre, aki ott legeltette a falu csordáját. Délben ebédet vitt neki, a délutánt s az éjjelt kint töltötte vele. Reggel az apja megfejte saját teheneit, és a gyereket a friss tejjel hazaküldte. Szerették az állatok ezt a helyet. Miután már a második kaszálás szénáját – a *sarjúszenát* – is hazavitték a gazdák, s kinótt a friss, gyenge *fattyúsarjú*, a pásztorok akkor szállták meg a szabaddá vált kaszálókat. A 30-as években persze már más volt a szigeti átkelés, mint akár egy-két évtizeddel korábban. A vizenyős részeket levezetőárok, töltések, hidak tették járhatóvá, nem kellett a mocsárral, emberre és állatra tapadó pióccákkal küszködniük.

Ha a természet békén hagyta őket, akkor más oldalról kapták a támadást. Mert a pásztorok rátarti em-

berek voltak, és nem hagyták az igazukat. Versengtek egymással is, hogy ki ért jobban az állatgyógyászathoz, ki tud szebben faragni vagy furulyázni, egyszóval vetelkedni való akadt mindig.

A fiú apja is egyszer összekülönbözött a Csacska Csana nevű »marcona képű« pásztoemberrel, aki akkoriban szintén Vörsön pásztorkodott, és igen *tudálkos embernek* tartották. Csacska Csana – akinek igazi nevét talán nem is tudták – megfenyegette a pásztor: »Na megájj, te Zsiborás, eccer elfuttatom a te gulyádat! – Hát próbádd meg, futtasd meg, ha tudod! Az én gulyámat még nem futtatta e senki! – Na megá, várj csak, majd számolunk!«

Teltek múltak a hónapok, egyszer érezte az apám, hogy valami készül, mer valahunnajd egy idegen szag gyün. Az állatok fölkapták a fejüket és szimatoltak. De apám beszélt a gulyának, *körbe járta őket*, és akkor megnyugodva legeltek tovább. Akkor má sejtette, hogy Csacska Csana készül valamire. De csönd vót.

Egyik délután apám szól a bojtárgyának, hogy te fiam, átmegyek a Sági Palihoz, mer hallom a kolomp tyáru, hogy itt van a közelben. Átmegyek hozzá, mer beszédem van vele. – Mennyen csak, megleszek velük jól – intett fejével az állatok felé. Átvezett a Zalán, s elkezdének beszélgetni a Pali bácsival. Egyszer csak apám fállkapja a fejét, hallgat. A kolomp nem úgy szól,

ahogy a legelő marha kongatja. Itt valami baj van! Te Pali, nekem gyorsan mennem köll, mer a gulyám fut. (Mer nagyon ismerték a kolomp hangját. A kolomp szaváról tudták, hogy a gulya legel, ballag vagy fut.). Ez a Csacska Csana valamit mesterkedik. Gyorsan át a Zalán, föl a töltésre, s látja ám, hogy a gulya rohan, egyenesen a Pogán (Pogány)-szigetre vették az iránt, és a nyári akó előtt megátak. Minden darab ott át az akó előtt.

Kérdezték is a másik pásztorok, hogy miért éppen ott ának és nem mennek odább? Ennek oka van – mondta apám nyomatékosan. Innend a marhák el nem mennek, elfuttatni sem tuggya senki. Nekem karámom nincs, de az én gulyám mindig itt van, együtt. Vagy akárhun vannak, ide gyűnnek vissza. (Még az apja, az én öregapám, aki szintén tudálékos volt, ásott el oda valamit, ami összetartotta a gulyát. Se apám, se én nem tudjuk, hogy mit, de annak ereje volt.)

Mer van ám olyan szer, amivel el lehet futtatni a gulyát. Apám ismerte, de ő soha nem tett ilyent. Vótak olyan gulyák, amelyeket úgy szétszalasztott a pásztor haragosa, hogy hetekig kerestették és szedték össze az elbitangolt állatokat.

A gulyaszélesztő szerbe a farkas szórit is belekerik, és aztán az egészet elégetik. Megvárják a megfelelő szelet, akkor égetik el. Mer a jószág mindig a szél ellen legel, sohase szél után, az orra szél ellen van, így kap szimatot. A pásztor ezt tudja. Aki meg akarja szélesztzeni más gulyáját, megvárja az alkalmas szelet, hogy a füst a jószág felé szálljon, mer az megéri és megvadul.

Apám odaért a Pogán-szigetre, *körüljárta a gulyát*, beszét hozzájuk, és visszahajtotta őket ugyanoda, ahunnajd elszaladtak. És nyugodtan legetek tovább.

A Csacska Csana sohase fogadta (vállalta) el, de mindenki tudta, hogy ő volt a tettes.”

De honnan szereztek farkasszórt – kérdeztem. – Valamikor volt a berekben réti farkas, válaszolt Zsiborás István, aki apja nyomdokaiba lépve szintén pásztorokodott, amíg volt mit őrizni a faluban.

Nemcsak a rosszindulat tett kárt az állatokban, de időnként a természet sem kímélte őket. Hirtelen támadt viharoktól megrémülve a mocsárba vagy a pusztulásba rohantak. Ilyenkor az ember és a kutya megfeszítve hadakozott a százfelé szaladó csordával, hogy

mentse, ami menthető. Hogyne lett volna szükségük arra, hogy higgyenek a biztonságot nyújtó, csordát összetartó, nagyhatású szerekben, és saját belső erejükben. Hiszen a vörsei pásztor azért járta körül minden alkalommal az állatokat, hogy búvös körbe zárja őket, amelyen nem tud áthatolni a rontás, miközben szavival megnyugtatta a fölzaklatott állatokat.

De ha szép volt az idő, a pásztor is örült. Madártojást szedett, nyulat fogott, halászott, így tette változatossá a mindennapok egyhangúságát. A legelésző állatok mellett előkerült a furulya, hogy hangjával megtöltse a berki csendet. Máskor a *bizsókokat* – vagyis a faragó késeket – vették elő a tarisznyából, s a berki

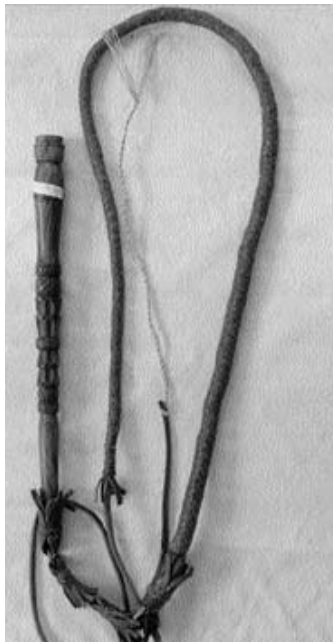
Ivócsanak

fákból tükrösöket, só- és borotvatartókat, szép mángorlókat, botokat és még százféle apróságot faragtak ajándékba vagy megrendelésre. A század első évtizedeiben a pásztorfeleségek egy-egy fejkosárnyi faragással elindultak a keszthelyi piacra, vagy a vásárra, hogy eladják a szép tárgyakat a városiaknak és az üdülőlövendégeknek. Az előbb emlegetett mesélő, Zsiborás István családjában is faragtak, különösen nagybátyja tehetségét emlegeti hozzátéve, hogy tőle örökölte faragó hajlamát. Egykor a legelőkön az állatok mellett készítette első munkáit. Ma népi iparművész.

Borotvatartó

Ő avat be minket az elmaradhatatlan őrzőszerszám, a karikásostor készítésébe is, ami igencsak régies bőrkikészítési elemeket őrzött meg.

Karikásostor

ték, késsel lekotorták a szőrt, ami annyira lemaródott, hogy szinte magától levált a bőrről. Az így megtisztított bőrt alaposan megmosták, hogy az utolsó hamuszem is kimenjen belőle, majd 2:1 arányban timsó és konyhasó keverékével jól behintették. Ismét összezsavarták és 24 óra elteltével megint megmosták, s a bőrön maradt húst késsel lefaragták. Ezután kiterítették, és lassan megszáritották. Őrzéskor mindig magukkal vitték, és állandóan húzkodták, hogy össze ne ugorjon a száradástól, és kézzel puhára dörzsölték, morzsolták – ugyanúgy, ahogy honfoglaló elődeink is tették. A száraz és puha bőrt éles késsel 3–4 mm-es csíkokra vágták, de körbe-körbe, hogy minél hosszabb legyen, mert a fonás közben a görbülete úgyis kinyúlik. Az ostor hosszúságánál másfélszer hosszabb csíkok kellett, mert a fonás sokat fölvesz. Az ostort 6-8 százból kocka- vagy zabszem fonással készítették. Hogy az ostor szép egyenletesen vékonyodjon a vége felé, fokozatosan elhagytak 2-2 szálat, majd bekötötték a végét. Ehhez erősítették a *sodrott sudarat*. Régen a sudarat a ló sörényéből vagy a farkából fonták. Előbbi puhább, az utóbbi keményebb volt, de mindegyik

csipősebb, mint a mostanság használt rafia. A karikás nyelét alkar hosszúságúra – kb. 35 cm-re – faragták. Szépen kicifrázták, ólommal kiöntötték a kimélyített mintákat. Nem részletezem az ostorszj rendkívül praktikus felerősítési módját, hogy az mindenfelé foroghasson, ha a pásztor megpörgeti. Elég legyen annyi, hogy az ostornak olyan hosszúnak kellett lennie, hogy használaton kívül a pásztor a nyélhez kötve – hurkosan – a nyakába akaszthassa, s egy mozdulattal levehesse, ha a szűkség úgy kívánja.”

A középkorban Európa-szerte híres és keresett volt a magyar bőr. (Gáborján Alice szép tanulmányt írt e témáról.) Kitűnő minőségét a kikészítési módjának köszönhetette. Amíg a nyugati mesterek hónapokig, sőt évekig eltartó cserzéssel dolgozták ki a bőrt, addig a magyarok rövid idő alatt (2–4 hét) ásványi anyagokkal végezték el azt. A bőrt késsel szőrtelenítették, timsó és konyhasó keverékével szórták be, majd faggyúval átitatták, hogy vízhatlan legyen. A szőrtövek a bőrben maradtak, emiatt a bőr sűrű és erős lett, szakítószilárdsága a nyersbőréhez volt hasonló, szemben a cservasas bőrrökkel.

Ma már a karikásokat is legtöbbször műbőrből fonják, és lakásdíszként használják.

A falvakban régóta nincs kihajtani való állatállomány, ezért szinte eltűntek a hagyományos pásztoridinasztiák, s velük együtt az évszázadokon át megőrzött, nemzedékről nemzedékre szálló tudás is. Pedig, ha meggondoljuk e tudás által indulhattunk időutazásra, és úrhajó helyett elég volt egy karikásostor, hogy segítségével visszarepüljünk a középkoron át a honfoglalásig.

Irodalom

- Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902.
 Erdész Sándor: Tudós pásztorok a folklórbán. In: Jóska András: Múzeum Évkönyve, 1997–98.
 Gáborján Alice: Magyar bőr. A bőrök kikészítése. In: Magyar Néprajz III. Bp., 1991.
 Paládi-Kovács Attila: A magyar parasztság rétgazdálkodása. Bp., 1979.
 Petánovics Katalin: A láp világa (In: A Duna menti népek hagyományos műveltsége). Bp., 1991.
 Takács Lajos: A Kis-Balaton és környéke. Kaposvár, 1978.

Molnár András

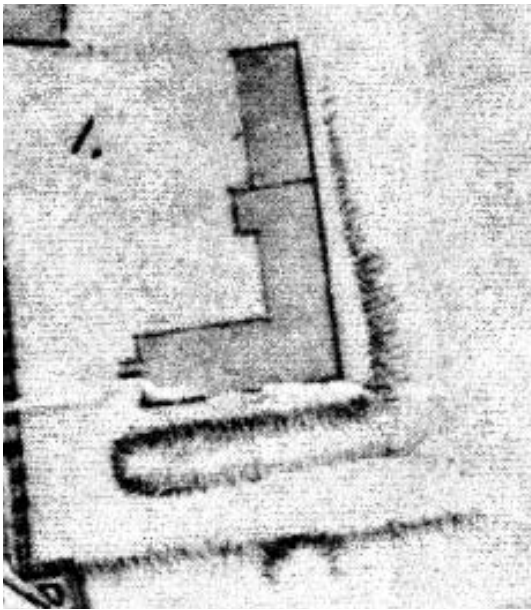
Deák Ferenc kehidai kúriája

„Óh Kehida! Lehetett-e feledni nevedet?! Újra és felejthetetlenül lettél történelmi helylé. Éljen neved, mint kegyelet tárgya, s legyen kedves emlékében a nemzetnek ...”

(Széll Kálmáné, Vörösmarty Ilona)

Kehidakustány – valójában a történelmi Kehida – nevezetes műemléke, a Deák-kúria a község északnyugati szögletében, a Zalakoppányba vezető úttól balra elterülő kis dombon áll. A Kúria utca 6. alatt található épületet Hertelendy Gábor – Deák Ferenc anyai dédanyapja – kezdte építtetni valamikor az 1740-es években, minden valószínűség szerint a középkori földesurak kúriájának, illetve török kori várának helyén.

A Zala árteréből enyhén kiemelkedő domb a közép-korban kiváló megfigyelőhely lehetett, ahonnan a Szentgrót felé, illetve keletnek, az átkelőhely felé vezető utakat egyaránt szemmel lehetett tartani. A domb déli lábánál csordogáló Sásvölgyi-patak vizét annak idején minden valószínűség szerint belevezették a vár-árokba. Ennek az ároknak a nyomai még az 1850-es években is jól látszottak a kastély északkeleti sarkánál, amint azt egy kéziratos térkép is megörökítette.

Sánc, illetve árok nyomai a kúria 1854. évi felmérésén, az épülettől északkeletre

A kehidai erősség egyike volt azoknak a nemesi udvarházaknak, amelyeket tulajdonosaik életük és javaik védelmére árokkal, földsáncsal és fapalánkkal erődítettek meg a török időkben. Kehidán a nemesi udvarházat minden bizonnyal az 1525-ben ide érkező Háshágyi család építette, hiszen a korábbi birtokos Kanizsaiak székhelye messze innen, a kanizsai várban volt. 1541-ben már állt az udvarház, ahonnan Bánfi István állatokat és ingóságokat rabolt el a Háshágyiaktól.

Az erődítést az írott források először egy 1551-ben kitört családi viszály kapcsán említik. Ekkor Háshágyi Ferenc a családtagokkal közösen emelt erősséget teljesen elfoglalta, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta. Az 1554-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a templom a földesúr rendelkezése alá került, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta. Az 1554-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a templom a földesúr rendelkezése alá került, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta. Az 1554-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a templom a földesúr rendelkezése alá került, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta. Az 1554-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a templom a földesúr rendelkezése alá került, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta. Az 1554-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a templom a földesúr rendelkezése alá került, és abból Balázs testvérét egy hónapra kizárta.

A kehidai végházat feltehetően 1588-ban pusztították el a törökök, az előző évben Kacorlaknál elszenvedett vereségüket megtorló bosszúhadjárataikban. Az erősség falainak maradványait állítólag még a XIX. század derekán is lehetett látni a Deák-kúria körül. Valószínű, hogy a kúria északi szárnyát – kiváltképp az északkeleti, a többitől eltérő falvastagságú szobáját – kifejezetten az egykori vár falára építették.

A török korban elpusztult nemesi udvarház újjáépítése akkor kezdődhetett, amikor Kehida megmaradt, és átmenetileg a középkori Kiskallos temploma – az Árpád-kori eredetű kehidai temetőkápolna – mellé letelepedő lakossága a falu korábbi, középkori településhelyére költözött vissza a XVIII. század első harmadában. Kehida földesurai ekkor már a Háshágyiak nőági örökösei, a Hertelendyek voltak. A falu, és így minden bizonnyal a nemesi kúria újjáépítője is Herte-

lendy Gábor lehetett, aki 1747-ben rakatta le az új plébániatemplom alapkövét. A jómódú középbirtokos egyetlen leányát és örökösét, Hertelendy Annát egy kismemesi sorból hivatalviseléssel feltörekvő család sarja, Tárnok földesura, Deák Gábor vette feleségül 1757-ben. Hertelendy Anna, a híres-hírhedt szépaszszony egyik fia, (idősebb) Deák Ferenc 1795-ben, tetemes anyai adósság átvállalása fejében kapta meg a kehidai birtokot – így lettek a falu földesurai és a kúria tulajdonosai a Deákok.

Az 1803. október 17-én Söjtörön született, és élete első éveiben a tárnoki rokonságnál nevelkedő Deák Ferenc, a neves államférfi („a haza bölcse”) csak ötödik életévében, apja halála után került Kehidára, mert idősebb Deák Ferenc nem tűrte meg maga mellett a fiút, akinek születése felesége, Sibrik Erzsébet halálát okozta. Az árván maradt kis Ferencet 1808 februárjában hozták Kehidára idősebb testvérei, Deák Antal és Klára. Ettől kezdve egészen 1854 őszeig Kehida volt Deák Ferenc otthona. Klára később Pusztaszentlászlóra, Oszterhueber Józsefhez ment férjhez, Antal azonban Ferenchez hasonlóan agglegény maradt, és a fivérek egészen Antal 1842. június 20-án bekövetkezett haláláig együtt laktak a kúriában.

Az L alakú, északi és keleti szárnyból álló földszintes, északon alapincézett kúriát később is többször átépítették. Udvari folyosója eredetileg nyitott árkádíves tornác volt, amelynek árkádíveit csak később falazták be és építettek bele egy-egy ablakot. A tornác befalazása mindenképpen 1790 előtt történhetett, mert Hertelendy Anna – a hagyomány szerint – már használta a folyosó déli végén leválasztott kis házi kápolnát. A kúria belső szerkezete alapvetően ma is a XIX. századi állapotot tükrözi, az északi szárny kivételével, mert ott átépítették az eredeti válaszfalakat, illetve elbontották a boltozatos födémeket. Az épület külső megjelenését a XIX. század végi szecessziós átépítés, valamint az északi szárny nyugati végén az 1920-as években készített hozzátoldás némileg megváltoztatta. A kúria keleti homlokzatára trapéz alakú kiszögelléssel új főbejáratot építettek. A keleti szárny eredetileg csonka kontyos nyeregtetőjének és a nyugati végén délre beforduló szárny oromfalra kifutó nyeregtetőjének helyére megmagasított, új nyílaskiosztással ellátott oromfal épült. Ekkor alakították ki a kémények ma látható, jellegzetes, nyújtott formáját is.

Az épület keleti szárnyának déli sarkán „Deák Ferenc emlékére 1803–1876” feliratú vörösmárvány tábla idézi az egykori tulajdonost. A mintegy másfél

A kúria első ismert ábrázolása 1876-ból,
Deák Ferenc halálának évéből

hektáros, védett parkkal övezett kúria déli udvarán áll Zala György szobrászművész 1928. október 14-én felavatott alkotása, Deák Ferenc bronz mellszobra, mely Deák időkori arcvonásait örökíti meg. A szobor hasáb alakú, fehér márvány talapzatán Deák Ferenc neve és születési, illetve halálévi évszáma alatt az alábbi idézet olvasható: „Minden jó hazafinak naponként reggel s esteli imádsága: Isten áldja meg a hazát”.

Zala György alkotása, Deák Ferenc mellszobra a kúria udvarán (Bence Géza felvétele)

A kúria egykori berendezéséből napjainkra már szinte semmi sem maradt. A neves író és ügyvéd, Eötvös Károly segítségével azonban felidézhetjük, milyen körülmények között élt és dolgozott itt Deák Ferenc. Eötvös első alkalommal a pápai református kollégium diákjaként, alig 12 éves korában, 1854 nyarán járt a kúriában, amikor az még Deák Ferenc tulajdona volt. Ifjúkori emlékeit 1903-as látogatása során egészítette ki.

Az épület keleti szárnyán öt, egymásba nyíló szobát figyelhetett meg Eötvös. Közülük a déli, két ablakával is délre, a falura tekintő, viszonylag nagy, szélső szoba volt Deák Ferenc hálószobája. Ehhez illeszkedett, illetve ebből nyílt a folyosó déli végéből elfalazott, ablak nélküli, úgynevezett vakszoba, kis házi oltárral és feszülettel, mint afféle házi kápolna. A kápolna berendezése és a hálószoba boltozata valószínűleg akkor ment tönkre, amikor a későbbi tulajdonos, Széchenyi

Ödön gróf a gazdatisztjének, Kollár Jánosnak adta haszonbérbe az uradalmat, Kollár uram pedig állítólag magtárnak használta e helyiségeket. A hálószoba után következett a pamlaggal, székekkel, könyves szekrényekkel és pipatartóval berendezett egykori könyvtár- vagy fogadószoba. Ez lehetett Deák Ferenc dolgozószobája. Itt, a nagy kandallónál melegedve, sűrű pipafüst-eregetés közepette, az ablakon át a Zala-folyó túloldalán, keleten elterülő domboldalakat fürkészve vitathatta meg Deák a vendégeivel megyéje, vagy az ország ügyes-bajos dolgait. A fogadószobából nyíló harmadik, majd az ezt követő negyedik szobában Deák idejében a rokonokat vagy vendégeket szállásolták el. A vendégszobák után következő ötödik, északkeleti, az épület két szárnyát összekötő, két ablakával keletre, égygel pedig északra néző nagyobb sarokszoba volt a kúria díszterme, melyet Deák csak kivételes alkalmakkor, jelentősebb családi vagy rokoni összejövetelek során használt ebédlőként. (Korábban valószínűleg ez lehetett Deák Antal lakószobája.)

A kúria északi szárnyában – nyugat felé haladva – további négy helyiség: a konyha, a gazdasági iroda, a cselédszoba, valamint az éléskamra következett. Az épület – hozzátoldás előtti – nyugati végén volt még egy kisebb, a déli udvarra beforduló kiszögellés. Ebben kapott helyet a belső hajdú lakása, valamint a padlás-feljáró, illetve az északi szárny alatti pincébe vezető lépcső. A kúria déli oldalán zárt, mindkét épület-szárnyban egy-egy ajtajával az udvarra nyíló boltozatos folyosó futott végig. A folyosó déli végén egy kis faragóműhelyt rendeztek be Deák Ferenc számára. A haza bölcsé ugyanis faragószervenvedélynek hódolt, kikapcsolódás gyanánt faragványok sokaságát készítette, és legkedvesebb barátait, vendégeit ajándékozta meg velük.

A kúriát Deák idejében hatalmas, árnyas fák vették körül. A bükkök, hársak és szilfák között a sár ellen deszkával fődött sétatutak vezettek Deák kedvenc pihenőhelyéhez. Ennek helyét ma egy emlékkő jelöli a védett parkban, melynek büszkeségei a pompás juharok és a fekete nyárfák.

A Deák Ferenc lakóhelyeként, otthonaként ismertté vált kehidai kúria a XIX. században valóságos nemzeti zarándokhely lett, megfordult itt a magyar reformkor szinte valamennyi nevezetes személyisége. Az egyik leggyakoribb vendég talán az alsócsányi birtokszomszéd, Csány László, a zalai liberális ellenzék pártvezé-

re, 1848-as kormánybiztos, valamint 1849-es miniszter és vértanú lehetett. Egy alkalommal még Széchenyi István gróf is felkereste a nevezetes kúriát. Széchenyi zalai uradalmából, Pölöskéről hazatérőben látogatta meg 1828. augusztus 17-én Kehidán a pozsonyi országgyűlésen Zala megye követeként megismert Deák Antalt, és akkor még ismeretlen testvérét, Ferencet. „Derék emberek” – jellemezte Széchenyi a Deák testvéreket naplójában.

Deák Ferenc később, az 1832/1836-os országgyűlésen ismerkedett meg és kötött mély barátságot Wesselényi Miklós báróval, akit kormányellenes ellenzéki tevékenysége miatt felségsértési, úgynevezett hűtlenségi perbe fogtak. Deák mind személyes tanácsadóként, mind pedig az ellenzéki erők összefogása által közreműködött Wesselényi védekezésének megszervezésében. Elkkortájt, 1836 májusában, útban Itália felé járt először Wesselényi Kehidán. Itáliából hazatérve, július 23-án, Zalaegerszeg felől – északról, Zalabér irányából – érkezett ismét Kehidára. „A Kehida feletti erdőre reáösmerve, mint kedvelt ösmérősömet idvezlettem, midőn a csendes lakást megláttam, udvarára behajtottam, barátom karjai közé siettem, s vele együtt békés hajlékában megtelepedtem, a hazaérkezés rég nélkülözött örömeit érzettem” – jegyezte fel Wesselényi a naplójában. Néhány hónappal később, november első napjaiban ismét Kehidán tanácskozott Wesselényi De-ákkal a per kimeneteléről. (Egy, a hirtelen jött havazásban Kehidán elakadt, és Deákéknál

megszálló vasi átutazótól tudjuk, hogy Wesselényi is éppen ott „mulatott”.)

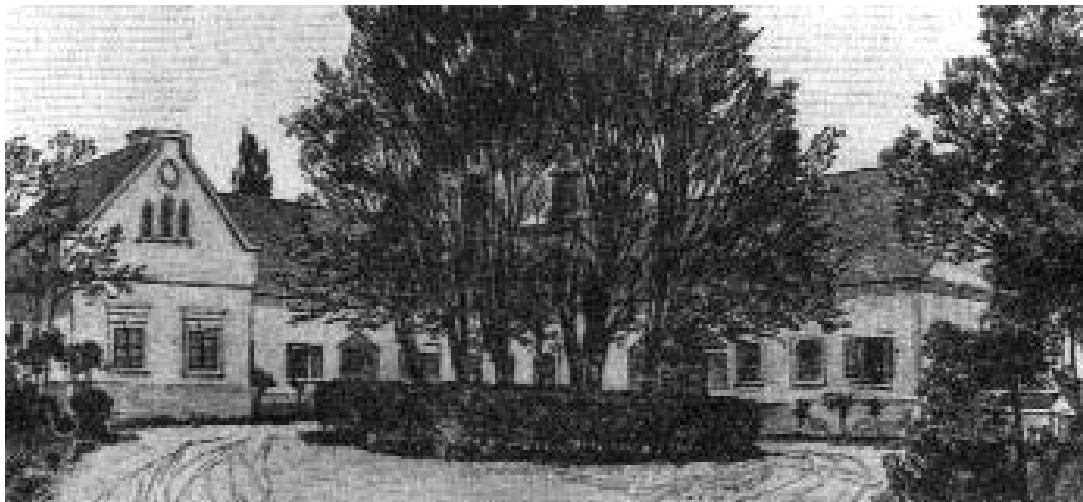
Deák az 1839/1840-es országgyűlés idején mindent elkövetett, hogy a törvénytelenül elítélt és bebörtönzött Wesselényi kiszabaduljon. A császári titkosrendőrség jegyezte fel, hogy Wesselényi szabadon bocsátása után, 1840. október 12-én Csongrád megye ellenzéki követe, Klauzál Gábor társaságában kereste fel Kehidán Deák Ferencet.

1841 júliusának elején Eötvös József báró, a főrendi ellenzék fiatal, és a Széchenyi–Kossuth vitában Kossuth oldalára álló vezéregyénisége hozta Kehidára Széchenyi „A Kelet népe” című, Kossuthot támadó vitairatát, Deákot azonban nem találta otthon. 1842. június 23-án tekintélyes sokaság gyűlt össze Kehidán: Zala megye vezetői és a gyászoló tömeg akkor kísérték utolsó útjára a családi sírboltba – a temetőkápolnába – eltemetett Deák Antalt, Zala megye néhai alispánját és országgyűlési követét.

Gyászos emlékű esemény történt Kehidán 1843 áprilisában is. Zala megye április 4-ei zalaegerszegi közgyűlésén a felheccelt és leitatott kortések leszavazták a nemesi adófizetés bevezetésének tervét, és lehetetlenné tették Deák Ferenc számára, hogy elvállalja Zala országgyűlési képviselőt. A győzelemittas, adózást ellenző büki, vitai, köszvényesi és Rezibe való kisnemesek aznap este, útban hazafelé, Kehidán rátámadtak a közellenségnek kikiáltott Deák Ferenc kúriájára. Így örökítette meg az esetet Huszár János, Deák kehidai kasznárja: „Az estve nyolc és kilenc óra között mintegy

Ilyennek láthatta a kúriát Eötvös József 1905-ban

Háry Gyula tusrajza a kúriáról a XIX. század végéről

30-35 személy nemesség a birkaakol előtt nagy biztató hanggal öszvesereglett, onnét együtt Deák Ferencet csúfolva [...] a kapuig ordította, ott megállapodva, az udvar felé eránzott több lövést tett, erre az éjjeli helységi őrök megszólították őket, hogy a faluban már vasárnap [április 2-án] puskáztak, tüzet ütöttek, és azt rosszlelkűleg oltatlan az utcán elhányták; most már valahára illően folytassák útjokat. A panaszlott csoport ellenben a józan intésre fejszével és botokkal felelvén, azon szózatot is hallatta, hogy lövéssel is fog felelni; erre csakugyan a kérdéses csoportból adott lövés Mészáros József kehidai, mintegy 18 éves derék adózót a bal váll alatt találván, s egyszerre halálosan érven, a földre terítette. Erre a hegyről és lakjaikból több jobbágy öszvecsoportozván, ki minő eszközzel futhatott, az égis ható jajszóra előtermett, és hármat meglehetősen megsértve, egyet csak kevéssé illetve, az ötödiket pedig jó esmerőse földözése alatt illetlenül fogván csak el, a helység bírójához vezetett. [...] A halálos lövést elkövető – Major József és ifjú Pap Mihály bizonyáguk szerint, akik a hegyűttől fogva az embertelen csoport között voltak – büki Kun Gábor volt. Az említett kehidai jobbágyok a lövéstől büdös puskát a gonosztevő Kun Gábortul el is akarták húzni, de az ármányos csoport, még ekkor erős lévén, leverte a két jobbágyot. Ki-sebb s nagyobb ütést több jobbágy is kapott, de az egy, már túl is említett Mészáros József élet jelét sem adhatta a lövés után többé”. A kehidaiak sem maradtak adósak: másnap a támadók egyikét holtan találták a malom mellett.

A halálos áldozatokat követelő összetűzés végképp megerősítette Deákokat abban a szándékában, hogy ne menjen el a pozsonyi országgyűlésre. A Deák távollétében vezér nélkül maradt országgyűlési ellenzék 1843 pünkösdjén küldöttséget indított Kehidára, hogy rávegyék Deákokat a követség elvállalására. A küldöttség tagja volt Batthyány Lajos gróf, Eötvös József báró és Wenckheim Béla báró, valamennyi a főrendi ellenzék vezéregyénisége, valamint Klauzál Gábor, Bónis Sámuel és Pulszky Ferenc ellenzéki követ. A császári titkosrendőrség által is érdeklődéssel kísért június 3–4-ei kehidai látogatást így örökítette meg Pulszky Ferenc: „végre megjöttünk Kehidára, Deáknak földszinti szerezny házába, hol a derék Csányi Lászlót is találtuk, Deák hű barátját... Deák elfelejtette már a választási kellemetlenségeket, kifogyhatatlan volt adomákban s tréfákban, éjjel azonban bezárkózott Klauzállal, s nekiült a munkához, s megírta a remek válaszfeliratot” a királyi előterjesztésre.

Az 1843-as követválasztási kudarc után Deák visszavonult az országos közéletől, és zömében Kehidán tartózkodva, sokat betegeskedett. Barátainak, politikai harcostársainak gyakrabban kellett Kehidára látogatniuk, ha találkozni akartak vele. Így tett az ifjúkori jó barát, Vörösmarty Mihály is, aki 1845 és 1846 szeptemberében hosszabb időt töltött el – felesége, Csajághy Laura társaságában – Kehidán. Édesanyja emlékeit később Széll Kálmánné, Vörösmarty Ilona (Deák gyámleánya) vetette papírra: „Tíz nap időztek Kehidán. Nagy sétákat tettek, majd naponként kikocsiz-

tak a vidék különféle irányában... Folyton szabadban időztek, labdáztek, s más, többféle, előkelőbb házaknál akkor divatos, szabadba való játékokat játszottak. Sétáik alkalmával többször betértek a Bükkösbe, s e séták kedves emlékekhez fűződtek. [...] Mily tiszta, rendes volt a ház, a kert, s az udvar tájéka! A mosott padló mindig hófehér, és este, midőn a szobába tértek, a nagy kandallóban egész hasábfák tüze égett. A kandalló körül kényelmes karosszékek, s a szoba két falát elfoglaló könyvszekrények, pipaasztal s még más bútorok képezték a lakószoba bútorzatát. Apám és anyám még egyszer voltak Kehidán, ekkor Béla testvéremmel, mint kislíával. Deák Ferenc előtt többször beszélt anyám Kehidáról, az ott töltött szép napokról". Feltehetően itt, Kehidán született 1845 őszén Vörösmarty Mihály „A Zala megyeieknek” című alkalmi költeménye, amely egyesülésre szólította fel a két táborra szakadt, és magukat legényeknek, illetve atyafiaknak nevező zalai ellenzéket.

1847 februárjában a pártta szerveződő liberális ellenzék vezetői keresték fel Kehidán Deákot, hogy hoz-

A keleti homlokzat a Baronyi-testvérek által építtetett új főbejárattal (Bencze Géza felvétele)

zárulását kérik egy ellenzéki pártprogram kiadásában. Előbb a tolnai Bezerédj István és a pesti Szentkirályi Móric, 1847. február 8-án pedig az ellenzéki párt elnöke, Batthyány Lajos gróf is Kehidára érkezett, hogy meggyőzze Deákot a program halaszthatatlanságáról. Batthyány másnap Kehidáról írt levelében tájékoztatta Teleki László grófot, az ismert ellenzéki vezetőt Deák nézeteiről és állapotáról. Batthyány ekkor kérte meg Telekit, hogy az írástól orvosa által eltiltott Deák politikai nézeteinek, elképzeléseinek lejegyzése céljából kísérelje el Kossuthot Kehidára. Teleki László és Kossuth Lajos február 25-én indultak útnak. Mintegy másfél napot töltöttek Kehidán, beszélgetésüket azonban – amint Teleki írta – „nemcsak Deák szenvedő állapota, hanem unalmas látogatók is” hátráltatták. Deák végül beleegyezett az ellenzéki alapelvek megfogalmazásába, és ennek eredményeképpen készült el néhány hónappal később az Ellenzéki nyilatkozat.

Degré Alajos író, a márciusi ifjak egyike 1847 októberének első napjaiban zalai barátainál vendégeskedett. Házigazdája, ifjabb Csúzy Pál kísérte el Deákhöz Kehidára. „Roppant izgatottságban tartott az út Kehidáig, de azonnal nyugodtabb lettem, mihent azt a fehér, egyszerű földszinti házat megláttam, melynek kapuján betértünk” – emlékezett később Degré. Deák akkortájt – orvosa tanácsára – szigorú diétát tartott, és naponta több órát gyalogolt, hogy egészsége helyreálljon. Degré szerint „válogatott ebédje s kítűnő borai voltak, de ő maga csak egy tányér levest, nagy tál zöldbabot evett, minden hús nélkül, de oly jóízűen fogvasztotta, mint más a fogolypecsenyét, s hozzá tiszta vizet ivott”. Deák egyszerű, barátságos egyénisége, otthonának nyugodt légköre mély benyomást gyakorolt a fiatal Degrére, akit Deák már a legelső megszólításnál tegezett: „Kell-e még több is, hogy Kehida egy kis mennyországgommá legyen, s itt töltött óráim mint fénylő csillagok ragyognak lelkemben az egész életem át?”

Ismeretes, hogy Deák a szabadságharc leverése után, az 1850-es évek elején kehidai birtokára vonult vissza, és távol tartotta magát a politikai közélettől. Magatartása, mely meggyőződésének és lelki alkatának egyaránt megfelelt, a passzív nemzeti ellenállás jelképe lett, Kehida neve pedig szinte már fogalomává vált. A vigaszt és tanácsot remélő barátok, ismerősök egymásnak adták a kilincset a kehidai kúriában, alig múlt el nap vendégek nélkül. Így írt erről 1851 májusában a

Pesti Napló: „Ma is örömmel fordul Kehida csendes magánya felé a politikai virrasztás gondja, s időnként megjelenik nála egy-két régi barát az üdvkeresés zarándoki ruhájával; szavai itt-ott ejtett mondással, mysteriorus [misztikus] jelentéssel forognak az országban, melyre mindenki sokat épít, s egyik faluból a másikba ha nem egyébért, de azért is átmegy a jó magyar ember, hogy megkérdezze ismerősétől: hallotta-e már, mit

A kúria hasznosítása azonban nem sokáig maradt meg méltó a legnevesebb tulajdonos, Deák Ferenc emlékéhez. 1910. április 7-én Károlyi Imre gróf, nagymágocsi birtokos vette meg, 1925. október 30-án pedig továbbadta a magyar államkincstárnak, egészen pontosan a belügyminisztérium által felügyelt Kivándorlási Alapnak. Attól ugyanazon év december elsejével a Földművelésügyi Minisztérium vette bérbe a birtokot,

A kúria udvara a Deák-szoborral az 1950-as években

mondott, mit nem mondott e vagy ama tárgyra nézve Deák Ferenc?”

A fővárostól messze fekvő, hóban és sárban pedig szinte megközelíthetetlen Kehidán Deák egyre kevésbé volt képes megfelelni a társadalmi elvárásoknak, ezért 1854. június 28-án eladta birtokát (amelyen amúgy is osztozni kívánt már a rokonság), és néhány hónapon belül Pestre költözött. A kehidai kúria hosszú időre lakatlanná vált, mert az új földesúr, Széchenyi Ödön gróf, Széchenyi István fia, aki hajóskapitány volt, majd pedig a török szultán tűzoltóparancsnoka lett, sohasem tette be a lábát a faluba. Távollétében jószágigazgatók intézték – anyja, Seilern Crescence grófnő felügyelete mellett – az uradalom ügyeit, miközben a kúriát elhanyagolták. Abba csak a XIX. század vége felé költöztek be az új tulajdonosok, a Baronyi-testvérek, akik egy keszthelyi zsidó családból származtak, és pesti pénzváltókból lettek földbirtokosokká, amikor 1872. július 25-én megvásárolták a kehidai uradalmat. Baronyi Benedek és Ede nevéhez fűződik a kúria szecessziós jellegű átépítése, kiegészítése. Ők látták vendégül 1903-ban a kúria beosztását és berendezését megörökítő Eötvös Károlyt is.

a rajta álló épületekkel együtt, hogy itt szervezzék meg a környék első földműves iskoláját. A Magyar Királyi Deák Ferenc Földművesiskolát a kúria parkjában építették fel 1927-ben, míg az igazgatói lakás az átalakított, és az északi szárny nyugati végében hozzátoldással kibővített kúriában kapott helyet. Ettől kezdve évtizedekig tanárok lakták a szolgálati lakásokra szabdaltszerű épületet. A földműves iskola jogutódja, a szakmunkásképző 1977-ben adta át helyét az általános iskolának, a tanári lakások mellett pedig egy ideig könyvtár, Deák-emlékszoba és helytörténeti gyűjtemény is működött a kúriában. Deák Ferenc egykori lakóháza napjainkban már hosszú ideje használaton kívül, üresen áll, miután a felújítására és hasznosítására irányuló kísérletek rendre kudarcba fulladtak.

Deák Ferenc születésének közelgő 200. évfordulója – 2003. október 17. – talán soha vissza nem térő alkalmat kínál arra, hogy minden eddiginél szélesebb körű társadalmi összefogással és (remélhetőleg) tetemes állami áldozatvállalással végre befejeződhessen a Deák Ferenc Kúria Közalapítvány által néhány éve megkezdett felújítás. Ha Deák Ferenc kehidai kúriája rangjához, az egykori tulajdonos emlékéhez méltó módon, nemzeti emlékhellyé válva születne újjá, akkor

parkjának védett természeti értékeivel együtt Zala megye egyik legfontosabb idegenforgalmi látványossága lehetne.

Felhasznált források és irodalom

A Háshágyiak udvarházáról, a törökkori váracskárról, a kúria újjáépítéséről és birtoklástörténetéről:

Kehida. (Írta Dominkovits Péter, Káli Csaba, Kvassay Judit és Molnár András) (Száz magyar falu könyvesháza) Budapest, 2001. 38–86. p. (A vonatkozó fejezeteket Kvassay Judit és Dominkovits Péter készítette.)

A kúria leírása:

Eötvös Károly: Deák Ferenc és családja. Budapest, 1905. 1. kötet 54–91. p.
Németh József: Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979. 78. p.,
Vándor László: Kehidakustány. Műemlékek. (Tájak korok múzeumok kiskönyvtára 449.) Budapest, 1992. 8–9. p.
Ráth Miklósné Tóth Ibolya: Építészeti műszaki leírás a Kehida, Deák-kúria helyreállítása építési engedélyezési tervéhez. Bp., 1997. (Kézirat, Zala Megyei Levéltár, a továbbiakban ZML.)

A kúria vendégeiről általában:

Ferenzi Zoltán: Deák élete. Budapest, 1904. 1. kötet 215–214, 371–372. p., 2. kötet 8–9, 42–44. p.

Széchenyi látogatásáról:

Széchenyi István: Napló. Budapest, 1982. 565. p.

Wesselényiről:

Kardos Samu: Báro Wesselényi Miklós élete és munkái. Budapest, 1905. 1. kötet 289, 323–324. p., Vas Megyei Levéltár. Szegedy család levéltára. Dusovich levele Szegedy Antalhoz, Hermán, 1836. november 15.

A titkosrendőrség feljegyzése:

Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) A 105. Informationsprotocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion 1840. október 27. (56. ülés) 3. p.,

Eötvösről:

MOL Mikrofilmtár 8368. doboz. Wesselényi Miklós levelezése. Deák Ferenc levele Wesselényihez, 1841. július 6. Közli: Váczy János: Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822–1875. Bp., 1890. 80. p.

Deák Antal temetéséről:

Pesti Hírlap 1842. (157. sz.) 466. p. (Csertán Sándor tudósítása, Apáti, 1842. június 24.)

Az 1843. április 4-ei összecsapásról:

ZML Zala megye közgyűlésének iratai 1843: 1036. (Huszár János kasznár levele, Kehida, 1843. április 5.)

Az országgyűlési küldöttségről:

MOL N 119. Regnicoláris levéltár. Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 66. No. 9476. (Titkosrendőri jelentés, Pozsony, 1843. június 8.), Nedeckly István: Deák. A képviselői alkotmány megalapítása. Budapest, 1876. 176–177. p.,
Pulszky Ferenc: Életem és korom. Budapest, 1884. 1. kötet 165–166. p.,
Takáts Sándor: Deák Ferenc és a titkosrendőrség. In: Takáts Sándor: Emlékezünk eleinkről. Budapest, év nélkül, 548–549. p.

Vörösmarty látogatásairól:

Vörösmarty Mihály levelezése II. (Vörösmarty Mihály Összes Művei 18.) (Sajtó alá rendezte Brisits Frigyes) Budapest, 1965. 170., 181–185., 187. p.,
Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéről. Budapest, év nélkül, 75–76. p.
Lukácsy Sándor–Balassa László: Vörösmarty Mihály 1800–1855. Budapest, 1955. 387–390. p.
Fülöp István: Vörösmarty és Deák barátsága. In: Életünk 1966. 2. sz. 115–122. p.

Batthyányék útjáról:

MOL P 654. Teleki család levéltára. Teleki László levelezése. Batthyány Lajos gróf levelei Teleki Lászlóhoz, Kehida, 1847. február 9., Bergamo, 1847. március 3. [A leveleket közli: Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai. (Sajtó alá rend. Molnár András) Zalaegerszeg, 1998. 166–169. p.],
Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. (Kossuth Lajos Összes Munkái XI.) (Sajtó alá rendezte Barta István) Budapest, 1951. 273–274. p.
Horváth Zoltán: Teleki László 1810–1861. Budapest, 1964. 1. kötet 152. p.
Varga János: Batthyány és a jobbágyfelszabadítás. In: Századok 1982. 6. sz. 1204–1206. p.
Molnár András: Deák Ferenc a forradalom előtt. In: A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere (Zalai Gyűjtemény 43.) Zalaegerszeg, 1998. 10–12. p.

Degré látogatásáról:

Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. (Összeállította Ugrin Aranka) Bp., 1983. 163–164. p.

A passzív ellenállás éveiről:

Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek II. 1850–1875. (Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Deák Ágnes) Budapest, 2001. 644–648., 689. p. (Deák Ágnes az „Utószó” jegyzetei közt idézi a Pesti Napló sorait.)

A kúria 1854 utáni sorsáról:

lásd a „Száz magyar falu könyvesháza” c. sorozat említett Kehida kötetében a Molnár András és Káli Csaba által írt fejezeteket. (86–168. p.)

A tulajdonos váltások pontos adatai:

Zalaszentgróti Körzeti Földhivatal. Kehida (megszűnt) telekjegyzőkönyve 5. sz.

Bátki József

Volt egyszer egy életünk (részlet)

Korán sötétedett 1945. január 11-én is. A bunkerokban alig osztották ki az ebédet, már sötétedni kezdett. A hőmérő napok óta mínusz 25-30 C°-t mutatott. Az örököt félóránként kellett váltani, aki pedig nem volt őrségben, behúzódott a bunkerokba, ahol a rajkályhák némi meleget adtak. Örülhetett, aki nem volt a frontvonalban. Ebből a szempontból megörültem a reggel kapott hírnék – melyet Török Aladár jelentett távbeszélőn –, hogy Farkas Bélát, miután a hadikórházban megoperálták a haslövését, és túl van az életveszélyen, hazaszállították Magyarországra. Szívből kívántam, hogy ebben a hidegben szerencsésen hazaérjen, és minél előbb rendbejőjön.

Mint századparancsnok éppen a létszámjelentést állítottam össze, amikor zajt hallottam kívülről.

– Bent van a zászlós úr? – kérdezte egy teljesen ismeretlen hang.

– Igen! – válaszolta az őr.

A következő pillanatban egy zömök, jókötésű gyalogos hadnagy lépett be a bunkerba, és kezét nyújtva bemutatkozott:

– Németh Béla hadnagy vagyok, és azért jöttem, hogy felváltsalak! – mondta.

– Na! Még egy bolonddal több, akinek az agyára ment a háború! Kit akar ez itt felváltani? – futott át az agyamon.

Annak ellenére, hogy akkor már emlegették, hogy fokozatosan felváltanak bennünket, ebben a pillanatban ez még olyan távolinak és hihetetlennek tűnt. A hadnagy teljesen nyugodtnak látszott. Az elmebajnak jelét sem láttam rajt. Tömött angol bajsza meg sem rezdült. Arca szimpatikus és értelmes volt.

Amikor meglepetésemet látta, részletesen elkezdte magyarázni, hogy őt a körmendi kiegészítő parancsnokság hívta be, és küldte ki a frontra, hogy egy hosszabb ideje kint levő tisztet leváltson.

Mivel páncéltörő kiképzése volt, a parancsnokságnál azt az utasítást adták neki, hogy engem, az ezred közvetlen páncéltörő század parancsnokát, váltson fel.

– Hát akkor gyorsan add át a századot, pakolj össze, és indíts Osztrogozsszkba, ahonnan haza indítá-

nak leszerelni. Szeretném, ha a hadi tapasztalataidat is átadnád.

– Hadnagy úr! – szoltam közbe – ha adhatok egy jó tanácsot, a háborúban ne siess sehova! Mindenhova oda fogsz érni, sokszor előbb is mint kéne! Ami a század átadását illeti, az adminisztrációt át tudom adni egy fél óra alatt, mert naprakész. De a belőtt vonatkozási pontjaimat csak a terepen tudom átadni a térképem alapján. Holnap reggel, ha majd világos lesz, ki megyünk a legelső lövészárkba, és a térkép alapján átadom a vonatkozási pontokat a belőtt löelemekkel együtt. Most viszont rögtön telefonálok a mozdonyállásunkba Boldirevkába, hogy holnap reggel tíz órára legyen itt értem a szánkó, amely majd Osztrogozsszkba visz. Ma már nem lenne semmi értelme sem elindulni, mert Osztrogozsszk innen 25 kilométerre van. Mire odaérek, olyan késő este lenne, hogy a parancsnokságon már nem találnék senkit, aki az irataimat kiállítaná. Ha holnap tíz órakor elindulok, ebéd után két órára kényelmesen odaérek, és a vonat indulásáig az útiokmányaimat is el tudom intézni!

Hát ennyiben maradtunk! Az adminisztrációs dolgokat, létszámot, anyagvételezést, fegyverzet-, lőszerkimutatást stb. pillanatokon belül átadtam. Aztán Varga Pista segítségével elkezdtem csomagolni, hogy ezzel reggel már ne kelljen vesződnöm. Pista is kitérő örömmel vette tudomásul, hogy befejezzük a háborút, és haza megyünk leszerelni.

Megvacsoráztunk, közben a hadnagy elmondta, hogy Budapesten a városházán dolgozik, mint tisztviselő. Nős, két kislánya van, és a Római-parton van családi házuk. A behívás váratlanul érte. Kíváncsian és nagy harci kedvvel jött ki. Őszintesége és kedvessége megragadott.

Pillanatokon belül megkedveltük egymást. Még egy darabig beszélgettünk, de Béla fáradt volt az utazástól, és csakhamar elaludt. Én sokáig nem tudtam elaludni az izgalomtól, hogy holnap már hazamegyek.

Az éjszaka csendesebb volt, mint az előző napokban. A Don túlsó oldaláról Davidovka, Troickoje, és Donisce irányából csak néha hallatszott motorzúgás, és lánctalpcsörgés, de nem olyan erősen, mint előtte néhány napon keresztül.

Másnap, 12-én ködös reggelre ébredtünk, ezért Bélával előbb megreggeliztünk. Csak kilenc óra tájban – amikor már felszállt a köd – mentünk ki az első lövészárkba, amely ötven méterre volt a bunkeromtól, közvetlenül a drótakadály mögött. Páncéltörő ágyúink a bunkerom és a lövészárk közötti részen voltak, téli álcázással rejtve, tüzelőállásban. Közben ezeket is megmutattam, és átadtam Bélának.

Az első lövészárk egyik előrenyúló kiszögellésében álltunk meg, ahonnan jól lehetett látni az urivi domboldalt, Galdajevka és Uriv községeket, és a Don túlsó oldalán húzódó orosz állásokat.

Az elénk tárulóp kép teljesen békés volt. A Donon túli állásoknál néhány orosz gerendákat cipelt, többen pedig vödöröket lóbáltak a kezükben.

– Nem lövünk rájuk? – kérdezte Béla, akinek még új volt a frontélet.

– A fenéket! – válaszoltam – egy-két emberre ők sem lőnek.

Sietve megkezdtem a vonatkozási pontok átadását, hogy készen legyek, mire a szán megérkezik értünk. Béla szorgalmasan jegyzetelt, hol a térképére, hol a jegyzetfüzetébe, miközben alaposan megnézte távcsövével a térképen már beazonosított pontokat.

Háromnegyed tíz felé, már csak néhány pont beazonosítása volt hátra, amikor tőlünk mintegy háromszáz méterre váratlanul levágott egy gránát.

– Látod ők is belövik magukat! – mondtam a szemmel láthatóan meghökkenő Bélának.

Jóformán még be sem fejeztem a mondatot, amikor elszabadult a pokol! Ilyen irtózatos pergőtűzet el sem tudtam képzelni! Hajmáskéren sokszor mi is lőttünk egyszerre 20-30 üteggel ösztüzeket és sorozatokat, de az semmi sem volt ehhez képest. Közel, és távol, szünet nélkül dörögtek a gránátok. A föld remegett, és az árkokat betöltötte a lóporfüst kesernyés szaga. Az urivi domboldal nem látszott ki a füstfelhőből.

– Úgy érzem nem megyek Osztrogozsszkba! – mondtam Bélának, aki úgy állt ott, mint aki megbémult, nem számított arra, hogy ilyen gyorsan átesik a tűzkeresztségen.

A lövészárkokban lévő embereimet gyorsan beparancsoltam a bunkerokba. Csak az örök maradtak kint, és mi ketten Bélával.

A pergőtűz csak nem akart véget érni!

– Hát ezeknél sohasem melegszenek be az ágyúcsövek? Vagy annyi ágyút vontak itt össze, hogy közben nem is lehet a pihenő lövegeket érzékelni? – tűnődtem magamban. Az oroszok a színlelés nagymesterei, és nagyon fegyvelmezett katonáik vannak – jutott eszembe – a pergőtűzet megelőző békés képre, és a csendre gondolva.

Vége, csaknem egy óra múlva véget ért a borzalom! Az irtózatos dübörgést néhány percre halálos csend váltotta fel. Majd tőlünk északra a soproniaknál, és a kecskemétiéknél, óriási ordítózással megkezdődött az orosz gyalogság támadása.

Nálunk, Gyevicában viszonylag nyugalom volt, amit talán a falu széle, és a Don közötti csaknem egy kilométer széles, bokros, mocsaras területnek lehetett köszönni.

A viszonylagos nyugalomra való tekintettel kiosztattam az ebédet. Ez igen szerencsés intézkedésnek bizonyult, mert – ahogy később kiderült – ez volt az utolsó rendszeres étkezésünk.

A pergőtűztől borzalmasan szétlőtt lövészárkokban, csak az örök maradtak, akiket az egyre fokozódó hideg miatt ismét félóránként váltottunk. Ugyancsak félóránként váltottuk egymást Bélával is, de ez fárasztóbb volt, mint a legénységénél, mert mi csak ketten voltunk, és fél óra pihenés alatt egyikünk sem tudott felmelegedni.

Lassan besötétedett, és az egész éjszaka úgy telt el, hogy tőlünk északra tombolt a harc, de nálunk nem történt semmi.

Amikor másnap, 13-án megvirradt, a soproniak és a kecskemétiak frontszakaszától nyugatabbra hallatszott a csatazaj. Főleg kézi fegyverek zaja volt, kézigránátrobbanásokkal tarkítva. Úgy tűnt, hogy a soproni tűzerek még a helyükön vannak.

Már jóval elmúlt dél, amikor észrevettem a bennünket támadó, zászlóaljnyi orosz gyalogságot. Rögtön riadóztattam az embereimet. A legénység egyharmada – Béla vezetésével – az ágyúknál maradt az árkokban. Én pedig az emberek kétharmadával csatlakoztam északi szomszédom, Venczel Laci géppuskás szakaszához.

Mivel a támadók Uriv irányából jöttek, mi Gyevica északi végén fejlődünk csatárláncba. Tüzér létemre – bár már többször járöröztem – még sohasem vettem

részt közelharcban. Géppisztolyomat egyes lövésre állítva kíváncsian vártam a fejleményeket. Venczel Laci az embereivel a szélső házak fonott sövénykerítése mellett húzódott az erdő irányába. Én pedig az anyémekkel a bokros, mocsaras részen indultam meg az oroszok ellen.

Még gyermekkoromban mesélte keresztapám – aki az első világháborúban Rava Ruszkánál sebesült meg –, hogy a közelharcban az van előnyben, aki a szembejövő ellenséget kilövi, mielőtt az még testközelségbe kerülne. Ez jutott eszembe, amikor az első két szembejövő oroszot megláttam. A jobboldalt célba vettem és lőttem. Ahogy összerándult, láttam, hogy a bal vállán találtam el. Mielőtt elesett volna, társa elkapta, átkarolta, és a közelükben lévő kukoricaszár kupachoz támogatta. Mivel eltűntek a szárkupac mögött, megindultam feléjük.

– Zászlós úr vigyázzon! – kiáltotta valaki Venczel Laci emberei közül.

De akkor már ott voltam a kupac mellett, és géppisztolyomat az épségben maradt oroszra fogva elvettem az automata puskáját. Az orosz közönyös arccal nézett rám. Semmi félelem nem látszott rajta. Hátával a szárkupacnak támaszkodva, jobb karjával a mellére vonta sebesült társának a fejét. Egy tizedes szaladt hozzám Venczel Laci emberei közül. A nyakába akasztottam az automata puskát, a sebesült orosz puskáját pedig, amely a szárkupachoz volt támasztva, a kezébe nyomtam.

– Először kötözzétek be a sebesültet, azután mind a kettőt vigyétek a zászlóalj-parancsnokságra! – utasítottam a tizedest.

Az orosz zászlóalj támadását viszonylag kevés veszteséggel visszavertük. Venczel Laciék is fogtak néhány foglyot. Együtt tértünk vissza a bunkerjainkba. Béla örömmel nyugtázta, hogy baj nélkül visszajöttünk. Éppen be akartam menni a bunkerba, amikor Venczel Laciék felől ismét lövöldözés zaja hangzott. Most már nemcsak kézfegyverek, hanem aknagránátok és a tüzéség gránátjainak a robbanása is hallatszott.

Az ágyúknál tűzkészültséget rendeltem el, de csak fele kezelőszeméllyel, hogy a hidegre való tekintettel félóránként váltani tudják egymást. Persze, ha komoly tűzharca kerülne sor, abban a teljes kezelőszemélyzet részt venne. Egyelőre úgy látszott, hogy a mi frontvonalunkat még nem fenyegeti közvetlen támadás.

Embereim még el sem helyezkedtek az ágyúknál, amikor Peitli Feri jelentette, hogy nincs távbeszélővonalunk. Az orosz tüzéség valahol szétlőhetett.

Utasítottam Ferit, hogy vegyen két távbeszélőst maga mellé, és állítsák helyre az összeköttetést. Nehéz dolguk lesz – gondoltam magamban –, mert közben teljesen besötétedett, de a lövöldözés egy cseppet sem hagyott alább. Sőt az volt az érzésem, hogy nemcsak Úriv felől, de Boldirevka irányából is lő bennünket a tüzéség. Csak nem ment el az eszük a soproniaknak, hogy az oroszok mellett még ők is bennünket árasztanak el a tüzüikkel?

– Elmegyek a zászlóaljhoz, és megnézem mi újság! – mondta Béla és sietve elment.

Egy kicsit bementem a bunkerba melegedni, de hamarosan ismét kimentem az árokba. A közelünkben lévő légvédelmi gépágyús szakaszparancsnoka Szegegy Gábor hadnagy jött hozzám érdeklődni, mivel az ő vonalukat is szétlőtték. Két gépágyúja mintegy százötven méterre volt tőlünk, de a bunkerja egészen az én bunkerom közelében volt. Amikor megtudta, hogy én már kiküldtem a távbeszélőimet, úgy döntött, hogy elmegy a bunkerjába cigarettáért, de visszajön még tájékozódni, meg egy kicsit beszélgetni.

Alig, hogy elment, a lövészárók felett egy sötét alak látszott közeledni. Arra gondoltam, hogy Béla jön vissza a zászlóaljtól.

– Te! Nem félsz, hogy szétlövik a fenekedet? – szólta rá.

A következő pillanatban az alak elrúgta magát a földtől, és mintha startfejest ugrana, úgy röpi felém.

– Szent egék! Ez orosz! – hasított belém a felismerés, és önkéntelenül magam elé kaptam a kezeimet.

A röpiülő alaknak elkaptam a köpenyét, ő meg az én köpenyemet kapta el a nyakam közelében. Ő volt helyzeti előnyben velem szemben, mert vasmarokkal szorította köpenyemmel a nyakamat. Én csak a mellét tudtam magamtól távolabb tartani a kezeimmel. Ráadásul hozzám képest óriás volt. Legalább egy fejjel magasabb, mint én, hatalmas erős karokkal. Mint az acél kapocs úgy szorították kezei a nyakamat a köpenyemen keresztül. A szemeim előtt vörös karikák cikáztak. Annyira szorította a torkomat, hogy még az ágyúknál lévő embereimnek sem tudtam kiáltani. Mint a marakodó kutyák, olyan elkeseredetten forogtunk körbe a szűk lövészárókban. Már úgy éreztem, hogy a

szemgolyóim kocsányokon lógnak, és a lélegzetem is egyre inkább akadozik. Ekkor egészen váratlan dolog történt. Az orosz elengedett, és feltartotta a kezét.

Mindössze az történt, hogy Gábor megtalálta a bunkerjában a cigarettáját, és kijött a lövészárkba rágyújtani, no meg hozzám indult az újabb hírekért. Amikor meglátta a lövészárkban forgoló két alakot, arra gondolt, hogy a tisztilegények marakodnak valamin. Hirtelen elhatározással seggbe rúgta a hozzá legközelebbi rendetlenkedőt. Óriási szerencsémre nem én voltam a kiválasztott!

Az orosz a pillanat tört része alatt felfogta az erőhelyzet megváltozását, és feltartotta a kezét. Amint elengedte a nyakamat, nekem is megjött a hangom, és odaszóltattam az ágyúknál lévő embereimet. A lövöldözés zajában semmit sem hallottak küzdelmemből, és csodálkozva nézték a hatalmas termetű szakállas orosz. Elvették a nyakába kanyarított puskáját.

Ketten mindjárt jelentkeztek, hogy bekísérik a zászlóalj-parancsnokságra. Mivel mind a ketten jó erőben lévő katonák voltak, beleegyeztem, hogy ők kísérik. Puskáikat az oroszra fogva megindultak a lövészárkban.

A többiek visszamentek az ágyúk mellé, és mintha semmi sem történt volna, minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Gábor nyugodtan szívta a cigarettáját, és velem együtt várta a híreket.

– Mondd, Gábor – fordultam felé hirtelen –, mi lett volna, ha én lettem volna hozzád közelebb?

– Hát akkor téged rúgtalak volna seggbe! – válaszolta egykedvűen, és nagyot szíva a cigarettáján, jelezte, hogy részéről a téma be van fejezve.

Varga Pista, akit Peitli Feri a távbeszélő készülék mellé ültetett – amíg ő a vonalat javítja –, többször kijött a bunkerből, és jelentette, hogy még mindig nem sikerült a vonalat helyreállítani. Nincs semmi összekötésünk!

Végre megjött Németh Béla a zászlóaljtól, és izgatottan mondta:

– Tégy szappant, törülközőt és fogkefét a térképtáskádba. Riadóztasd a legénységet és gyérünk!

– Hová a fenébe? – kérdeztem meglepetten.

– Próbáljunk valahogy kitörni, mert a hátunk mögött már oroszok vannak! Nem a soproniak lóttek bennünket, hanem a soproniak ágyúival az oroszok! – közölte Béla a lesújtó hírt.

A hír egyenesen kétségbeejtő volt. A hátunk mögött nyugat felé, mintegy nyolc kilométerre már oroszok vannak. A hideg is csak fokozódott, és a hőmérő már mínusz 40 °C körül mutatott. Még lövészárkban is nehéz kibírni fél óránál tovább. Most induljunk bele rosszul felszerelt embereimmel a semmibe?! Ráadásul körül vagyunk zárva, és még lőnek is bennünket. Ha ki akarunk törni, harcolnunk kell, különben fogságba esünk!

Bélával riadóztattuk az embereket, és elmondtuk nekik a szomorú tényt. Felhívtam a figyelmüket, hogy mindenki annyi ruhát vegyen fel, amennyit csak bír, és amennyi a mozgásban nem korlátozza. Holmijukból csak a legszükségesebbet hozzák, de fegyvert és lőszer feltétlenül hozzanak, mert védenünk kell magunkat.

Embereim arcán a kétségbeesés és a reménytelenség látszott, amikor visszamentek a bunkerjaikba, hogy összekészülődjenek. Mire Bélával visszaértünk a bunkerunkba, addigra Pista összekészítette a térképtáskámat. A hazamenetelre összekészített bőröndömből kivett egy vékony törülközőt, a borotvakészletemet és tisztálkodó szereimet. Több nem is fért a táskába. Még gyorsan lerúgtam a csizmámat, és mivel elég nagy volt, egy csomó újságpapírt raktam a talpam alá. Későbbiekben kiderült, hogy ez volt az egyik legszerencsebb tettem. Béla ugyanígy készülődött. Mindketten szomorúan néztük ottmaradó csomagjainkat.

Én a bendzsót, és a hermelinbőrt az ágyam felett, no meg a divatrajzokkal teli vázlatkönyvemet.

Távcsöveget, fényképezőgépet a nyakamba kanyarítva, vállamra vettem géppisztolyomat, és Bélával még egyszer visszaneztünk bunkerunkra.

Nagyot sóhajtván léptünk ki a lövészárkba, ahol már komoran és szótlánul vártak bennünket az embereink. Vajon hányan maradunk életben a kitörés után? Ez látszott a szemükből. Aminek viszont nagyon megörültem, az is látszott rajtuk, hogy bíznak bennem, és nekem ez mindennél többet ért ezekben a nehéz pillanatokban.

A fő lövészárkok nagyjából párhuzamosan futottak a drótakadállyal. Ha nyugat felé akarunk kitörni, akkor az összekötő árkokban kell haladnunk. Az a néhány árok viszont nem elég ennyi embernek, tehát az árkok felett kell mennünk. Az egész sötét tömeg megindult az árkok felett a falu nyugati szélé irányába. Még el sem értük a falu nyugati szélét, amikor erős tűzérési tüzet

kaptunk. De nemcsak az ágyúk okádták ránk tüzüket, hanem az orosz gyalogsági fegyverek is. Úgy látszik már vártak ránk!

– Az árkokba! – ordítottuk mindketten Bélával.

Katonáink – ki ahogy tudott – beugrottak a legközelebbi árokba, de pillanatokon belül nagyon sok sebesültünk és halottunk lett. Világossá vált, hogy nyugat felé már olyan nagy orosz erő van a hátunkban, hogy arra lehetetlen kitörni.

– Próbáljuk meg déli irányban a Potudan-patakon keresztül! – mondtam Bélának.

A Potudan a falu déli szélétől mintegy másfél kilométerrel délebbre fekvő meredek partú domb tövében folyt, és csaknem derékszögben ömlött a Donba. A patak és a falu széle között nádas, mocsaras rész terült el, amely ebben az irgalmatlan hidegben teljesen be volt fagyva. A falu déli végében lévő lövészárokszerű a Potudannal volt párhuzamos. Most ezekben az árkokban vonultunk déli irányba embereimmel. Csak a legdélebbre fekvő ároknál léptünk ki a lövészárokból. Valamilyen harc itt is lehetett, mert néhány halott hevert az árkokban és az árok felett.

– A Kölesy hadnagy úr! – mutatott az egyik rövid bőrzekés, csizmás halottra egy ismeretlen örvezető.

A magam részéről sem őt, sem a hadnagyot nem ismertem. Sajnos nem sok idő maradt arra, hogy jobban megnézzem, mert embereim áramlottak elő az árkokból, és az életben maradottakkal ki kellett törni minden áron. Fegyvereinket kézben tartva nekiindultunk a nádasnak. Csak reméltük, hogy dél felől nem ütközünk ellenállásba. Katonáim némán csörtettek mellettem a nádak között. Legalább negyed órán át nyomultunk előre, amikor feltűnt előttünk a sötét, meredek domboldal. Eddig egyetlen lövés sem dördült, és úgy tűnt, hogy sikerült kicsúsznunk a gyűrűből.

Mindenek előtt a meredek domboldalon másztunk fel, és egy nagy juhakolnál gyülekeztünk. Eddig az életünk volt az elsődleges, de most már a hideget is kezdtük érzékelni. Embertelen tud lenni a negyven fokos hideg. Hiába vettem fel a cérnakesztyűt a másik kesztyű alá, rettenetesen fáztak a kezeim. Állandóan mozgatni és dörzsölni kellett.

Ráadásul a szempilláim bederesedtek, és állandóan össze akartak ragadni. Ha akartam, ha nem, mindig pislognom kellett. Az már csak természetes volt, hogy a lábaimat is folyton mozgatnom kellett. Katonáim

ugyanúgy nem pihenhetek egy pillanatig sem. Ahányan csak befértek benyomultak az akolba, ahol a trágától legalább a lábainknak meleg volt.

Bélával mi is bementünk, és gyufát gyújtva megpróbáltam megnézni a térképemet, hogy tulajdonképpen hol is vagyunk. Kiderült, hogy Averino falutól nyugatra, a német térképemen Feldlagerként jelzett juhhodálnál sikerült kijutnunk a gyűrűből. Nem tudom honnan, de egy idő múlva néhány német katona is előkeveredett. Mindjárt elkezdtek volna fölényeskedni, de embereim jelentőségteljesen megmarkolták fegyvereiket, mire rögtön leszállottak a magas lóról. Vezetőjük, egy őrmester elmondta, hogy Korotojak felől jöttek, de ők sem találkoztak orosz gyalogsággal. Javasoltam neki, hogy tartsanak velünk, és meneteljünk együtt nyugat felé. Örömmel vette javaslatomat, sőt a végén annyira feloldódott, hogy benyúlt köpenye zsebébe, és egy vízhatlan vászonból készült orrvédőt nyomott a kezembe. A két négyzetdeciméter nagyságú téglalap alakú vászon hosszanti felső részébe egy kis hosszúságú, hajlított rézlemez volt bevarrva. Ezt kellett az orra tenni, a vásznat pedig szalagok segítségével a nyakban megkötöni, úgy, hogy a szájnylásunk is a vászon alá kerüljön. Azóta is áldom a németet, mert nélküle biztosan lefagyott volna az orrom.

Már elmúlt éjfél, amikor elhatároztuk, hogy továbbmegyünk Jeszdocsoje irányába.

Csak remélni mertük, hogy még nincs orosz kézen. Éppen indulni akartunk, amikor a hodály bejáratánál feltűnt egy fehér overallos prémsapkás alak, és mindjárt ordítani kezdett.

– Megfutottatok, ti gyáva szarok! – ordította magánkívül. Duska százados vagyok, és majd a síszázadommal megmutatom, hogy hogyan kell helytállni! – kiabálta szakadatlanul.

Németh Béla vágódott eléje, és nyugodt hangon jelentette, hogy egyáltalán nem futottunk meg, hanem a zászlóaljtól kapott parancsra törtünk ki a bekerített Gyevicából. A százados prémes sapkáját hátratulva bizalmatlanul nézett ránk orrcsipetős szemüvegén át.

Majd lekicsinylően végigmérte fáradt, kimerült katonáinkat, és kiment a juhhodály előtt várakozó embereihez. Kimentem utána, és láttam, hogy fehér overallba öltözött, jól felszerelt és kipihentnek látszó ka-

tonáival elsíelt a Don irányába. Minden ellenszenvem dacára azt kívántam, hogy járjanak sikerrel.

A hodályban a vastag trágyaréteg dacára is nagyon hideg volt. Embereink erejük végső határán voltak. Már második napja jóformán semmit sem aludtak Bélával és velem egyetemben. Nem szerettem volna, ha a hidegben bármelyikük is elalszik, ezért úgy döntöttünk, hogy haladéktalanul elindulunk Jeszdocsnójébe. Ahogy kiléptünk a hodályból, arcunkba vágott a jeges, hideg szél. Pillanatok alatt kivitte az álmat a szemünkből, viszont egész Jeszdocsnójéig a szemünkbe fúj. Még az volt a szerencse, hogy a sötétben megtaláltuk az utat, amely a szánoktól jól ki volt járva. A hosszú póznák is egészen jó segítséget nyújtottak a tájékozódáshoz.

Az egész menetelés mégis inkább vánszorgás volt. Már majdnem reggel volt, amikor elértük a falu szélét.

Néhány emberrel fegyvereinket lövésre készen tartva bementünk a házak közé. Csend volt, és az ellenségnek semmi nyoma. A házak viszont zsúfolva voltak katonákkal. Minden erélyünket latba kellett vetnünk Bélával, hogy az elcsigázott embereinknek a többi kimerült ember között helyet biztosítsunk. Egy szalmával vastagon borított, fűtött szobában Bélával és Varga Pistával együtt én is helyet találtam. A szalmán végig vágódva nyomban elaludtam.

Néhány órás eszméletlen alvás után arra ébredtem, hogy teljesen világos van, és nagy zaj van kint az utcán. A házakból rajzottak ki a katonák, és viharos gyorsasággal megindultak Repjevka irányába. Nem tudtam elképzelni, hogy mi lett nekik annyira sürgős?

Kiderült, hogy ismét közelben vannak az oroszok, bár messzebről csak szórványos lövöldözés hallatszott. Bélával és Varga Pistával hiába kerestük embereinket, azok már a többi katonával együtt kereket oldottak. Magamban nem hibáztattam őket, hogy nekünk nem szóltak, hiszen este, amikor elosztottuk őket a házakba, még magunk sem tudtuk, hogy mi melyik házban fogunk helyet találni magunknak. Nem is tudtak volna megtalálni bennünket.

Hárman belevetettük magunkat az ismeretlen áradatba, és megindultunk velük Repjevka felé. Ez már tömegben való menetelés volt. Még hozzá eléggé rendetlen tömegben.

Volt itt kecskeméti, pécsi, pesti és soproni katona vegyesen. Egyben azonban mindegyik megegyezett,

mindegyikük arcán ott volt az előző napok rémületes és borzalmas élménye.

Kora reggel dacára fáradtan és kimerülten vonszolták magukat az irgalmatlan hidegben. Nagyon soknál már nem volt fegyver. Ezen nem is nagyon csodálkoztam, mert a téli harcban egyik rémítő felfedezésünk az volt, hogy a nyáron olyan remekműnek látszó, szép Mannlicher puskáink a téli hidegben semmit sem érnek. A hidegben befagynak, és a závarzatukat nem lehet hátrahúzni. Egy lövés után nem lehet ráismételni velük. Viszont az oroszok lötyögő závarzatú puskái – melyeket első látásra gúnyosan megmosolyogtunk – kitűnően működtek. És a többi fegyverük is! Mennyivel jobban felkészültek ők a háborúra, mint mi, és mennyire jobban számításba vették a saját éghajlati viszonyait is a fegyvereik tervezésénél. Harcedzett, jól képzett katonáik vannak! Katonáik legnagyobb része ebben az irgalmatlan hidegben is kesztyű nélkül támad, mivel ezt így szokta meg. Téli öltözékük ugyanakkor praktikus. Halina csizmájuk jól véd a hideg ellen, és a ráhúzott kalocsni miatt nem nedvesedik át. Prémessapukájuk a földre húzható. Nem szabad lebecsülni az ellenfelet!

Ezek a gondolatok forogtak a fejemben, amikor egy nagy csapat fehér overallos síelő húzott el mellettünk a mezőben. A szánoktól kitaposott út helyett a mezőt választották Duska százados emberei, és egyáltalán nem úgy látszott, mintha példás helytállásra készülnének. Ugyancsak igyekeztek Repjevka felé. Gondolom este óta a főnökük is engedett valamelyest a fölényéből.

Repjevkaiban rengeteg volt a katona. Az egyik udvarban meleg kávé osztottak, melyet Pista rögtön felfedezett. Vászontarisznyájába csajkát is tett, és egy kulacs is volt az oldalán. Menekülés tekintetében mennyire előbbre látó volt, mint én és Béla. Igaz nekünk az embereink sorsa volt az előbbre való. Őt viszont nem nyomasztotta a gyűrűből való kitérés felelőssége.

Amíg Pista sorba állt a kávéért, addig Bélával felraktuk a géppisztolyainkat az egyik szekérre, amelyik az utcán várakozott. Nem a mi szekeriünk volt, hiszen ebben a kavargásban Boldirevkában lévő embereimről semmit sem tudtunk. Az ismeretlen kocsisnak a lelkére kötöttük, hogy addig vigyázzon a fegyvereinkre, amíg mi a kávé megisszuk. Csaknem két nap óta most

jutott először eszünkbe, hogy együnk, vagy igyunk valamit. Igaz, ha eszünkbe is jutott volna, egyszerűen nem volt rá lehetőségünk. Amilyen melegen csak bírtuk, úgy ittuk a kávé, éreztük, milyen jót tesz átfagyott testünknek.

Hála a kávéosztásnak, találkoztam katonáim jó részével, akik a hiányzók egy részéről is hírt tudtak adni. Repjevkában elkezdődött az összekeveredett tömeg szétválogatása. Itt már voltak tábori csendőrök, akik nagyjából terelték, és irányították az áradatot. Először a szekereket próbálták összerendezni, hadosztályok szerint. Mire embereim részére is sikerült kávé szerezni, addigra úgy összekeverték a szekereket, hogy nem találtam meg azt a szekeret, amelyre Bélával felraktuk a géppisztolyainkat.

Csak a derékszíjunkon lévő pisztolyunk maradt. Komolyabb támadás esetén nem nagy védelem. Katonáim közül is alig néhánynak volt fegyvere. A mi hadosztályunkat Rosszozon át Sztarij Oszkol felé irányították. Szekereink alig voltak, így az egész társaság hosszan elnyújtott oszlopokban menetelt Sztarij Oszkol irányába. Alig hagytuk el Rosszost, amikor menetünk felett egy nagyon alacsonyan repülő Fiseler Storch – a nálunk ismert nevén Gólya – repült el. A megfigyelő helyén egy magas rangú magyar tiszt ült, és élénken figyelte menetünket. Az volt az érzésem, hogy Jány Gusztáv hadseregszereparancsnok ül a gépben. Lekaptam a vállamról a fényképezőgépet, és amikor egészen a közelemben repült, néhány felvételt csináltam. Úgy vettem észre, hogy észrevehette a fényképezésemet, mert integetett is a gépből.

Menetünk egyébként keservesen vánszorgó menet volt. Kimerült, éhező katonáink lassan teljesen elhagyták magukat. Néhányukra úgy kellett rászólni, hogy dörzsöljék meg az orrukat, és a füleiket, hogy ne fagyjanak. A szomorú menetben vidámabb színfoltot jelentettek az olaszok. Tisztjeik elegáns tábori uniformisukban, és a déli éghajlatra tervezett rövid, malaclopó köpenyeikben, fütyörészve, vagy teli torokból az „Oh! Sole mio”-t énekelve baktattak púposan megpakott szekereik mellett. Katonáik pedig, vagy a szekereken ültek, vagy a menet közelében a mezőn bókászva varjakra lövöldöztek.

Az egész menetünk inkább valamilyen vásározó, vagy komédiás bohém népségnek hatott, akik nem tudják komolyan venni a háborút. Nem tudtuk elképzelni,

hogy honnan keveredhettek közénk, de egészen Sztarij Oszkolig kitarítottak mellettünk.

Jó néhány napba tellett, mire bevánszorogtunk Sztarij Oszkolba. Nem mentünk többet napi tizenöt-húsz kilométernél, de ebben az irgalmatlan hidegben ez is nagy teljesítmény volt embereinktől. Étkezésünk teljesen rendszertelen volt. Soha nem lehetett tudni, hogy hol, és mikor lehetett valami enivalót vételezni. Az már szerencsének számított, ha estére be tudtunk érni egy kisebb faluba, ahol a lakóházak minden zugát igénybe véve egy kicsit meg tudtunk melegedni. Mosdásról és borotválkozásról szó sem lehetett. A tetűket pedig cipeltük egyik helyről a másikra, így gondoskodtunk az orosz tetűállomány vérfrissítéséről.

Nagy megkönnyebbülés volt Sztarij Oszkolba érni. Eddig a menetelésen kívül a hideg elleni szüntelen védekezés is fárasztott bennünket. Kezüink, lábunk szüntelen mozgatása, orrunk, füleink dörzsölése, arcunk időnkénti végigsimogatása, mind energiát igényelt és vont el táplálatlan testünktől. Nekem a német őrmestertől kapott orrvédővel annyiban szerencsém volt, hogy nem kellett folyton az orromat dörgölni, mert a lélegzetem melegen tartotta azt is. A lélegzetem párja azonban ráfagyott a vászonra, és esténként, amikor melegebb helyiségbe léptem, mint egy jégcsapot, úgy kellett lefeszítenem az államról az egész szerkentyűt. Mindnyájan nagyon el voltunk fáradva estére. Már nem érdekelt bennünket semmi, csak az, hogy egy nappal tovább tudjuk vinni az életünket.

Jellemző a fáradtságomra, hogy mielőtt beértünk volna Sztarij Oszkolba, megállt mellettünk egy majdnem üres Rába-Botond teherautó, és a vezetője – mivel térképet látott nálam – arról érdeklődött, hogy még milyen messze van a város. Megmondtam neki, hogy még tizenöt kilométerre van, és mivel az én embereimnek nem volt semmilyen járműve, megkértem vegyen fel bennünket. Készségesen beleegyezett, és amennyiben csak tudtunk felkapaszkodtunk a teherautójára. Annyira szorosan álltunk, hogyha valakit fejbőlöttek volna közülünk, nem tudott volna összeesni. Ebben a zsúfoltságban vagy magától szakadt el a fényképezőgépem szíja, vagy valaki levágta az oldalamról, a fáradtságtól egyszerűen nem tudtam érzékelni a hiányát. Amikor beértünk a városba, az volt a legfontosabb, hogy mielőbb szállást találjunk. A teherautóról leszáll-

va, már hiába kerestem kedves fényképezőgépet, fogalmam sem volt, hogy hol veszthetem el.

A sors, mintha kárpótolni akart volna a veszteségemért. Szálláskeresés közben az egyik kis keskeny utcába benézve, egy csomó szekeret, és néhány szánt láttam, olyan ismerős forma lovakkal. Legnagyobb meglepetésemre az egyik szekér mellett Török Aladár álldogált, és éppen a szekerekről leszálló embereket rendezte. Nagy volt az öröme, amikor meglátott bennünket. Hát még a miénk, amikor kiderült, hogy Boldirevkában lévő egész állományunk hiánytalanul megvan, szekereinkkel, és szánjainkkal egyetemben.

Amikor meghallották az urivi pergőtüzet, Borbély szakaszvezető öntevékenyen riadót rendelt el, és felkészítette az embereit az esetleges visszavonulásra. Csak falusi ember tud ennyire bölcs lenni. Amire valóban vissza kellett vonulni, már minden holmi a szekereken és szánokon volt. Az a szánkó, amelyik engem vitt volna Osztrogozsszkba, ijedtében visszafordult, és most itt állt előttem Sztarij Oszkolban, megrakva a Török Aladár gondjaira bízott holmimmal.

Egyszerre ránszakadt a jólét! Borbély szakaszvezető ugyanis nemcsak a felszerelést rakatta fel, hanem amíg el nem jött az elindulásuk ideje, jócskán vételezett fel élelmet is. De most mindenképp szállást kellett keresni agyonfagyott embereimnek. Borbély szakaszvezető és Török Aladár, no meg az embereik sokkal kípihentebbek voltak, mint mi. Az egymásra találás öröme is felvillanyozta őket, és rövidesen mindenkinek sikerült helyet találni. A legnehezebbet, a lovak elhelyezését is sikerült megnyugtató módon elintézni. Egy elég rossz állapotban lévő, kiürített raktárhelyiségbe zsúfoltuk az összeset. Szerencsére a raktár ajtaja, és ablakai jól záródtak, így a sok ló egy kicsit be tudta melegíteni. Rájuk is fért, hogy megpihenjenek, mert elcsigázott állapotban voltak.

Amíg az embereket és a lovakat elhelyeztük, Varga Pista igen jó szállást szerzett nekünk. A szobában egy jól befűtött nagy kemence volt, és Pista, ez a varázsló egy nagy dézsát is szerzett valahonnan, amelybe vödörrel hordta a melegvizet. A mennyországban éreztük magunkat Bélával, amikor több mint két hét után ledobhattuk magunkról zubbonyunkat, és lehúzhattuk magunkról az inget. A borotválkozás és mosdás szertartássá magasztosult, olyan áhítattal csináltuk mindketten. Aladár őrizetében volt tartalék holmimból tisz-

ta, meleg alsónemű és ing került elő, nemcsak az én, hanem Béla és Varga Pista részére is.

Végigváltuk magunkat fekvőhelyünkön. Nagyon mély, álomtalan alvással aludtam, már majdnem dél volt, amikor Pista meleg feketekávéval ébresztett. Reggelizés és öltözködés után Bélával megnéztük embe-reink elhelyezését. Bár nem jutott egyformán jó hely mindenkinek, úgy láttuk, sokat jelentett nekik a pihenés. Bélának, aki most már hivatalosan is századparancsnok volt, bemutattam Borbély szakaszvezetőt, és Török Aladárt, akikkel eddig még nem is találkoztam századparancsnoki minőségében. Mindjárt megbízta őket, hogy derítsenek fel valami meleg ételt a legénység számára, és ebédeltessék meg őket. Mi addig elme-gyünk valamilyen parancsnokságra tájékozódni.

A városban nagy volt a keveredés. Fáradt, elgyötört alakulatok vánszorogtak az utcákon, némelyik szinte céltalanul. Teherautók és harckocsik rohagáltak egyik helyről a másikra. Elég sokat bolyongtunk Bélával, mire találtunk egy nagyobb épületet, előtte magyar egyenruhás őrt álló katonával. Kiderült, hogy a hadtestparancsnokság épülete. A szolgálattevő őrmester egy alezredes szobájába vezetett bennünket. A szemüveges, sovány, gyomorhajos külsejű alezredes, székét hátrarúgva felállt az íróasztala mellől, és kezét csípőjére téve ránkripakodott.

– Ti honnan szaladtatok meg?! – kiabálta, miközben megvetően mért végig bennünket.

– A bekerített Gyevicából törtünk ki a Potudanon keresztül! – válaszoltam, még mielőtt Béla megszólalhatott volna.

Az alezredes megvető tekintete egy pillanatra sem enyhült, amikor megkérdezte:

– A hadseregparancsot ismeritek?

– Nem ismerjük! – válaszoltunk tompán.

– Honnan a francból ismerhetnének? – gondoltam magamban.

– Akkor felolvasom! – mondta szigorú hangon, és felvett íróasztaláról egy íves nyomtatványt. Mély lélegzetet vett, és elkezdte olvasni.

„A második magyar hadsereg elvesztette becsületét.

Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegséggel, sem sebesüléssel, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott ma-

rad mindenki, míg meg nem gyógyul, vagy el nem pusztul.”

Ha lovaglóstorral vágnak végig az arcunkon, nem éreztük volna magunkat olyan megalázottnak, mint ott az alezredes előtt. A sértő szavak özöne zúdult ránk. Milyen ember lehetett, aki ezt megszóvegezte? Az volt az érzésünk, hogy most azok szórják ránk dörgedelmeiket, akik október végén – amikor leesett az első hó – elmulasztották kiosztatni a katonáknak azt a téli felszerelést, prémes sapkákat, bélelt bőrbekecsekert, és halina csizmákat, melyeket most benzinnel és gázolajjal leöntve felgyújtanak a raktárakban. Nem az a jó katoná, aki szabályosan fel tudja tenni a fejére a katonasapkát, hanem az, aki a sapka alatt lévő fejével néhanapján gondolkodik, és idejében gondoskodik a katonáiról is.

– Hát ezt érdemeltük? És ezt érdemelték meg katonáink a sok szenvedésért?

Hogyan olvassuk fel nekik ezt a parancsot? – néztünk egymásra Bélával.

De nemcsak végig kellett hallgatnunk, ezeket a megalázó szavakat, hanem a végén alá is kellett írunk, hogy tudomásul vettük azt. Kaptunk egy sokszorosított példányt is, azzal hogy minden parancskiadás előtt fel kell olvasnunk katonáinknak. Az egységünkre vonatkozó parancs pedig az volt, hogy haladéktalanul induljunk meg Obojanon keresztül, Szumi irányába.

Mint a megvert kutyák, úgy tértünk vissza embereinkhez. Egész úton nem szóltunk egy szót sem egymáshoz. Mindegyikünknek az járt az eszében, hogy hogyan álljunk sokat szenvedett embereink elé egy ilyen hadseregparancssal. Szállásunkra érve el is határoztuk, hogy aznap már nem olvassuk fel, csak reggel az elindulás előtt.

Borbély szakaszvezetőnek sikerült az egyik, közelben lévő német alakulatnál meleg ebédet találni embereink számára. Ha nem is bőségesen, de mindenki evett aznap, és ez az előző napokhoz képest óriási dolog volt. Rögtön megmondtuk az embereknek, hogy reggel tovább indulunk, ezért mindenki készítse össze ruházatát az útra, és korán feküdjön le, de addig is, ahol csak meg tudják húzni magukat, pihenjenek le. Mindnyájan úgy éreztük, hogy még nincs vége a szenvedésnek, és a következő időkben még sok megpróbáltatásban lesz részünk.

Azzal, hogy a szekereink és lovaink megkerültek, no meg embereink jelentős része megmenekült, lényegesen könnyebbnek látszott a további vándorlás. Nekem meg különösen, mivel a századparancsnokság gondját Béla immár levette a vállaimról. Fokozatosan vette át a dolgokat, és egyre határozottabban intézkedett. Érett, komoly és megfontolt ember volt. Jobb kezekbe nem is kerülhetett volna a századam.

Pistával nekiláttunk a vándorlásra készülődésnek. Török Aladár által megőrzött dolgaim egy részét megosztottam Bélával.

Nagyon messze van Sztarij Oszkoltól Oboján. Hát még zsúfolt országúton, rendetlenül visszaáramló tömegben sodródva. Fáradt, megalázott emberekkel, elcsigázott lovakkal. Ez járt az eszemben, amikor menetünk kikanyarodott a katonáktól zsúfolt városból az Obojan felé vezető útra. Katonáink szomorú, szenttelen arccal meneteltek a sorban, vagy ültek a szekereken, szánokon. Pedig nem is olvastuk fel nekik a hadseregparancsot. Béla teljesen feleslegesnek találta, mivel az előző este katonáinkhoz visszatérve, úgy vettük észre, hogy már tudnak róla. A körülöttnünk lévő alakulatok katonáinak ugyanis felolvasták, azok pedig elmondták a mieinknek. Nem kérdeztük meg embereinktől, hogy mi róla a véleményük, de úgy vettük észre, nem sokban különbözik a miénktől.

A hideg mínusz hús fokra mérséklődött, de még így is nagyon hideg volt a hosszabb meneteléshez. Bélával elől mentünk gyalogosan, és a jeges úton megálltunk néha toporogni, kezeinket dörzsölni. Mehettünk volna lóháton is, de a lábunknak a kengyelben sokkal hidegebb lett volna, és a szél is jobban átfújta volna bennünket.

A fogathajtókat időnként váltottuk a gyalogoló emberekkel, ezáltal mindenki megfelelően meg lett mozgatva. Az orrát és a füleit mindenki öntevékenyen dörögölte, bár voltak olyan trehányok, akikre rá kellett szólni, mert már fehéredett az orruk.

Az utak mentén egyre több megfagyott katonát és lovat láttunk. Embereink között egyre többen voltak, akiknek az orra, vagy a füle elfagyott. Szinte végzetes volt, ha valakinek a csizma, vagy a bakancs feltörte a lábát. Lovaink is egymásután dőltek ki. Szekereink is egyre jobban túl lettek terhelve. Az étkezés, és pihenés

teljesen rendszertelen volt, nem is beszélve a tisztálkodásról.

Estefelé, ha beértünk egy kolhozba, vagy kisebb faluba, szinte öltre kellett menni az emberek és lovak elhelyezéséért. Néhány hét után, már nem tudtunk napi tíz kilométernél többet megtenni.

Obojanban néhány soproni tüzér is hozzánk keveredett. Vezetőjük egy tartalékos hadnagy volt, Hasenöhrl Vili, akiről kiderült, hogy tüdőgyulladásos van. Már néhány nap óta tüdőgyulladással gyalogolt ebben az irgalmatlan hidegben. Sem orvos nem látta, sem gyógyszer nem kapott. Ahhoz képest elég keményen állta a megpróbáltatásokat. Sőt amikor le tudtunk egy kicsit pihenni, még humora is akadt. Zömök jókötésű soproni gyerek volt. A szüleinek téglagyára volt Sopronban. Szeretettel fogadtuk be embereivel együtt, és egész végig kitarított velünk. Közben – hála Istennek – talpon állva meggyógyult.

Kis falvak, és kisebb-nagyobb kolhozok során keresztül hetekig tartott a vándorlás, amíg Szumin át Konotop térségébe értünk. Közben február végéből március eleje lett, és az idő is kezdett enyhülni. A hó még nem takarodott el, és a tócsákat is jég borította. Az egyik kis faluban Csernigovkán szép napsütéses, de hideg reggelre ébredtünk. Kivételesen jó szállást sikerült kifognunk. A kemence egész éjjel kellemesen melegített. Reggel pedig sikerült derékig megmosdani és megborotválkozni.

Mielőtt tovább indultunk volna, kimentem az utcára, hogy megnézzem a menethez készülődő embereimet. Meglepődve láttam, hogy a ház előtti tócsa befagyott jégén, egy kabátba és kendőbe bugyolált, de egyébként csak egy szál ingecskeben lévő négyéves forma kislány mezítláb csúszkál. Kiderült, hogy a háziasszonyunk kislánya. Kihívtam az asszonyt, és mutattam neki a gyereket. Értetlenül nézett rám, a szemem látszott, hogy fogalma sincs, mit akarhatok tőle. Odaintettem az egyik ruszin katonámat, és kértem, mondja meg az asszonynak, hogy vigye be a gyereket, mert megfázik. Az asszony akkorát nevetett, hogy azt hittem sose tudja abba hagyni. Mondta a ruszinnak, hogy ne aggódjak, gyermekkorában ő is így csúszkált a jégen. Hát ezekkel akartunk mi téli háborút viselni?! Hol van a mi edzettségünk az övékétől?

A parancsnokságtól azt a tájékoztatást kaptuk, mivel a 2. magyar hadsereg a Don menti harcokban olyan súlyos veszteségeket szenvedett, hogy újabb bevetése rövid időn belül nem lehetséges, az egész hadsereget a Pripjaty-folyó mocsaras részétől délre vonják hátra. Itt fogják az alakulatokat rendezni, utánpótlással kiegészíteni, a harcban kimerült embereket pedig feltáplálni és pihentetni. A 7. könnyű hadosztály gyülekezési körlete Ovrucsbán és a környező kisebb falvakban lesz. A parancsnokság felhívta még az alakulatok figyelmét a várható partizánveszélyre is, hogy el ne bizzuk magunkat a nagy pihenésben.

Kellemes tavaszi idő lett, mire Ovrucsbába értünk. Mi a várostól északra mintegy nyolc kilométerre lévő kis faluba kerültünk. Innen jártunk be később a postáért, mert a tábori posta is megindult egyszer.

Pista élelmessége révén, a falu orvosnőjénél szalásoltak el bennünket Bélával. Az orvosnő kimondottan csinos, fekete hajú lány volt, aki hála a régóta tartó német megszállásnak, elég jól beszélt németül. Leginkább én beszélgettem vele, mert Bélának, ahogy észrevettem, nem volt erőssége a német nyelv. Kedves, intelligens lány volt, mindjárt meghívott estére egy sakkpartira. Minden diplomáciai képességemet bevettem, hogy lebeszéljem róla, mert világéletemben nem voltam jó sakkozó. Nehezen hagyta meggyőzni magát, úgy látszott, hogy nagyon unatkozhatott ebben a szegényes kis faluban. Végül mégis lemondott róla, főleg amikor megkértem, hogy másnap lerajzolhassam.

Amikor másnap végzett a betegeivel, felvette a legszébb ruháját, és türelmesen modellt ült a rendelőjében. Rajzolás közben jutott az eszembe, hogy kár volt neki annyira igyekeznie, mert csak a fejét rajzoltam le. Igaz, hogy annyira szépen sikerült, hogy rögtön el is kérte. Amint aláírtam a képet, és ráírtam a dátumot is, boldogan kapta ki a kezemből, és magától eltartva meglelégedéssel nézegette. Én meg örültem, hogy végre valakinek örömet tudtam szerezni.

Egyre több csapattöredék érkezett be hozzánk. A szomszédos szakaszok, és századok naponta gyarapodtak az időközben megkerültekkel. Ugyanakkor nagyon sok katona biztos haláláról, vagy

sebesüléséről is hírt hoztak. Rengetegen haltak meg az éhségtől és a kimerültségtől is. A visszavonulási utak mente tele volt megfagyottakkal. Napóleon seregének a visszavonulása lehetett ilyen borzalmas. Ennyi idő után, már a hadvezetés is felmérte, hogy mekkora veszteséget szenvedett a 2. magyar hadsereg. Egyre több hír jött arról, hogy az életben maradottakat hazaszállítják. Egyelőre még mindannyian gyanúsítottjai vagyunk egy gyáva visszavonulásnak.

Most egyelőre tisztí becsületszavunkra le kell írunk, hogy milyen körülmények között, és mikor hagytuk ott a Don mentén lévő állásainkat. Milyen mértékben harcoltunk az ellenséggel? Mennyi embert, lovat, és anyagot veszítettünk a harcok során? Nagyon fájó kérdések voltak, nagyon fájó volt rájuk a felelet is.

Nem egyedül ültem neki az igazoló jelentésnek. Nehéz is lett volna egyedül megírnom! Szerencsénkre Horváth Sándor is épségben megérkezett, és nagy örömeinkre újból ő lett – mint rangidős – a század parancsnoka. Bélával együtt kimondhatatlanul megörültünk ennek, mert vele és Török Aladárrel együtt végiglemezeltük a századnál bekövetkezett összes változásokat és veszteségeket. Tizenöt embert veszítettünk, ami a többi század veszteségéhez képest szinte elenyészőnek tűnt. De amikor egyenként felidéztem a tizenöt katonámnak az arcát, és a családjaikra gondoltam, nagyon is nagy volt a veszteség. Ráadásul nekünk kellett a családjaikat értesíteni. Ez volt a legfájóbb kötelesség!

A harci események leírásánál teljesen megfelelkeztem a Venczel Laci embereivel együtt véghezvitt ellentámadásról, és a két orosz foglyom is már csak akkor jutott eszembe, amikor a jelentéseket régen beadtuk. Azt hiszem, ha idejében eszembe jutott volna, akkor sem zavartam volna vele sok vizet abban a papír áradatban. Nem hiszem, hogy valahol végigolvasták az egész irathalmazt.

Amikor a tisztek nagy része végzett írásbeli jelentésével, hatalmas kártyacsatákba kezdett. Soha életbenem nem szerettem kártyázni – igaz, nem is tudtam –, ezért inkább sétálgattam a falu környékén. A kegyetlen, hideg tél után hihetetlenül gyorsan robant ki a tavasz. A fák és a mezők napok alatt zöldbe

borultak. Mintha a természet most akarná behozni azt, amit a tél alatt elmulasztott. A sártengerré vált utak hamar felszáradtak, és ahogy elnéztem a szántóföldeken is megindult az élet. Nagyon hiányoztak az igavonó állatok. Több helyen is láttam, hogy a lóvontatásra készített kultivátorokat és lókapákat két-három erőteljes nő húzta. Keserves talajművelés volt ez, de hát a semminél jobb!

Április vége felé már egyre többször mondogatták, hogy rövidesen hazaszállítanak bennünket, de mielőtt leszerelnénk két, vagy három hetes karanténban leszünk megfigyelés alatt. Vajon mit figyelnek meg rajtunk? Nem vagyunk-e tifuszosak, vagy nem hibbantunk-e meg a sok borzalomtól? Azt hiszem az utóbbi a valószínűbb!

Május első napjaiban jött a parancs, hogy készüljünk fel az Ovrucsban történő bevagonírozáshoz. Katonáinkat – akiket a rendszeres étkezés már eléggé rendbe hozott – nem kellett biztatni az összekészülésre. Amilyen gyorsan csak bírták, rendbe szedték megmaradt kis holmijukat. Teljes erővel irtották a tetűket, és azon igyekeztek, hogy idejében kimossák és megszársítsák ingjeiket és gatyáikat. A bevagonírozás hírére a száradó gatyáktól fehérbe öltözött a falu.

Amikor megérkezett a berakodási parancs, hihetetlenül gyorsan összeállt a menet. Senki nem volt fáradt, amikor a nyolc kilométeres gyaloglás után beértünk Ovrucsba. Alig vártuk, hogy előállítsák a vagonokat a berakodáshoz. A rakodórampa elég rövid volt, és csak öt vagonba lehetett egyszerre berakodni, mégis elég gyorsan összeállt a hosszú szerelvény. Századunk a szerelvény közepére került. Még szerencsénk is volt, mert közel voltunk a konyhához. Nem lehet elmondani, milyen boldogok voltak embereink, amikor végig fekhettek a vagonokba rakott vastag szalmán. Elöl csak három személykocsi volt a tisztek részére, és ebben annyian zsúfolódtunk össze, hogy lefekvésről szó sem lehetett, csak ülte alvásról. De ki bánta ezt, arra gondoltunk, hogy a Lavocsnében lévő karanténig nemhogy ülte, de guggolva is kibírjuk.

Ovrucsból Korosztény felé ment velünk a hosszú szerelvény. Sok szenvedést megért katonáinknak annyira megijött a kedve, hogy némelyik vagonból már nótázást is lehetett hallani. Csodálatos az em-

beri természet, a legnagyobb megpróbáltatások után is képes regenerálódni. Hála Istennek!

Szerelvényünk csak a nagyobb állomásokon, Zsitomirban és Lembergben kapott új mozdonyt, de szenet és vizet kisebb állomásokon is vett fel, ami persze kiadós várakozással járt. Nagyon sajnáltuk, hogy már kezdett esteledni, amikor vonatunk Lemberget elhagyva a Kárpátok felé közeledett. Alig vártuk, hogy Lavocsnéba érjünk.

Reggel lett, mire a hegyektől övezett gyönyörű fekvésű Lavocsne vasútállomására értünk. Először az volt a legnagyobb meglepetésünk, hogy nem lehetett a szerelvényből kiszállni. Sőt fegyveres őrök vették körül a szerelvényünket. Kicsit úgy éreztük magunkat, mintha bűnözők lennénk, vagy legalábbis leprások. Az ott állomásozó – a jóléttől majd kicsattanó – tisztek érezhető fölényvel kezelték bennünket. Arra gondoltam, vajon mekkora legények lettek volna ők a Don partján? Az orosz talán meg sem merte volna őket támadni. Először nagyon sértett bennünket, de később megszoktuk fölényüket, sőt semmibe vettük.

Nagy örömünkre, először háromvagonként fürdőbe és fertőtlenítőbe kellett mennünk. Kimondhatatlanul jó érzés volt végre tetőtől talpig meleg vízben és szappannal lemosdani. Amíg a meleg fürdőt élveztük, ruháinkat és egyéb holminkat az egészségügyiek fertőtlenítették. El sem tudtuk képzelni, hogy végre végleg elbúcsúztunk a tetűinktől.

Aki végzett a fürdéssel és fertőtlenítéssel, már nem mehetett vissza a szerelvényre, hanem egy drótkerítéses karanténba vonult. Itt tiszta, fa barakkokban szállásoltak el bennünket. Mind a tiszti, mind a legénységi barakkokban ömlesztve volt minden alakulat. Itt aztán lehetett hallani élménybeszámolókat! Csak úgy hemzsegett a sok Hány János! Arról senki sem beszélt, hogy hogyan jutottunk idáig, és miért itt kellett találkozunk. Örömmel láttam, hogy a mi alakulatunk tisztjei eléggé visszafogottak, pedig nekik aztán volna mit elmesélni.

Amíg karanténban voltunk, állandó orvosi felügyelet alatt álltunk, de szerencsére nem lépett fel sem tífusz, sem más fertőző betegség. Május vége felé sor került a helyőrségünkbe történő hazaszállításunkra. Akkor már alakulatonként szétválogattak

bennünket. Bár a karanténban együtt voltam a szombathelyi tüzér társaimmal, egyelőre még a 35/II. zászlóaljhoz tartoztam, tehát velük együtt utaztam haza Szombathelyre. Tulajdonképpen Körömdre kellett volna mennünk kirakodni, de az egész hazatért ezredet Szombathelyen akarták ünnepélyesen fogadni, azon kívül a szombathelyi állomás nagyobb és alkalmasabb volt a kirakodás szempontjából, ezért oda irányítottak bennünket. Alig vártuk már, hogy Szombathelyre érjünk.

Ahogy hazai földre értünk, még a levegő is más lett. Az állomásokon kedvesen integető emberek, de sokan aggodó arccal érdeklődők is. Csak most kezdünk rádöbbenni, hogy mekkora veszteség érte hazánkat a Don mellett.

(A kötet 2001 Ünnepi Könyvhetére jelent meg a Püski Kiadó gondozásában.)

Ács Jenő

Jehova árnyékában 3.

Aki itt megmarad a hitében, annak kijár a közösség elismerése. Az ő szavuk lesz a döntő, közvetlen bizonyíték arra, hogy a „tanúk” mások, mint a többiek. A vallásosak meg a nem vallásosak. A börtönt megjárt „tanú” előbb-utóbb közösségvezető lesz, aki személyes példamutatásával vívta ki a jogát. S aki ezután már nem inoghat meg, önmaga miatt nem. Igazolást csak abban találhat, ha mind többen követik.

Ilyen tudattal szemlélni, értékelni a más, a nem az ő hitükben élő embert, erkölcstelenség. Mi több: ők az emberek együttesét, a társadalmat is halálra, pusztulásra ítélték. Kivéve azokat, akik nem utasítják el befolyásukat. S megjelennek mézes beszédű, simulékony emberek, megkörnyékezik a sóvárgó-fájó szívű embereket, szívükön keresztül belopják elméjükbe szűkre szabott, hamis vigaszt nyújtó hitüket.

– Én is lelkiismereti okokból tagadtam meg a katonai szolgálatot, mert a honvédség nem szeretetre tanít. Politikai elítéltek vagyunk, legalább is mi annak tartjuk magunkat. Ha Amerikában valaki megtagadta a katonai szolgálatot – nem vett részt a vietnámi háborúban –, az hős. Nálunk büntetés jár érte. Tudom, hogy mi nem háborúzunk, de ha fölesküszöm, bármilyen parancsot végre kell hajtanom. S földi hatalomnak nem is esküszöm.

– Nem vagyok szekta tag, mert nem vagyunk szekta. Egyszer valaki föltekerte a kérdést: tagja vagyok-e az illegálisan működő Jehova tanúi szektának? Azt válaszoltam, hogy az ENSZ a lelkiismereti szabadságról elfogadott egy deklarációt, és ezt Helsinkiben is megerősítették. Hogy milyen vallási közösséghez tartozom, az alapvető szabadságjogok közé tartozó kérdés. Több országban van szervezetünk, mint ahány ország tagja az ENSZ-nek. Külföldi országban élő testvéreimnek elég annyit tenniük, hogy igazolják, a mi hitünkben élnek és máris fölmentést kapnak a katonai szolgálat alól.

A 24 éves fiatalembert láthatóan jól felkészítették. Nem okoz lelkiismereti gondot az a tény, hogy a közösség megtagadja azt a társadalmi közeget, amiben létezhet, de a jogai elismerését elvárja. Amit kap, elfogadja, de adni csak annyit ad cserében, ami elkerül-

hetetlen a létfenntartáshoz. Kötelességei – így érzi – csak a közösséggel, a Jehovával szemben vannak.

– Ipari tanuló éveim alatt KISZ-tag voltam. Vallásos nevelést nem kaptam, édesapám 1945 óta párttag. Iskolában a történelem érdekelt, megyei versenyt nyertem e tantárgyból. Az építőipari szakközépiskolában hallottam először a „tanúkról”, meg arról, a bizonyos könyvről, amely csupa történelem, a Bibliáról. Megnyugodtam, rendezte gondolataimat. Olyan emberek társaságába vágytam, akikkel erről beszélgethettem. Egy ismerős vezetett be a közösségbe, így lettem a Jehova tanúja. Megtanultam: semmit se fogadjak el igaznak a tények alapos vizsgálata nélkül. Márpedig a Biblia életünk minden fontos kérdésére válaszol, tényszerűen. Előfordulnak benne pontatlanságok, mert emberek írták isteni sugallatra. De a lényeg mindenben igaz.

– A Biblia olyan tanácsokat tartalmaz, amelyek megfelelő értelmezésben, a gyakorlatban használhatók. Például Isten hozta létre az első házasságot, ő is tudta, hogy milyen legyen. A férj a főség, a feleség az alárendeltség. A nőnek feladata a gyermeknevelés, a családi tűzhely lángjának állandó élesztése. Sokat beszélnek az egyenjogúságról, hogy mindenkit – a nőt is – saját értékeik szerint kell megítélni. Szerintem a házasságot úgy kell nézni, mint egy festményt: közelről nem sok látszik, távolról világos a kép. A férj gondolkodik, a feleség érezzen!

A család az szent! Ezzel összefüggésben a „tanúk” különösen szívesen beszélnek a szeretetről. A megszólaló fiatalember mégis egy másik közösségért magára hagyta övéit: feleségét, egy hónapos és három éves gyermekét. Nem fejezte be a családi ház építését sem, amire az államtól kölcsönt vett föl. Ilyenformán a család csak szavakban az első, még ennél is fontosabb a megfelelni akarás, a közösség.

– A közösségben együtt imádkozunk, de nem betanult imákat. Úgy társalgunk Istennel, mint egy jó barátal. A vallásoskodás, a szertartás meg a többi, képmutatás. Magam is tudok otthon beszélgetni Jehovával, hallom az ő szavát. Hitben megosztott hétköznapiakat

éltünk, feleségem és gyermekem is jött velem a gyülekezetbe.

Közösség? Kíváncsiságból egyszer elmentem egy református gyülekezetbe. Senki sem kérdezte, ki vagyok, honnét jöttem, miként élek. Senkinek sem kellett elszámolni a hétköznapijaival, senki sem ellenőrizte, hogy miként gyakorolta a gyülekezet valamelyik tagja a hitét. A tanúk közösségében az effajta lelkiismereti szabadság a felavatással, az alámerítkezéssel megszűnik. Tekintélyes, és nagy jövedelmű nemzetközi, és szinte láthatatlan hazai szervezet irányítja életüket, minden fontosabb lépésüket, döntésüket. A „testvérek” lelke fölött a hatalmat a közösségek vezetői szerzik meg. S akié a lelke, azé az ember.

– Ha már szervezet vagyunk, nyilván vannak vezetőink is. Anyagi bázisra is szükség van. Önkéntes adományok révén. Azután a közénk tartozónak állandóan képeznie kell magát a hit ismeretében. Kötelező irodalom: a Biblia. Fegyelmezés? Enélkül nincs szervezet. Alapvetően a lelkiismeret fegyelmez. De aki sorozatosan hibákat követ el, azt büntetjük. Nem taníthat, nem szólhat hozzá a beszélgetés során, s komolyabb esetben átmenetileg vagy végleg kitiltjuk a közösségből.

*

Mélyebben fekvő ház, a kertvárosban. Hárman élnek itt: a nagymama, az elvált lánya, és a tízéves unoka. Takaros kert. Rendben tartott, egyszerűen berendezett lakás. Csak a férfikéz nyoma hiányzik.

Családi képeket nézegetünk. Ez ő, mondja a nagymama, s rámutat a viruló, kicsattanó arcú lányra, aki nyílt és tiszta szemmel néz a képről, de ezzel együtt minden ízében, porcikájában földi teremtés. Seholy sem látható rajta „égi” jel.

A nagymama keze erős, kidolgozott. Látszik, hogy kerti szerszámokhoz szokott: kapához, gyomlálókészlethez. Karja, ha nem is könnyedén, még működteti a permetezőgépet. Ujjai közül egyre-másra szöknek ki a képek, közben szájából perdül a szó.

– Ő volt a legkisebb, őt kényeztettük a legjobban, ő a kedvenc, a drága; akinek mindent megengedtünk, s lám, hogy egyedül maradtam, hideg hozzám, akár a zúzmarra. Pedig, amúgy rendes szófogadó teremtés, csak az a baj, könnyen befolyásolható. Főleg, ha azok

közül mondanak neki valamit, szentírásként fogadja, álmában sem jutna eszébe, hogy tiltakoznék, vagy esetleg megkérdőjelezzem bármit. Megy, pattan, csinálja! Összeszorítja a száját, megkeményíti a magát, és már itt sincs. Eleinte hetente egyszer ment, most már háromszor vagy ahányszor csak akarják. Hazajön a munkából, eszik, előszedi a Bibliát, olvassa, „tanulja” s aztán se szó, se beszéd, megy.

– Nem is sejti, hová?

– Nem csak sejtem, tudom! Ismernek is bennünket. Hol ez, hol az szól be, nem sokat, csak annyit: „Láttam én itt és ott a lányod, ezzel és ezzel ment”. S máris tudom, hogy miben sántikálnak. Hallottam: már téríteni is jár. Nem hittem volna, hogy ennyire megveszik az esztét. Én is Istenhívó vagyok, de mégsem tagadom meg a családom. Nem hagyom el a gyermekeim, s nem töltöm egész napomat a Bibliával, mert tudom: mindennek ideje van a földön. A Bibliában nem az van: tagadd meg anyádat, gyermekeidet, felebarátodat, csak azokat szeresd, akik a te gyülekezetekben vannak, mert a többiek a sátán ivadékai!

– Komoly a helyzet?

– De még mennyire! Több mint egy éve, épp csak beszélünk, nincs egymáshoz szavunk. Az a baja: nem engedtem elvinni a gyermeket. Vinné őt is: téríteni, énekelni, imádkozni, könyörögni – idegen portákra. Angyalkát akar játszani, az én kis unokámmal: soha. Megmondtam: te, azt csinálsz, amit akarsz, bár nem nagyon tetszik, hogy ilyen lettél, de mit tehetnék ellene? Azt viszont megtiltom, hogy ezt a gyereket tönkre tedd! Egyhetes kora óta én neveltem, velem volt, ezután is így lesz. A gyerekek tanulni kell, itthon lecke várja, neki más a bibliája.

– Mit szólt mindehhez?

– Fúj, mint a macska. Toporzékolt, kiabált, de bele kellett nyugodnia. Egyébként, tudom én, miért volt mérges. Nem a gyerek miatt, mert a „testvérek” felbízatták: övé a gyerek, ő felel a túlvilági üdvösségéért, s ne engedje, hogy én azt megakadályozzam. Szégyenli a sikertelenséget. Számon kérték tőle! Kellemetlenkedtek is neki, de aztán egy darabig csendben maradtak, majd ellopatták vele a gyereket. Csak arra kérem az Istent, hogy addig maradjak életben, erőben és egészségben, amíg talpra nem áll ez a csöppség, aki most tízéves. Egyelőre a gyerek miatt már nyugodt vagyok. A kis unokám az enyém maradt. Hát nem furcsa? Isten

embereinek mondják magukat, s közben közelharcot kell velük vívni, mint gyerekrablókkal?!

– Hogyan ismerkedett meg velük?

– Ebben én vagyok a hibás. Rokkantnyugdíjas vagyok, ismét kórházba kerültem, a műtét után már lábadozván, az ágyzsomszédomhoz jöttem látogatók. Vele sutyorogtak, de egy-két szót én is elkaptam, isten, Jehova a próféták, s kezdtem jobban odafigyelni, észrevették. Nem haragudtak meg, szóltak menjek közelebb. Mindig érdekelt a Biblia, az isten, éreztem is áldó és sújtó kezét, közelebb mentem, kiderült, ők „tanúk”. Szépen beszéltek istenről, jól eltelt az idő, amikor indultak hazafelé, elkérték a címemet, s amikor már meggyógyultam felkerestek. Itthon lassan fordult a kocka, ahogy én kezdtem érdektelenné válni, úgy lett egyre érdekesebb a lányom.

– Kezden harcba érte is!

– Már késő, amikor lehetett volna, nem vettem komolyan, sőt, örültem neki, hiszem – gondoltam – nem hall rosszat, jó helyen van. Mennyire tévedtem! Inkább ment volna randevúzni, vagy bárhova, csak oda ne! Mondogattam neki akkor is, nem úgy van az, kislányom, nem kell azt szó szerint venni, az isten képeiben, képes beszédekben jeleníti meg magát nekünk, mindezt azért, hogy jobba, nemesebbé, tisztábbá tegyen minket, és nem azért, hogy szembefordítson szerteinkkel! Nem hallgatott rám. Később, hogy ne legyen vita, nem is szólt már semmiről sem. Behúzódott a sarokba, olvasta a Bibliát, jegyzetelt, ezen kívül nem csinált semmit. Nem segített, most sem segít a munkában. Itthon úgy jár és úgy él, mintha idegen lenne. Ha szólok neki, ezt vagy azt kellene csinálni: „Minék? Én nem kínlódom vele, maga se csinálja! Minek nyúl, minek kert?” Valósággal ki kell könyörögnöm a Biblia mellől, ha azt akarom, hogy segítsen valamit. Bezzeg, amikor elébe tálalom az ebédet, akkor nem mondja, minek a hús, a borsó, az eper, az alma, a meggy, a szőlő! S végül, minek a pénz! Nem mondom, nincs belőle sok, nem vagyunk gazdagok, de megvan, ami kell. S ha egészségünk lesz, azt is előteremtjük, ami még nincs. Mozogni kell az embernek, mozogjon ő is, nem árt meg neki. Attól még szeretheti az ő Jehováját, ha itthon is dolgozik. Most is, kíváncsi vagyok, elintézte-e, hogy itthon maradjon, mert le kell adnom a nyulakat, meg hozzák a fűtőolajat, egyedül már nem bírom, meg nem is akarom. Hát, ha dirrel-dúrral is, de meghajol

előttem. Pedig, de sokszor elkeseredem, hogy miért is kellett ennek így történnie? A többi gyermekemmel, olyan boldog vagyok, élnek, gyarapodnak, engem is és magukat is megbecsülik, nincs közöttük háborúság, ez a kisebbik meg – állandóan felzaklat.

– Jó, tudom, neki sem könnyű. Elvált, pedig szerettem az urát, az is őt, csak az anyós miatt mentek szét. Az anyósa, amikor megtudta, hogy terhes maradt a lányom, addig nem hagyott neki békét, míg haza nem költözött! Azt akarta, hogy vetessék el, hogy abba a házba nem kell gyerek! Menjen orvoshoz! A lányom, meg hallani sem akart róla, az ura, az anyja előtt meg gyáva és pipogya emberként viselkedett, gyámszolgaként, nemhogy a felesége, no meg a gyermeke pártjára állt volna, hanem behódolt az anyjának, s azt mondogatta: „Menj, orvoshoz, ne legyen még gyerekünk!” Erre a lányom – joggal – otthagya őket. És megszülte az én drága kis unokámat. A szemem fényét, életem megtartóját, akit nem adnék, a világ minden kincséért sem.

– Azóta visszaállhatott volna a házasság. De a lányom nem békül, nem tud megbocsátani. A férje idejárt, hét évig várt, hátha moccan a lányom, de nem, hát három évvel ezelőtt megházasodott. Nem hibáztatom, várt, amíg kellett, sőt tovább is. Nem kellett, a lányom hallani sem akart róla. Pedig kellene ide egy férfi, persze nem akármilyen, hanem rendes, szorgalmas, igazi férfi: már én is gondoltam rá, hogy ha a lányom nem, akkor én megyek férjhez.

– Na, nem azért! Csak jó, ha valakihez tud szólni az ember, akivel őszintén megbeszélheti gondjait, együtt tervezhet, és közösen munkálkodhat. A lányomat semmi sem érdekli, az unokám meg kicsi, magamra marad minden, s én olyan egyedül vagyok, mint az egy szál ujjam. Korábban férjhez mehettem volna, de nem akartam a gyerekeknek mostohát, s most meg igazán bajos, hol talál az ember rendes férfit, aki nem herdál, hanem igazán gyarapít. A férjemben sem lehetett megbízni, a gyermekeim apjában, azért is váltam el tőle, de nem haragszunk egymásra. Nem egyezett sem a vériünk, sem a gusztusunk. Ma is, azt mondom, jobb külön, mint háborúval együtt, de egyedül, sokáig az sem élet!

– Biztos, hogy egyenesen hazajön a leánya?

– Megmondtam neki, hogy ma délután várják.

– Mama – szól a kislány, a tízéves unoka – adtam zöldet a nyulaknak, most megyek borsót szedni.

– Jól van, aranyom, köszönöm!

– Látja, milyen remek kislány ez, segítőkész ragaszkodó. Megcsinál nekem mindent, őt nem kell figyelmeztetni, nem kell könyörögni, felfog mindent az ő drága kis eszével! Nem is tudom, mi lenne velem nélküle.

A kislány közben begyesez kimegy, végzi a munkát, de érzi, hogy róla folyik a szó. Itt már lassan kifogyunk a mondanivalóból, szemünk egyre gyakrabban téved az ablakra, ahonnan messzire kilátni. A nagymama nem nyugtalan. Vissza-visszatér az ő nagy bánatára.

– Hiába vettem, s veszek meg bármit a lányomnak, egyre csak azt mondogatta: fölösleges, úgyszólván itt a világvége. Annak nem lett, de a családi békének igen. Pedig milyen szépen élhetnénk itt hárman. De nem! Egyszer is jön haza az unokám sírva. Anyák napját ünnepezték az iskolában, mondja zokogva a drága, mindenkinek ott volt az anyukája, csak neki nem. Nem jár el az anyja a szülői értekezletre sem. Jófejű ez a kislány, de súlyos beteg volt. Az orvosok szerint valami van a fejével. Óvni kell minden megrázkódtatástól, izgalomtól. Ha nyugalomban és szeretetben nő fel, akkor semmi nem marad a betegségéből. Ezért járok el az iskolába az anyja helyett! Mondta is a tanító néni: „jó, jó, hogy a nagymama jár el, de mi jobban szeretnénk, ha az anyuka jönne!”

Mindent elmondtam. Mert ők addig még nem tudták, mi van velünk. Még társadalmi munkát is véggeztem, takarítottam, ablakot tisztítottam, a beteg gerincem nem kímélve, nehogy az unokám megérezze, hogy neki milyen anyja van. Azt sem akarta, hogy a kislány kisdobos legyen, se úttörő. Ma sem vasalja ki sem az ingét, sem a nyakkendőjét. Valósággal undorodik, ha hozzá kell nyúlania. De esténként, a Bibliát olvastatná a gyerekekkel. Nekem kellett rászólnom, hogy ne kínozza szegénykémet! Nagyon befolyásolható, ha tesz-vesz, mindig szomorú, bezzeg, ha azokkal megy, kivirul! Az egyik barátnőm látta, amint ment téríteni: „Ilona testvérel?!”

Egészen át volt szellemülve az arca! Azért mégis azt hiszem, hogy azok csak nem tudják, hogy bánik a gyermekével, milyen türelmetlen, s hányszor kiabál vele. Pedig tudja, hogy nyugalom és szeretet kellene annak a kis drágának. De nemcsak a kislánnyal ideges, hanem velem is goromba, kegyetlen. Nekem egyetlen szó-

razokozásom a televízió. Egészen le kell halkítani, mert ki nem állhatja! Nem rég későn jött haza.

– Hol voltál?

– Ilona testvérnél voltam, tévéztünk.

– Ha azok megengedik, akkor ő is nézi, de itthon nem engedi. Pedig úgy tudom, hogy a napi utasítások nem tiltják a tévé nézését. De ennek ellenére, itthon nem nézi, nekem is alig tűri el. Csak azt nem akarom megérteni, hogy náluk állandóan a szeretetről beszélnek, hogy az a legfontosabb, akkor minket miért nem szeret? A múltkor is elmentem az unokámmal a fiához, látogatóba. A kertben már félig érésben volt az alma, volt a fán vagy 15 darab, mire hazajöttünk eltűnt. Kértem, mi lett az almával? A lányom azt válaszolta, biztos leesett és elrohadt a földben. Na, ne tréfálg! Nem hittem el. Aztán a szomszédok mondták, hogy eljöttek a „testvérek” s felfalták az összest. Nekik adta. Jó, nem sajnálom. De legalább a gyermekének hagyhatott volna, nem sokat, egy szemet!

Mikor beteg volt a kislány, szóba került, hogy vérátömlesztést kap. Az rendben van, hogy nem esszük meg a vért, de a kislány élete mindennél többet ér. Nem kívánhatja senki, olyan isten nincs, ha van, az nem is az, hogy egy ártatlan gyermek meghalljon csupán azért, mert az anyja az, aki... A lányom, végül azt mondta, nem akarja tudni, ha adnak neki. De ha az ő Jehovájuk úgy rendelte, hogy meghaljon, hát legyen az ő akarata... Szerencsére, nem került sok vérátömlesztésre.

A mama felkiált: végre. Itt van a lányom.

Figyelem, ahogy lép, ahogy tartja magát, van benne valami zártság, konokság; az arca sokkal soványabb, keskenyebb, nyoma sincs – vagy csak az van – a régi kerekdedségnek, a régi virulásnak, annak, ami a fényképen olyannyira megkapó volt. Az elmúlt tíz év alaposan rajta hagyta a nyomát. Egészen más ez a nő, nemcsak, mint nő, hanem emberként is, mint régen. Olyan, mintha egy keskeny pengét görcsre kötnek, nos ebből a görcsből mit olvas ki az ember?

Dacot? Különállást? Szembeszegülést? Vagy mind a hármat? Talán igen. Talán nem.

Amikor bemutatkozik, úgy nyújt kezét, hogy a törzsét hátradönti, csuklóját enyhén visszarántja; így az az érzése az embernek; „Nesze semmi, fogd meg jól!” Persze lehet, még nem döntötte el, hogy és miképpen

viselkedjen, vagy lehet, mindez nagyon is kiszámított! Nemcsak a kéznújtás a természetellenes, hanem az is, hogy zavarán átsüt a büszkeség, amit a kiválasztottság tudata csak tüzesít. S még azt is mérlegeli, hogy hogyan nézzen reám, mint élőhalottra, aki a legrosszabb – átmeneti – állapotban leledzik, vagy pedig félig-meddig érdeklődő emberre, aki feltehetően ismeri az írást, tehát elő lehet rukkolni a legpompásabb érvekkel is, amelyekért már többször is megdicsérték a „testvérek”.

Míg ezek az érzések, hol rejtve, hol a lehető legegyszerűbben tükröződtek arcán, kényelmesen elhelyezkedett a díványon.

Fölhúzta szemöldökét, kissé összeráncolta homlokát, s miután úgy érezte eléggé elmélyült az arca, lassan, halkán kimondta a bűvös szót: kérdezzen!

– Mikor került kapcsolatba a testvérekkel?

– Négy éve ismerkedtem meg Jehovával, s ő megmondta nekem az igazságot.

– Megismerkedett?! Nem találja különösnek, úgy beszél Jehováról, mint bensőséges barátjáról a sikeres találka után?!

– Nem! Valóban megismertem, és általa az igazság birtokába jutottam.

– Mi az igazság?

– Ami a Bibliában van, az ott leírtak tények; a teremtés Jehova munkája, mindez nem véletlenül, hanem Jehova tudatos akarataiból keletkezett.

– Ezt vallja a szekta! Ezt tanítják a nagy egyházak is, kivéve, hogy Jehova helyett Istent mondanak.

– A miéneket nem szekta, gyülekezetként szakadt le az egyháztól, mi bibliakutatással foglalkozunk, nincs ceremónia, ahogy alapító atyánk, Russel mondta: „Tanúim vagytok az igazságra, miként a Bibliában írva vagyon.”

– Csoportosan tanulmányozzák?

– Igen. Magyarázzuk és értelmezzük. Azt kutatjuk, hogyan alkalmazható az ige a mai napokra, a mai időkre. Bibliával a kezünkben, szánkban Jehova igéjével, ilyenkor érezzük igazán Jehova jelenlétét, ahogy összhangban igéjével, kiárad szelleme, átjárja testünket-lelkünket, megtelepszik környezetünkben, velünk marad a világ végezetéig. Ha Jehova szelleme azt sugallja, mindegy milyen körülmények között élünk, ha érezzük az ő jelét, szellemét, akkor jó kimenetele lesz bármilyen ügyünknek! Ezért is van mindig kezünk

ügyében az írás, s tanulmányozzuk buzgón, mert jó Jehova közelléte, jó az ő igéjével élni éjjel-nappal, s amikor beteljesedik az érzés, akkor alámerítkezünk, elfogadván az ő szövetségét, megtisztulunk a világ bűneitől.

A rajongásig fokozódik hangja, arca már-már teljesen szellemi, szinte önkívületben mondja:

– Utána neki, csakis neki tetsző életet élünk, csak megvetéssel gondolunk előző életünkre, tévelygéseinkre, amikor szemeink mást is láttak, nem csak az ő örök dicsőségét. Alámerítkezés után megadatik nekünk is, hogy másokkal is megismertessük Jehovát, általunk ismerkedjenek meg éltető igéjével.

– Régen is vallásos volt?

– Nem, dehogy. Csakúgy, mint mások. Katolikusnak keresztelték, de hitem végig bizonytalan volt. Semmit sem adott nekem a vallás. Évente, egyszer-kétszer elmentem a templomba, de semmi több. Mindez formális volt. Gyerekfejjel, hogyan is érthettem volna Jehovát. A Biblia is érthetetlen és homályos maradt nekem, nem is érdekelt. Tartott ez huszonkét éves koromig, akkor anyám révén találkoztam a „testvérekkel”. Ők megmagyarázták nekem szavait, azóta más lett az életem, más a gondolkodásom. Teljes egészében átfórtam.

– Miben nyilvánul ez meg?

– Nem szólok helytelen beszédet, nem érdekelnek a férfiak, Jehován kívül nem érdekel semmi, főleg az, ami előző életemre emlékeztet. Azt teszem, ami üdvös, ami hasznos, mert tudom, hogy bűn a káromkodás, a rossz kimondása, mindezt hadd tegyék a bűnözők, a tolvajok, s azok, akik nem ismerik Jehovát, mi ismerjük, s ezért mások vagyunk, és a tudásunk is más.

– Mit tudnak?

– Azt: Jehova igéje a valóság, mi ehhez tartjuk magunkat. Ezért nem csapnak be bennünket a világ államai, hatalmai, amikor békéről és biztonságról beszélnek, ez annyit mond, közel van a háború, ennek a bűnös világnak elpusztítása. Csak azok maradnak meg, akik hűségesek őhozzá. Tudjuk: bekövetkezik a világ vége, hál' Istennek, akkor már nem lesz gonosz a földön, mert Jehova elpusztítja azokat, akik ölnek, akik paráználkodnak, akik őt szidalmazzák, és ellene szólnak. A földet az igazak öröklik, akik feltámadnak a világ égése után, és örök életet nyernek.

– Mindez hogyan történhet?

– Amikor meghal az ember, nem pusztul el – csak az emberölő, gonosz szellem – a lélek élni fog, elhagyván tökéletlen állapotát, s ekkor következik be a halhatatlanság. Jehova ezzel a tettel megbocsátja tanúinak az ősi bűnt.

– Hogyan érdemelhető ki?

– Lelkünk, mert ismerjük Jehovát, védelmezve van, ezért bármiféle szenvedés csak erősítheti hitünket. Többek között kínzás és üldöztetés által is lehet szerezni érdemeket. Ha üldöznek, ha testünket sanyargatják, Jehova akkor mutathatja ki igazán szeretetét, s azt, hogy célja van-e lelkünkkel.

– Miért beszél az üldöztetésről?

– Jehova tanúit mindig üldözték a világiak, most is, a testvérek szerint fel kell készülnünk arra, hogy számot adjunk hitünk erősségéről. Ha kell, életünket adjuk.

– Erre még ráér, sőt remélem, nem is kerül rá sor, az életét másnak is adhatja, például újra férjhez mehet.

– Tíz éve váltam el, tízéves a kislányom, most a 31. évemben vagyok. Tudom, hogy nem fontos a külső világ, csak a belső. Nem vágyok senkire, nem fontos a férfi. Világi emberhez egyébként sem kötném a sorsom, az életem.

– És „testvér”-férjhez?

– Hozzá sem. Elég nekem Jehova és a Biblia. S társaságnak a testvérek, mások után nem kíváncszom.

– Ennyire haragszik a férfiakra?

– Nem haragszom. A gyilkosokra vagy más bűnösökre sem, csak sajnálom őket!

– Csak nem a gyilkosokkal akarja azonosítani a férfiakat?

– Ó, a férfiak, az ártatlanok csak bujtogatják a nőket, a feleségüket a gyilkosságra! Feküdjetek a mítóasztalra! S a nők, amilyen bolondok, mert istentelenek, hagyják, hogy elpusztítsák méhükben az életet. Évente hány százezer ilyen gyilkosság történik! Mert mi a gyilkosság, ha nem az ártatlanok pusztulása? S ki lehet ártatlanabb a meg nem született gyermeknél? Nekem is mondogatta férjem, igaza van anyáknak, mármint az anyósomnak, nem kell nekünk még a gyerek, majd később, ha lesz saját házunk, kocsink, ha lesz mindenünk. De nekünk még nem volt semmink, csak gyerekiünk lett volna.

– Meglett?

– Meg. Mert én nem akartam gyilkossá válni! És itt van velem, már tíz éves. És ezek után az apja, meg a másik nagyanyja még a szemébe mer nézni, pedig mindent megtettek azért, hogy még bennem elpusztítsák. Megölték volna a gyilkosok, de én nem engedtem.

– Ez is a hűség próbája?

– Merem hinni, hogy igen! Én sem tudtam volna végigvinni az akaratomat, ha nem él bennem – csírájában – Jehova szeretete. A földi élet azért van, hogy Jehova kimutassa hűségét és szeretetét azok iránt, akik megtalálták őt. Ezek vagyunk mi, „tanúk”. Erről bőségesen szól Jób példája, aki erősen bízott Jehovában, s a reá mért megpróbáltatásokat hittel viselte, s Jehova megjutalmazta őt hűségéért.

– Ezen kívül hogyan kapcsolódnak eme körhöz? Olvasnak más könyvet, néznek filmet, tévét stb.?

– Más könyvet nem olvasok, elég a Biblia.

– És az ünnepek?

– Nincsenek ünnepeink!

– Se karácsony, se húsvét, nem szólva más családi vagy nemzeti ünnepről?!

Jehován és az ő igazságán kívül nekünk nincsenek ünnepeink. Nem is tartunk semmiféle megemlékezést, se történelmit, se családít. A mi szemünkben nincsenek nemzetek, csak emberek, aki vagy „tanúk” vagy nem. A „tanúk”, a testvéreim nem tartoznak egyetlen nemzethez sem. Hogyan ünnepelhetném a nemzet ünnepét, ha nincs nemzet?! A Himnuszt meg sem hallja a fülem.

Én Jehova hitében élek, s nem választhatok – rajta kívül – sem napokat, sem ünnepeket. Csakis az ő igazságát. Aki ezt megismerte, nem tud élni nélküle.

Bűnösnek tartom azt az embert, aki tudja az igazságot, s nem mondja el mindenkinek. Törekednie kell arra, hogy embertársai rádöbbenjenek tévelygéseikre, s kövesség a tanítást. Erőszakkal nem lehet szerezni tanítványt. Van rá szavunk és szellemünk, hogy Jézus elhatározásait, aki a legelső tanú volt, mi valósítsuk meg!

Sürgős a dolgunk. A sátán 1914 óta idelent van a földön. Ő, aki azelőtt bejáratos volt a mennybe, most lent garázdálkodik a földön. Mivel láthatatlan, felhasználja az embereket Jehova emberei ellen. Ezért következik be üldöztetésünk is!

– Másokat nem érint, csak magukat?

– A sátánnak a többiek nem számítanak. Csak mi, akik tudjuk és hirdetjük az igazat. Minket ellenségnek tart.

– Gondolkozzon el, minek ez a pánik, hiszen senki nem bántja magukat!

– Ma még nem, de holnap talán igen. Erre kell felkészülnünk, hogy ne érjen minket váratlanul.

– Közelebbinek érzi „testvéreit”, mint a gyermekét, meg a saját édesanyját?

– Lélekben biztosan. De azért egyformán szeretem mindnyájukat.

– Köszönöm a beszélgetést. Végül arra kérem, ha lehet, ismertessen meg a „testvéreivel” is, szeretném tudni, hogy ők mit gondolnak.

– Nem hiszem, hogy sor kerülhet rá. De megpróbálom. Néhány nap múlva választ adok. Ha erre jár, keressen fel.

Benéztem. Nem találtam otthon. A nagymama sokatmondóan tárta szét karjait:

– A lányom már többet nem akar találkozni Önnel. És „azok” sem. A múltkori beszélgetés estéjén ajándékokkal tért haza a gyülekezetből. Nem mondta, de úgy sejtem, elégedettek voltak vele. Bár nem tudom.

Mégis találkoztunk. Véletlenül, a buszpályaudvaron. Az volt az érzésem, hogy nagyon ráijeszthettek:

– Nem állok szóba Önnel. Azt a múltkorit is nagyon megbántam. Nem akarok több kellemetlenséget.

Gáborján László

Gung Bao csirke és más ingyencségek

Honnét az ördögből ismertem volna korábban a marhahúst bambuszrüggyel és taplógombával, az édes-savanyú sertéshúst, a rákot vaslapon és a szálas banánt? Szervírozhatták volna bármelyiket, biztosan jóízűen, minden fenntartás nélkül nekilátok, hiszen kíváncsok, és olyanformán fűszeresek, mint a jó sűrű hegyi pörkölt, vagy a bő betétes babgulyás, de kitalálni soha nem tudtam volna, hogy ezek valójában a világ műveltebb felén már régóta közismert és kedvelt kínai ételek. Ilyenformán oldódott meg számomra egy bizonyos rejtély is, hogy minden harmadik amerikai filmben miért mondja az ügyeletes szépfiú éppen soros szeretőjének, hogy „ágyazz meg szépen bogaram, én addig leugrom egy kis jó kínai kajáért”.

***

Zalaegerszegen, ebben a nyugat-dunántúli ébredező kisvárosban éldegélek, most már úgy tűnik, kimozdít-

hatatlanul. A településen legalább ötven étteremszerű műintézet küzd egymással és az idő ellen a fennmaradásért, nagyon változó és – helyel-közzel – kétes sikerrel. A többség nem képes kitörni a „rántott szelet, sült borda, sertéspörkölt burgonyával” közhelykínálat búvköréből. Ebben a halódó piaci szegmensben váratlanul felbukkant egy furcsa színfolt, a Kínai étterem.

A külvárosban, a Zala-folyócska mentén, reménytelenül lepusztult, italboltta züllött étterem helyén alakította ki főhadiszállását, egy előkertes épületben. A kertkapu fölött pagodatetős cégtábla, zöld zsindelemmel, kétoldalt himbálózó lampionokkal, alatta átvilágított reklámdoboz, tizenkét színes képen gusztusosan tált gőzölgő ételekkel. Előtte az úton rendszerint öt-hat személygépkocsi parkol.

A főnök ötven év körülinek látszó férfi, akinek ismerőseim elbizonytalanodva, meglehetősen tág határok között ingadozva saccolták meg az életkorát, mondván: valahogy ezek az ázsiaiak olyan kortalanok. Szinte mindig mosolyog, mindenkivel fárasztóan előzékeny, és ezzel is igazol egy, az értelmiségi köztudatban élő summázott véleményt, miszerint a távol-keletiek szinte idegesítően udvarias emberek.

Már az első találkozásunkkor könnyen beszédbe tudtam elegyedni vele, közlékenységéből még azt is kiéreztem: örülök, hogy itt lehetek, nyugodtan kérdezz csak. Még mielőtt az a méltánytalan gyanú merülne föl

ellenem, hogy középiskolai, vagy főiskolai tanulmányaim során kínai nyelvből tettem sikeres vizsgát, sietek elárulni, hogy ezzel szemben a kínai vendéglős beszél kitűnően magyarul, mondhatnám könnyű neki, hiszen harminc éve nálunk szerzett bölcsész diplomát, aztán később két évet dolgozott még Kína magyarországi nagykövetségén is. Szókincsén, mondatfűzésén érződik, hogy a magyar irodalmi nyelvet sulykolták belé, és mindez a számunkra meglehetősen szokatlan ázsiai hangképzéssel és artikulációval különös színezetet kap.

A követségi szolgálat után a párt hazarendelte, és Kantonba küldték pártmunkára. A déli város annyira távol esik Pekingtől, hogy a tájszóval fűszerezett helyi beszédből a fővárosban nevelkedett fiatalember egy kukkot sem értett. Ha kommunikálni akart le kellett írnia szavait. Úgy érezte, hogy ilyen módon nem lehet dolgozni, és visszakönyörögte magát északra. Nyilvánvaló, hogy kellett némi érdem és taktikai érzék is ahhoz, hogy végül a párt kiengedte a kebeléből, sőt hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországra jöhessen – vállalkozni.

A Balaton-parti városban felkereste volt évfolyamtársát, aki egy nagy intézmény vezetője, és ismert politikus lett időközben. Megkérte, hogy segítsen neki a cégalapításban. Így jött létre a kft., amely aztán bérelt egy üzlethelyiséget, és Kínából importált ruházati cikkekkel kereskedni kezdett. Nagyon gyorsan kiderült, hogy a nagy balatoni piac alig két hónap után lefut, így aztán áttette a működési területét egy dél-nyugati, határközeli városba. A tömegesen beutazó horvátok hamar felfedezték az olcsó kínai cikkek, és tömegesen kezdték vásárolni. Úgy gondolta, ebben a városban mindennek mennie kell, a budapesti példákön felbuzdulva kibérelt egy városszéli szocreál éttermet, és néhány kínai lámpával, képpel, legyezővel feldíszítve megnyitotta kínai éttermét. Szakácsot, felszolgálót Pekingből hozott, a speciális nyersanyagokat egy importáló kínai nagykereskedés hozza be, amelynek ő is tagja. Eleinte volt némi helyi érdeklődés, majd egyre lanyhult, meg aztán az is kiderült, hogy a horvátok nem falatozni járnak át Magyarországra. A tulajdonos is váratlanul megduplázta a bérleti díjat, így kénytelen volt feladni ezt a vállalkozást. Szerencséjére jelentkezett egy cég a szomszéd városból, amely felajánlotta, hogy szépen, stílusosan felújított kínai éttermet bocsát a rendelkezésére, a feltétel: minőségi ételek és minőségi kiszolgálás. Egy pillanatig sem gondolkodott, átköl-

tözött, és most ezen az új helyen kínai motívumokkal díszített, elegáns környezetben dolgozik.

– Pekingből, egy négycsillagos szállodából hoztam új szakácsot, és kellett szakképzett felszolgálókat is hívnom – mondja. – Én fizettem a repülőjegyüket, adok szállást meg munkakaját, és havonta kapnak húszezer forintot.

– Nem kevés ennyi fizetés? – kérdezek közbe.

– Kínában egy munkás átlagbére ötezer dollár. Ha ezt nézem, akkor nem – válaszolja. – És hát csináltam a lányoknak szép selyemruhákat. Sokba kerültek.

– Hányan vannak? – kérdezem.

– Velem együtt heten, mindenki itt lakik. Innét jár át egy személy naponta a szomszéd városban lévő üzletbe árulni.

– Hogyan oldotta meg a személyzet elhelyezését?

– Az étterem a tulajdonos szállójával egy épületben van – folytatja –, ott kaptunk egy szobát, és az étteremhez tartozik több olyan hátsó helyiség, amit ágyakkal be tudtunk rendezni.

– Az emberei legálisan tartózkodnak Magyarországon?

– Természetesen – bólint rá. – Én csak szabályosan dolgozom, mindenkinek van munkavállalási engedélye, és az áru is vámkezeltlen érkezik.

csap a gőz, majd a láng felszalad az edény szája fölé. A fiatalember előre-hátra mozgatva rázogatja az edényt, és közben – mintha palacsintát készílné megfordítani – felfelé vágja az egészet. Fröcsög az olaj, az anyag mintha menekülni próbálna a pokol bugyrából.

– Látja, – mutat végig egy hosszú, keskeny asztalon, ahol kis edényekben előkészített csirke-, marha-, sertés-, kacs- és halhússzeletkéék sorakoznak, aprított zöldség, bambuszrügy, taplógomba, csíkokra vágott

– Könnyű volt megszerezni a munkavállalási engedélyt? – kérdezem.

– El tudtam intézni – mondja. – Mindenki megértette, hogy kínai éttermet csak kínai személyzettel lehet csinálni.

– Biztos? – nézek rá kételkedve.

– Biztos – mondja határozottan. – Az országban több magyar is megpróbálkozott vele, belebuktak. Ha megismeri a konyhai technológiát, ön is úgy látja, hogy ezt hosszú évek alatt, és csak Kínában lehet megtanulni. Mások az eszközök, és más a főzési módszer.

A konyhába lépve az első, ami az orromon keresztül „mellbe vág”, az égett olajszag.

– Nagyon magas hőfokon, rövid ideig kell sütni a nyersanyagot, hogy ne menjenek tönkre a vitaminok, és üde zöld maradjon a zöldség. A szakács egy hatalmas félgömb alakú, nyeles acéledényben éppen hevíti az olajat, és amint beleborítja a nedves kellékeket, fel-

burgonya között – a nyersanyagainkban nincsen semmi rendkívüli. Mi a húst kicsontozzuk és apró csíkokra vágva használjuk.

A másik szakács éppen burgonyát pucol, egy keskeny pengéjű, nagy bárdal, villámgyors mozdulatokkal nyesegeti a héját. Elmélázva nézem, és meg kell állapítanom, hogy amíg én egy darabot megkopasztanék, ő addig valószínűleg háromat is.

– A kínai szakács nem használ kést, mindent a bárdal csinál – mondja. – A bárdja a saját, személyes eszköze, másnak nem illik hozzá nyúlni.

***

Kiülünk az étterembe. A falon gyönyörű stilizált virágmintás, selyem tapéta, az ablakokat keretező függöny anyaga egyező a székek kárpitjával, a falakon kínai tájak, császárkori jelenetek, festett falilámpák, a mennyezetről vörösen izzó, hatalmas, piros, rojtos csillárok merülnek alá. Három asztal is foglalt, egyiknél éppen rendelést vesz fel a piros selyemruhás felszolgáló lány. Töri (üti-vágja) a magyar nyelvet, ha valamit nem ért, hatalmas barackvirág mosollyal próbálja leplezni kívülállóságát, zavarát, de azért végül is elboldogul.

– Amikor idejött, fél éve, egy szót sem tudott magyarul – fűz a helyzethez némi magyarzatot a tulajdonos. – Összeírtam nekik egy szótárat, és szabadidőben gyakran foglalkozom velük. Majd bejönnek.

– Nem lenne praktikusabb magyar pincéreteket alkalmazni?

– Nem – mondja határozottan. – Ez így az igazi, meg aztán akkor a felszolgáló és a szakács nem értene meg egymást.

– Mennyi időre jöttek a lányok?

– Egy évre. Keresnek egy kis pénzt, azt rendszeresen küldik haza.

– Van családjuk?

– A magasabbik hajadon, a kicsinek van férje, és két gyereke.

– Szeretnek itt lenni?

– A kicsi rendszeresen sírdogál, hiányoznak a gyerekei. Felugrik, és az egyik asztalhoz siet, hogy kiségtessen a rendelésnél. Egy pillanat, és minden rendben.

Gyengébb, likőre emlékeztető rizspálinkával kínál, meglepően kellemes az aromája, alig hiszem, hogy rizsből készült; aztán babérviráglikórt nyalogatunk, ami ötven éve még a császárok itala volt, közember nem ízlelhette meg, mert a fejével játszott. Megkóstoljuk a savanyú-csípős levest. Sűrű állagú, kellemes aromájú, zöldborsó, gomba, bambuszriügy van benne. Forगतom a nyelvemmel, forró is, és hát a vadabb halászlék csípősségére emlékeztetően mardossa az ínyemet, könny szalad a szemembe, de végül a harmadik kanál után összebékülünk.

– Olyan, mint a kacsa sült – mutat a ropogós kacsára – csak más a fűszerezése.

Megkóstolom, és igazán kellemes, a gyerekkori karcsonyi kacsá ízének emléke támad fel egy pillanatra a nyelvem alatt.

– Apropos! Mi van akkor, ha bejön valaki, és magyar ételt kér?

– Adunk – mondja mosolyogva. – Egy nyugdíjas, magyar szakács néni megtanította a főszakácsot ránőtt húst, flekkent és cigánypecsenyét készíteni. Ezeket tudjuk kínálni.

– Ön ismeri a magyar ételeket? – firtatom tovább a témát.

– Igen. Amikor egyetemre jártam, megszerettem a halászlét, töltött paprikát, túrós csuszát és a marhapörköltet galuskával.

Hirtelen felkapja a fejét és rábök egy újabb tányérra.

– Ez egy igazi kínai kaja: Gung Bao csirke. Minden valamire való kínai étteremben lehet kapni. Csirkehús, zöltség és mogoró, különféle fűszerekkel, és persze chilivel, ettől egy kicsit csípős.

Szálás ananással zárjuk a sort, ami úgy készül, hogy a sült gyümölcsöt olvasztott, pörkölt cukorba forगतják. Igazán különleges ízharmónia, a savanyú és édes szokatlan, de élvezetes keveréke.

* * *

– Voltak kellemetlenségei a vendégekkel?

– Első időben a részegekkel, de őket sikerült elszoktatnunk innét. Kitesszük a foglalt táblákat az asztalokra, és... Aztán volt olyan vendég, aki megkérdezte, hogy mennyibe kerülnek a lányok egy alkalomra. Udvariasan megmondtam nekik, hogy a lányok nem eladók.

– Mennyiben mások a magyar étkezési szokások?

– Meg kellett tanulnunk, hogy a magyarok a levest első fogásként fogyasztják, míg nálunk Kínában ez a záróétel. Kínai ember alig eszik kenyérfélét, és a rizst is a vége felé fogyasztja. Ételeink nagyon laktatóak, ezért mindenkinek ajánljuk, hogy már az elején rendeljen rizst a húsos étel mellé.

– Hogy megy az üzlet? – teszem fel az indiszkrét kérdést.

– Elfogadhatóan – válaszolja. – Az étterem és a bolt eltart bennünket, és hát arra számítok, hogy előbb, vagy utóbb fellendül a gazdaság, több pénz lesz, és akkor nekünk is jobban megy.

– Meddig szeretné csinálni az éttermet?

– Sokáig – mondja határozottan. – Három éves szerződést kötöttem a helyiségre, de szeretném majd meghosszabbítani, és van rá ígéretem. A fiam már itt van velem, ő az egyik szakács, két-három év múlva jön a feleségem is. Ő most Pekingben egy kutatóintézet igazgatója, ha nyugdíjba kerül, repülőgépre száll, és ideköltözik. Szeretnénk letelepedni. A kínai étterem világhírű, és látom, hogy itt is van rá igény, úgy gondolom, hogy a családommal meg tudunk belőle élni.

Zombor Béla

Az Isten karja ringat...

Péli Tamás emlékére

Együtt ágáltunk egyszer
 egy roppant markú Végzet
 tenyerében –
 megsápadt tüzünkre vetve
 nyirkos gondjainkat.
 Nyelved hegyén a bagóízű Múlt,
 nyelvem hegyén kiherélt Jelenünk
 leköpése
 előtti gyönyör
 örömeivel –
 Barnára pácolt arccal te,
 s én dühödt-hófehéren.

Az időtlen-Időt,
 a Boldogság Tavát
 kutattuk-mértük –
 az ÁTKOT, mely mindenből
 kiátkozott!
 – Az Isten karja ringat most, Tamás.,
 Szörnyeinkkel Ó n e m álmodhatott.

(1975–2001)

Három nap – három vers

(részlet)

2.

nézz reám az éji csendben
 amíg Ó zsoldárt hegedül –

kéreg lepné minden sejtem
 ha ágyunk hűltre sikerül –

ne vedd hátadra én Úram
 karámod tágas-szép akol –

mégis-testünk vígan suhan
 míg földi zsenjét abrakol –

marasztald hát ide-alá
 fohászom lenne záloga –

Te áldottál egykor reá
 azóta kél számról ima – – –

3.

Még mit nem! Hogy elfeledjem
 Az őszi záport mely kopár
 Rózsaaágra gyöngyült megint
 Cidrizve mint már annyiszor
 Ernyedten álltam ott – habár
 Lelkemre j ó s á g o d leint
 Látva félszem mit gógöm szült
 Nemezisémet tárt kútfeje –
 A Torony lehajolt hozzám
 Kivirágzott minden köve

Aztán? elmúlt két éjszaka

Bitangolt álmatlan iszony
 Amint Szent Ferenc farkasa
 Ringatón fülemben tutult:
 „Átvág spirált Klárid erén
 Tündöklő-szelíd agyaram,
 Nem hozza a te halálod,
 Ama strófa még NÁLA van:
 Ki ön maga »A« költemény.”

(Zalaegerszeg, 2000 novemberében)

Fa Ede

Vers a kukában

I. A.

gyere Mami nyitom a strófa-kaput fekete ruhád
 suhogjon békét hozva öltözz fel
 emlékképeimbe sötét verssorokba töltsd meg
 jószágod mosolyával most e negyedik sort
 eres kezed hívom sűrögjön megint főzhető csodák körül

I. B.

jöjj vissza
 „Mámi-Bama”
 fogatlan vén boszorkány
 halljam – újra – ahogy varjúként rikácsolsz
 minha az őszi ég tőle kavargogna
 károgó madarai
 a nyelvéről szállnak:
 egy papírcsákóm a lépcsőd „ékesíti”
 sárkefédet a mosdóvízbe dobtam
 vagy kutyaszaros lábbal léptem a szobádba?
 elkövettem én (azóta is) minden bolondságot
 de most vágd hozzám a halálotat is!
 majd rángasd le Istent a harangzenés égből
 mert jaj jaj nem nyúlik a rétes
 filmesüljön eggyé a képed Drakulával
 ahogy megmaradt fogad kivicsorít a rémmese végéből:
 ijeszteni jó azt ki boldogan retteg de nagyon utál félni –
 legyen TELJES a rajz:
 a pro és kontra minden fényét-árnyát:
 lássam hogy ki voltál...

II. A.

Mamóka szavakból rakok össze most „tisztaszobát”
 igen ez az csorgass mézet telt aranyat az elképzelt kenyérre
 s ébreszd Sámson a Bibliából vályogviskód mintha szárnya volna
 átleben mítoszon meséken...

II. B.

Mámi Mámi
 minden patkánylyukat besároztál?
 sár és mész bűze a szúvas ág alatt
 belehempereg a rongyszőnyegbe
 átszaglik a függöny faltjain –
 e nagy szegénységen nevet egy haspók
 mézesbögre
 és a vázából kihabzó virág is –
 sűrögsz-forogsz:

a Nap helyébe kel föl a kalácsod mámorosan forgó mákspirállal
 vele akarod eltakarni a hatnapos gyötrelmet:
 a Jobbik Énem
 hogy szurkol Neked!
 a Rosszabbik rádmondul: „kicsinyes igyekezet!”
 nézd: csak ímmel-ámmal majszol a család
 étvágytalanságuk
 az emlékező ínynek is epeízű –
 ez az ünnep-délután sem
 több vagy jobb a mímelt nyugalomnál:
 a köznapok
 napóra-ege most nem követelőzik
 s mégsem lesz időtlen-átlátszó:
 hiába citálsz sokszor hallott kábító meséket
 idill áporodik
 Bibliád doha köré –
 kint kakastorokból harsog az idő...

III. A.

s most Mamka nézd csak: ösvényt kígyóztat könnyed-ta-
 vaszjárót e szaggatott versszak szavam röptéhez a kedvet Te
 adod! hát magyarázd elő földből a gyigvikomát s a felhőből a bárányt:
 nem akarok én vénebb lenni Nálad (vagy épp az oszágútnál...)

III. B.

Mamus

mért lendülnek Feléd ezek a valóságot-kicifrázó és eldurvító izgága
 szavak? életet-halált-megítélő bölcs mesék hiányzanak?: sorsok
 buktak el s kaptak Tőled humoros fölmentést míg békakorál lengette
 az égbolt lepedőit vagy pacsirtafütty fonta körül rekedt hangodat:
 gyilkosokon és basáskodókon
 a parasztképzélet
 igazságosztó
 botütése
 csattant
 majd

meg-megkondult
 időmélyben
 egy törökkori
 népmonda
 harangja

(... hívók helyett is
 ellen tudott állni...)
 szájak

sorával
 tudtad
 mondtad
 el

túnékenyebb mámor mint akármi
 a pasák
     helytartók
         funkcik rémuralma:
 ki TÚRNI tud
 erősebb lesz
 minden félelemnél:
     ősaným
     te ősanýáid
     kezével
     vezettél:
 hány élet- és halál-hordalékán
 kígyózott át
 a szó –
 – búvópatak
 míg a réti út a „századokba” ment?

(...ILYEN HÉTKÖZNAPI A „TÖRTÉNELEM” ...)

IV. A.
 mintha nem merne múlni az idő
 mintha
 vezetne
 egy vén úton
 megyek
 mintha
     a gyerekség
         nem kötődne
             testhez
 mintha nem lennék
 Nála öregebb...

Egy ÍRÓ(toll)RÓL

(részlet)

I.
 tollat
 tollforgatót
 elfeled a Vers
 jelentés-köldökére bámul
     s míg mindenhez
     szó – közel van
     vagy épp jelkép – távol
     szétszedi
         összerakja

s újjágyúrva
MEGTAGADJA
percnyi önmagát
mint tárgy mely
TEREMTŐDIK:
a növő VILÁG...

II.

maradi elfogultság? lehet: csak ez a vén kézműves szerszám
képes könnyedén átlendülni a Megvadult Képzelet és a Földhözragadt
Valóság közti szakadékon
azért írsz (fürg) tollal hogy még jobban kilökd átforgasd és helyére
tedd – hasztalan is – a „kizöklent világ” pár dirib-darabját
ez a toll háló és szigony egyben: fennakad rajta mindenféle csillognikész —
– kész és dobd – el – szagú zsákmány, s ha mindez túl nehéz: irónikus
kérdőjellé görbül és saját megkínzott hátába röhög mert sírni
nem óhajt...
ez a toll – néha – az idő hulladékalmát is elsöpri előkotorja
a gyerekkori kertet beszélő virágokkal és elámult holdjával de
ha tovább piszkál az avarban elébe tűnik s visszariasztja egy ismeretlen tájék...
ám ez a toll téglá malter és kőműveskanál is fölépíthetsz vele olyan palotát amiben lakni ezer évig kéne...

III.

ez a toll nem túri hogy földigérő szakálat eresztess s belebotolj az idő koloncába ollóvá változik és
nyissz-nyessz levágja majd önmagánál erősebb lesz: átfirkálja a jelzőket egy-egy hirtől-hangos hazúg név
előtt vagy rang-piramisok alá feszül önmagának-hazudott-erővel s úgy tesz mintha feldöntené a „gőgöt” ez a
lúdtoll-utód elő-előszed a múltból-jelenből egy-egy kába szentet (szentsége bohócot!) magasba lendíti
persze egy kis gúnyt lök a röptébe utána nyúl röhögő tisztelettel s felszúrja mint egy lepkét az égbolt kar-
tonjára néha a Nap helyébe...

IV.

ez a toll ezer évvel ravaszabb s bölcsőbb mint te teret szót csöndöt teremt a belső sokaságnak s
mintha élne minden bent-kavargó ásatag mai s eljövendő lény: egészen egyik sem vagy s a Mágia
örvényében mégis mindegyik a felizzó toll fényt villant át életem-halálon: ott időzöl korszakokká-robbant-
percekig...

V.

ez nem lehet	a jelennel
egy-emberes:	eggyé-izzik
tollad	szitokkal is
sokezer év	eget
s erdőnyi kéz	tisztít – –
fogja –	örök-vágyú
görcs bénítja	illó -
alkuvását	a vers
jövő vonzza	mindig
szárnyalását	vízre-írt szó...

VI.

Iksz dühös lett amint e művét elolvasta
olcsó manírok!” – aztán újra elolvasta

„milyen patetikus és álcinikus voltam – egymással ütköző
és külön polcra tette...

Pillanatkép

felforrt a nyárkatlan
pohárnyi sörrel húsöl
a csehó nem figyel rá
egy szex-pletyafészek „titkokat takat-tár
két szőrös fülnek

egy munkanélküli
morog a kormányt csepiüli
kissé odébb

majd mindketten
fölszállnak
röpül a
két csoroszllya

amott plakátnyelven ordít egy nagy vetélkedő
ám a jövő a három kölyöké verebeket dobálnak vadalmával
mellettük gazdag fickó száguldozik zsi-zsú csak 100-on felül úri
rincs-roncs
bringát
tipor
elzörög
egy csóró

a kutyák is
fölrepülnek
a boszorkák
után
s röptükben
acsarognak
a Napra

mert egyre harapósabb...

Gyurik Irén

Legyél a csend

A halott asszony
beszél a kórteremben

– Egy fehér ló állt a pocsolyás udvaron.
A hátán nyereg helyett párnák...
– Sosem lovagoltam még,
úgy elfogott a vágy...
Oda siettem hozzá.
A karcsú mén lefeküdt elé,
felnézett s mellső lábával kalimpált.
Megértettem, hogy hátára invitál.
Magasnak tűnt fektében is...
Nagy nehezen ráültem s fejemet a fejére hajtottam.
Mintha valaki hirtelen a nyakamnál fogva
szorosan hozzá kötözött volna,
Nem kaptam levegőt...

VALAKI SIKOLTOTT.

Szálltam a légben a kancán
s olyan csúfnak tűnt az alattam
nyüzsgő földi-világ.
Láttam, hogy le akarnak emelni a lóról...
– GYÍ-TE, unszoltam a paripát.
Egyre feljebb emelkedtünk,
s éreztem, hogy eltűnik a testem,
az ÉNEM, a ló s a földi-világ...

Megelevenedő fénykép
az albumban

Domborodni kezd egy kép
Megelevenedik az arc
Élni kezd a szem

SZÓL HOZZÁM

Lassú hullámvás partközélen –

S mire tekintetem oda ér
Tökéletes SZÉLCSEND
Nagy robajjal ledől egy faág

S én ott állok a parton
Fényképeddel a kezemben...

Valami rebbenjen fel
szóljon meg
mozduljon már –

Szólj meg
s a szó
öltse fel Alakod
váljon Tesseddé a tér
az ajtó
melyhez Kezed akarata ért –

Ti lélegző káprázatok –
VALÓSÁGOM
a cipője alatt
maradt porszem
ÓT megöleltem
megcsókoltam
taszítása vigasztalt...

Ne halljam a hangod

MINDENNEK LÉTE A CSEND –
LEGYÉL A CSEND!
BESZÉLJ...

Nem vagyok méltó

Felnéztél az ablakomra
ugrani készültem...
Felszálló kedvem
Rád talált

Fülemben hallom
szád mozgásának ütemét

ÉREZTED... VAGY SOHA –

NINCSEN BŰNÖD...
Nincsen tettem
gondolatom NÉLKÜLED
Elüldözném magamat
MELLŐLED

elüldözném
BENNED ÉLŐ ÉLETEMET...

Gyenes Imre elbeszélései

Feltámadás

A halottak már napok óta készülődtek, náluk nem csak egy nap a halottak napja, a készülődést is hozzá kell venni.

Ők is nézik egymást, kihez hányan jönnek, megszólják a másikat.

A leginkább azt irigylik, akinek meg is terítenek a síron. Ő tényleg hozzákészülődik.

Mindenki tudja, hogy D.-nek csendben jönnek a hozzátartozói. Halkan, surrogva fordulnak a kövek között, és leterítik abroszukat, előveszik a bort, kalácsot, elhelyezik az evőeszközöket.

És D. készül, látják a többiek az arcán az ünnepélyességet, és hiába próbálnak meg a fiatalabb elhaltak gúnyolódni rajta, lassan ők is csendben maradnak, mert valljuk be, mindegyikük ezt szeretné, ha őt is terített asztallal várnák ezen a napon.

Itt előny, ha valaki fiatalon halt meg, a szemlélete már végleg megmarad, a közös halott-tudat alól ők se vonhatják ki magukat, de van bizonyos szabad mozgásterük.

Kevesen tudják, hogy a temető is egy nagy közösség, ahol az újak bizony nem is olyan könnyen illeszkednek be.

Hiszen itt is kialakulnak a viszonyok. Még hozzá sokkal szabadabb mozgástérrel. A lelkek szabadon mászkálnak, jórészt nem is itt töltik az időt, de mégis kötve vannak a helyhez, ahol eltemették őket. Még hozzá annál inkább, a rokonok mennyire járnak vissza a helyhez. Ez bizony megkötöi őket.

Az élőknek kell egy hely, ahová köthetik az emléküket. És ilyenkor bizony ott kell lenni a halottnak is. Ez szabály a temetőben.

Néhányan megpróbálták nem megjelenni, de az előjárásnak viszonylag könnyű dolga van ezek fellelésében. Lévéen a lelkek egy térben helyezkednek el, azt áttekinteni nem nehéz a rég elhalt, tapasztalt halottaknak.

Ők egyébként már nincsenek kötve kőhöz, hanthoz.

Egyrészt meg sincs már a halom, nem hosszabbították meg a hozzátartozók, vagy az is lehet, hogy újat temettek oda.

Szabály szerint a régi nem járhat vissza. Nagy zavar lenne abból, ha mindketten ott a térben keveregnének. Egyébként erre is volt példa, de az előjáróság nem ismer pardont ebben a kérdésben. Rendnek kell lenni.

A hozzátartozóknak kellemetlen, rossz érzéseik támadnak, tanácstalanul álldogálnak a friss hant előtt, némelyek még furcsa szagot is éreznek. El is mennek hamar.

Hát ez így nem lehet. A jogosulatlanul visszajárót némi mozgáskorlátozás után ismeretlen katonai sírok látogatására kötelezik, ami nem is számítható büntetésnek, inkább szolgálatnak, misszióknak, sokan meg is szeretik ezt a tevékenységet.

Persze inkább azok, akik életükben is a közszereplést tartották elsődlegesnek, hiszen itt ünnepélyek, beszédek hangzanak el, mindig mások jönnek, politikusok, iskolások, katonák.

A koszorúk itt általában szebbek, mint a magánparcelláknál, sok halott hiúságának tetszik ez, ezért jár ide.

Valahová menni kell mindenkinek. Jól szervezett a temető élete, és halottak napján különösen az. Nagyon készülnek rá, és büszkék mindig a lebonyolításra.

Olykor jutalmak is elcsattannak, de ahhoz tényleg nagyon fegyelmeztetnek kell lenni. Akkor napokig erről beszélnek még a temetőben.

Lassan áll vissza a megszokott rend.

De D. most nem törődik ezzel, nem a halottak elismerésére vágyik, neki még az élőkkel van kapcsolata – neki terítenek!

És valljuk be, a halottak között ennek van a legnagyobb becsülete.

D. nagyon készül, nagyon komoly, bár belülről ujjongás van benne. És akár hiszik, akár nem – ezt nem is mondja senkinek – melegséget érez.

Maga is fél beleélni magát – halljuk? – beleélni.

Mert itt a szó is árulkodik, és egy régi legendát támaszt fel, ami pedig állítólag ebben a temetőben történt. De senki nem beszél már róla, ebben az előjárók titoktartóak.

Pedig ők is tudják, hogy valami történni fog.

A rokonok előző évben, míg kipakoltak, bort töltöttek a pohárba, egyszer csak a kisgyerek, az unoka felkiáltott:

„Apa, kiürült a pohár!”

Mindenki az unokára, a kisgyerekre nézett. Piros volt az arca, és nevetni kezdett.

De tudták, hogy nem ő itta meg.

Ekkor mindenki hirtelen vidám lett, és nagyon meglepődötten mentek haza.

Ettől a bortól D. melegséget érzett, és többé nem lehetett a temető szertartásait ráerőltetni. Látszólag megtartotta azokat, de egyre többször csinált furcsa dolgokat.

Megállt egy gesztenyefánál, mikor érett a gesztenye, felfedezte a bogvókat, gyümölcsöket. Tavasszal szinte egy gyűlésen sem vett részt, amit az előljárási hivott össze, ki tudja hol járt, és igazából az előljárási sem tudták ellenőrizni.

Érezték, és nem is mentek utána. Kilógott közülük.

Tudták az öregek, hogy ha nedvességhez jut a halott, abból tud építkezni. És D. a borból nedvességhez jutott, ami duzzasztotta egóját. Fogvasztani nem fogvasztott semmit, így a pohár bor egy évig ki-tartott nála, fenntartotta az állapotot.

De halottak napján újra erre volt szüksége, különben odaveszett az előző éve.

A rokonok ez alkalommal is kijöttek, de meghalt az öreg, aki a terítés szokását tartotta. Mikor elindultak, csak az unoka kérdezte meg:

– Apa, a nagypapa mindig hozta az ételeket a dédinek, mi nem viszünk?

– Fiacskám, a lényeg az emlékezés, a nagypapa ezt a szokását mi nem fogjuk tartani.

– De Apa, és bort, bort se viszünk?

– Minek?

– Tavalý, nem emlékszel? Megitta a dédi.

– Butaságokat mondasz, elfelejtettünk a pohárba kitölteni, azért volt üres. Gyere, elkészünk.

D. repeső szívkvörvonallakkal várt a sírjánál, a melegség még tartott nála, de a kvörvonal egyre halványabb lett – kellett volna már a bor, hogy testbe szökkenjen.

A temető lakosai mind a bejáráshoz gyűltek, ahol hatalmas tábla állt: Feltámadunk!

Baleset

Nem gondolta, hogy így lesz. De most már nem bánta. Semmit nem bánt.

Mariann ott volt, és most mindenki megtudta.

Végre. – Ami ellen küzdött, most elszabadult. Nem baj.

Összefogta a haját, felemelte a fejét.

Most mi lesz?

Az a pezsgősdügő. Nem vitte ki a szemét, de figyelmeztette.

Most már tudják. – Mariannal volt együtt. Ketten itták a pezsgőt.

Levette magáról a köpenyt, és megnézte magát.

Még szép. Feszes a bőre. A szeme most csúnya, de nem érdekes. Mariann majd beviszi a kórházba.

A drága nem nézett semmit, csak rohant. Úgy, ahogy volt, köpenyben, összekötve pánttal, borzas hajjal.

Közelebb ment a tükörhöz. Nem is a szeme tűnt ki – pedig ordítóan pirosnak kellett lennie, és bizonyára az is – de a haja, a bőre! Most, hogy nem rakott rá sminket, kisimultak maguktól.

Miért? Csodálkozva nézett magára.

Aztán megfordult.

Mariann, hol van Mariann? Ja, igen, telefonál – de mégse, talán öltözik.

Feltűzött hajával az ablaknál állt és nézte, nézte...

Fehér köpenyét fölül megtörte a rosszul összepántolt öv, a sebtében derék fölött meghúzott frottír.

Nem szóltak egymáshoz, de soha ilyen egyetértésben nem voltak. Nagy nyugalom telepedett beléjük.

Most már tudják, mindenki tudja. Nem kell bújkálniuk, megtudták.

Az a pezsgősdügő, az a mozdulat, ahogy kiszabadult, feltört – szinte robbant a kezében – pedig százszor bontott már pezsgőt, és még soha nem csúszott ki a kezéből.

De nem fáj. Hiába mondja majd az orvos, hogy be kell menni.

Be is fog, de most már Mariann kíséri, csendesen, szótlánul mennek be, egymásra sem kell nézniük, egymásra vannak nézve most már.

Segít pakolni, csendesen tesz-vesz a ruhák közt – a ruháim közt – melyet olyannyira ismer, amikor még melegen a földre hántja őket. Ujjai közt megforgatva, áthúzza a kezén, előtte az én fejemen. És én érzem, hogy minden tapintása az, amire vártam, amit eddig nem mertem bevallani – és ő egy természetes mozdulattal lehántotta ezt rólam.

Az ablakhoz megyek. Magasról látom a bokrokat, különálló házakat, emberek nincsenek is, csak fecskék, meg ég, meg tisztaság.

Hátrafordulok. Mosolyogva áll mögöttem. Megfésülködött.

„Gyere! – szól Mariann, és ujjával fölemeli a kocsi kulcsot – mehetünk.”

És én tudom, hogy semmi baj nem érhet minket a hosszú út alatt.

Varga Domokos

Elátkozott kor menekültje Szuly Gyula verseiről

Sohasem jártam a költő Dob utcai lakásában, ha ugyan a versei által elémt idézett szűk kis szoba többnek mondható, mint egy menekült „*álomra is kevés helyének*”, amelynek ablakából ha kinéz, kopár pesti tűzfal mered rá. Itt kucorog évtizedek óta, itt didereg minden télen a maga kifosztottságában, szegénységében.

Fal – ez a leggyakrabban ismétlődő szava. Már a füzetnyi kötet első versében: „*tűzfalból ecetfa suttog*”. S végül az utolsóban: „*meglelné, mi rejlik a falban. / Ősi falban várnak-e minket... Kibomlik a falból a roppant / üzenet, óriások imája... Végre nekünk áll az örökség / amit elrejtettek a falban?*”

Tucatnyi verséből jelezhetném ki a fagyos, jeges, havas, teles sorokat is. „... a tél még ránk-üvölti átkait... bár mindenütt kemény tél állt köröttd... hol abszolút mínuszig fokozódik / az úr hatalmon lévő hidege... Hőföregetes maszkabál... vak-sötét és kihűlt terem... jéggé fagyott táj remetéje / darvadoz itt esteli órán... jégfalakkal Északi Sark ez... beszól a folyvást didergő / ember vacogó foga / kora zümmögő kórusába”.

Aztán megint a fal: „*Ablakomhoz a bútorokra / rovvott turistajel vezet. / Kitéárom, ráammered a tűzfal.*”

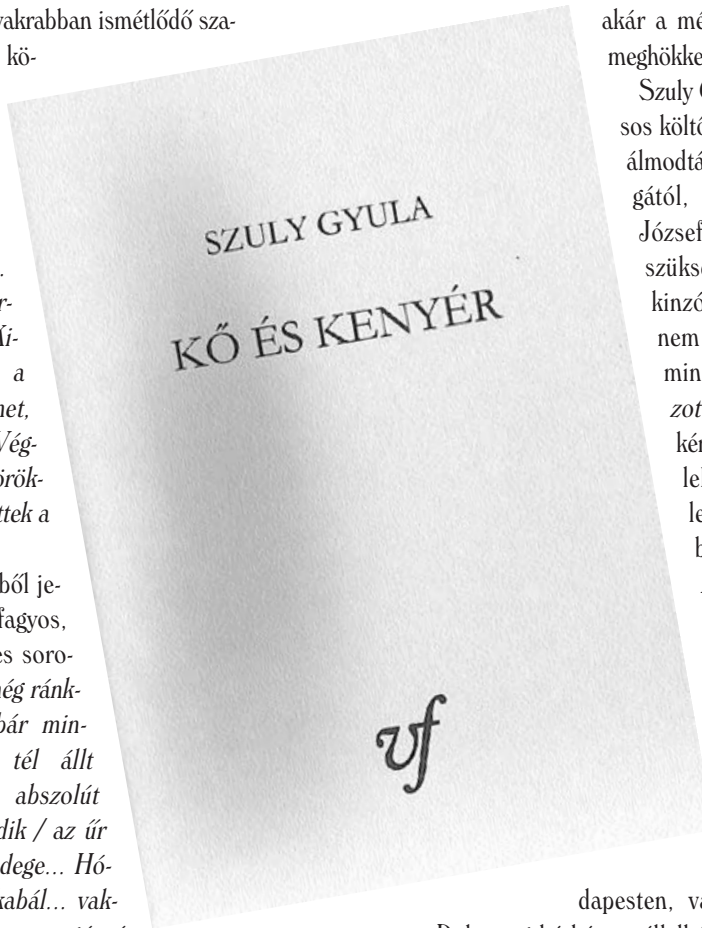
Ez az a lélekdermesztő, szűk világ, ahonnan csak a költői képzelet ígér szabadulást. Meg a mindig újra felzendülő zene. Mert egy jó kis lemezjátszó még itt is

elfér, s bár csupán gépzenevel tud szolgálni, vigasztalónak az is jobb a semminél. Bach és Mozart, Schubert és Schumann, Liszt és Wagner, Ravel, Bartók és Webern akkordjaira kitérül a fagyos kicsi szoba, s máris könnyebben kalandozik el a lélek a messzi múltba, a gyermekkor édenébe, vagy akár a mérhető időből kilépő, mehökkentő látomásokba is.

Szuly Gyula ugyanis látomásos költő. „Miért nem éjszaka álmodtál?” – kérdezheté magától, mint annak idején József Attila, ha neki is szüksége volna efféle önkínzó számonkérésre. Ha nem őrzött volna meg mindvégig – az „*elátkozott kor menekültje*”-ként is – annyi lelkiert, lelki derűt, amely a legszorongatóbb időkben is élni segítette. Amikor ellenséges elemnek bélyegezték, kitelepítették, majd annak is örülnie kellett, hogy jogi diplomával a zsebében elmeegógyintézeti hivatalsegéd lehet Bu-

dapesten, vagy hogy megbújhat ama Dob utcai bérház „széllebbélt” szobájában. Belenyugvásról szó sem volt persze. De ha lázadt is benne a lélek, soha nem ment fejfel a falnak. Önnönmagában vívta meg – versei által – a valóságban megvívhatatlan, minden rosszat jóvá tenni vágyó küzdelmeket.

Látomásos versei között akadnak ugyan szelíden elégikusak is, mint a *Pesti gyerekkor*, a *Minden út Budára*, a *Bika jegvében*, vagy a *Negyven év*. De ezek inkább csak kivételek, hisz ő ritkán szólaltat meg olyan

érzéseket, mint például a legutóbbiban: „*görcsösen szorítja magához / a gyenge évek vézna zsákját, / társat keres már a magányhoz, / felhőkben látja a társaságát...*” Jobban illik hozzá, hogy fegyverre kapjon – legalább lélekben – jogainak, igazságának elorzói ellen. Versek sorában folytat véres harcokat, ilyen szavak sokaságával élve: csatárlánc, szabadsapat, ostromgép, faltörő kos, rohamcsónak, felderítő, csapatmozdulat, ellenség, seregtest, őrzár, fegyver, arzenál, nehéz páncélzat, tőr, penge, lőportár, ór, szurony, csapott célgömb, harctér, légtér, aknazár, fegyvernyugvás, ütközet, távcsöves puska, aknavető, rakéta, hadállás, háború, ágyutalp, hadműveleti terület, ostrom, álcázott csapat elővédje, találat, lőszer, huszárhoam, embervadászat, rámirányított csó... hogy az előfordulás sorrendjében kapkodjam ki őket a kötetből, s még ne is valamennyit. Jó részükről nem is hinnénk, hogy lírai versbe illeszthetők, de a költői ihlet csodákat művelhet, kivált olyasvalakié, aki soha nem tagadta meg harcos álmokat szövögető hajdani kamaszlelkületét. A harc egyébként gyakran folyik Buda váráért, vagy egyszerűen Budáért, mert onnan való elűzetése a Dob utcai remete legfőbb fájdalmi közé tartozik. Ő ott volt boldog valamikor, de most „*zavaros tekintetű ablak / mögött idegenek lesnek / én laktam, ott ahol ők laknak...*” „*Buda talán most visszatér, / kit Pokol szörnyének dühe / el tudott szakítani tőled, / s ha még idegen kézen áll / bástyád alatt egy utca sarka, / vagy csak egy ház, egy emelet, / vagy azon három szoba csak; /: Buda, jövök! Hiszen roham- / csónakká lett, ami repít / feléd, ez az ütöttvert sajka...*”

Nem, nem lehet, holtig sem lehet elfogadni a vere séget. „*Filippinél találkozunk, Dob utcában megütközünk*” – hajtogatja még akkor is a költő, mikor a hajdani Saulus már Paulus képében nyújtana békejobbot neki, mert ő még mindig úgy érzi: „*megkövezne újra*”. A címadó versben – *Kő és kenyér* – ugyanez a motívum tér vissza: „*újra vannak már köveid*”. Majd ezt követik a záró sorok: „*Jut-e nekem kenyér, hogy éljek? Feléd repül és leterít.*”

Nem tudna-e mégis megbocsátani? Egy 1998-as keltezésű verse – *Jön a damaszkuszi útról* – épp erre keresi a választ. De azt oly keserves-nehez kivajúdnia! „*Beforrtak a sebeim régen? / Gubbasztok én minden sebemben. / Ő tette azt, hogy nem vagyok már / jámbor se, mint eddig voltam / miatta lett, hogy megro-*

moltam / s nem bocsátottam meg magamnak / azt, hogy neki meg nem bocsátok / s nem tudom már, hogy az ő bűnét / vagy a magamét kell-e látnom / a megbocsáthatatlanabbnak.” Hogy aztán megint oda térjen vissza: „*Nem tenne ő már sohse rosszat, / csak engem kövezne meg újra...*”

A megkövezésnek olyan újabb módja is lehet persze, hogy a jól szituált hajdani Saulus nem dobálja már el a maga gondosan összegyűjtött köveit, hanem – házat épít belőlük. Miközben a költő még mindig ott tart: „*...itt állok újra üres kézzel, / most már mégis körömszakadtig / védekezve, de nincstelen.*”

Világos, hogy nem csupán magánfájdalmak ezek. De nem is politikai pártoskodáshoz köthető panaszok. Egy mélyen érző és sokat vergődő lélek válik általuk – akarva-akaratlan – közéleti költővé, a maga személyes szenvedéseiből fogant versekkel is sokak életérzésének művészi kifejezőjévé. Hogy aztán megint a halhatatlanok muzsikájával, az „*óriások imájával*” vigasztalja magát, Bach orgonaszavával, Liszt zongorajátékával. Vagy a halálmadár kísérte Schuberttel utazzon Bécs felé, vagy a bohócruhás Schumann ragadja magával „*rég szertefoszlott karneválba*”, vagy Bartók föld alól kiásott titokzatos hangszerének húrján hallja megpendülni a beléakadó gímszarvasagancs keltette dalt, mely az arra járókat is szarvassá bűvöli, vagy a magányos sirályként kiáltó Anton Webernnel legyen találkozása egy jégoázison, akinek: „*Fogain a levegő recseg, / tél fészkel szemén, / lavinával játszódo hegyek / bolygonatnak pihenő helyén...*”

Máskor Vajda Jánost idézi meg, vagy Krúdy Gyulát, hogy bennük leljen társat, ha már az élőkben nem található.

Hacsak olvasóiban nem. Mert olyan sajátos költészet ez, amely a maga szemérmes szűkszavúságában is figyelmet érdemel. S több visszhangot, mint amit a szobája ablakával szemben meredő tűzfaltól várhat a magányosságában mégiscsak meg-megszólaló poéta.

Szuly Gyula: *Kő és kenyér*

Vadamosi füzetek 1999. Zalaegerszeg, 58 oldal

Hules Béla

Én nem vágyódom innen sehova

Háry Emma: Testvéreim a margaréták

Háry Emma neve a harmincas évek végétől a negyvenes évek közepéig tartó egerszegi diákoskodásom idején vésődött belém, kitörölhetetlenül. Számomra ő volt Egerszeg költője, és bizonyára nem egyedül nekem. Hogy versét is olvastam volna akkoriban, arra nem emlékszem, bár kell, hogy olvastam legyen. De csak a neve maradt bennem, mint valami mitikus név. Mintha valami meséből lépett volna előm akkor is, amikor megadatott a sors ajándékaként, hogy még találkozhasam vele személyesen, nem sokkal az Egerszegi múzsa megjelenése után. Így kaptam kézbe aztán gondosan füzetbe másolt verseit (azokat; amelyek a *Fehér tüzekben* megjelentek után keletkeztek).

Ahogy a kisvárosokban is megjelentek a helyi újságok, úgy léptek színre lapjaikon a helyi költők. A korabeli viszonyokat kell visszaidéznünk, hogy megértsük, milyen jelentős is volt a szerepük annak idején a helyi költőknek, tárcaíróknak, egy-egy helyi festőnek, netán szobrásznak. Jelenlétük az alkotással, az alkotóval való személyes – vagy majdnem-személyes – találkozás lehetőségét nyújtotta egy olyan közösségben, ahol mondhatni még mindenki mindenkit ismert. A helyi lapot, lapokat sokan járatták, nemegyszer csak azt, és hétről hétre, hónapról hónapra várták a személyes ismerősükké lett költő újabb versét, amely róluk, hozzájuk szólt. Hogy milyen volt az a közeg, amelyben Háry Emma versei fogantak, amelyhez szóltak, az pontosan tapintható a költőnő 34-ben megjelent kötetéből való *Egerszeg* című versben: „... *Az útszél és a tarló is virágos. / A Zalaparton*

áll a régi város. , (...) Bodzaillatot visz a szél tova. ... / Fehéren int kéttornyú temploma. (...) A pincék mélyén jó göcseji bor. / Napfényben aranyló utcapor. (...) Kámzsás barátok, halkszavú papok. / Ezüstöscsendű szent vasárnapok.”

Versek – ha akadhat is kivétel – abban a térbeli és időbeli közegben szólnak teljes hitelességgel, amelyben fogantak, ha ez nem merül is fel az olvasóban. Hiszen műveltségében többnyire készen vannak azok az adatok, amelyek az adott költő működésének hátterét adják. Mi, magyarok nyomban otthon vagyunk, ha a Tisza vagy az Alföld kerül elénk valamely költeményben; és hasonlóan vagyunk a világirodalom jó részével is. De ne higgyük, hogy a költészet birodalma teljesen szabadon átjárható, hogy egy „jó” vers szükségképp egyformán hat bárhol. Ady *Az eltévedt lovasa* sohasem fogja elmondani ugyanazt egy angolnak, egy franciának, amit mi hallunk benne.

Háry Emma java versei hiteles költői érvénnyel szólnak saját háttérükben, csak ez a háttér maga tünedezett el a világ változásaival. Nem követhetjük ismerősként a költő lépteit „a *szénaillatú Válickaparton*” (Vallomás), a mi szemünknek idegen már a „*napfényben aranyló utcapor*” csillogása – és minek folyassam. És rég nincs jelen a maga elevenességében a mindennapi léttel oly szorosan összeszövődött *másik* háttér, az a *szakrális* sík, amelynek képei és jelképei átittatták az „egyszerű” emberek lelkét, ünnepei – ahogy a városon napszakonként átzengető harangszó – megszentelték a tagolódó időt.

Háry Emma tudatos elhatározottsággal maradt a *provincia* költője. Mintha sokkal szerényebb léptékben a nagy költőt visszhangozná: elegendő és méltó költői feladat lehet egy zárt közösség saját lelkét megszólaltatni, akár lemondva ezzel a kívülállók csodálatáról. Mindezzel együtt ennek a költészetnek mondhatni muzeális értéke van. Nemcsak Egerszeg, nemcsak Zala számára, amelyek hajdani képét, a külsőt és a belsőt fakuló fényképeknél is elevebben őrzi; a régi Zala folyó kiáradását (*Kiáradt a Zala*); azt az időt, amikor Kemendollár és Zalaegerszeg között még *Kisfaludpusztán* állt meg a vonat... (*Vonaton a hóesésben*).

Az irodalomtörténet óva őrzi irodalmunk, költészetünk „nagy” vonulatát, a Halotti beszédétől és az Ómagyar Mária-siralomtól napjainkig; ugyanígy népköltészetünk, paraszt-költészetünk kincseit, de nincs (és félek, hogy nem is lesz) antológiánk, amely a „*provincia*” termésének javát gyűjtené össze, a hajdani vidék rajzolatait, életérzését, életlátását – pedig ezt is érdemes lenne közkinccsé tenni. Addig legalább a helyiek feladata a Háry Emmához hasonló relikviákat elevebben őrízni.

*

Szólnom kellene még a Háry-versek sajátosan *költői* értékeiről, de fonáknak érzem, hogy azt bizonygassam; szerzőjük valóban *költő*, a szó mesterségbeli értelmében is. Persze hogy az! Említhetném a gondosan választott rímeket, a láttató jelzőket, az igényes strófaformákat; vagy ahogy *Hódolat a Boldogasszony előtt* című himnikus költeményét elmúlt századok verseléséhez, veretes nyelvezetéhez igazítja. Érezhető, hogy nem voltak ismeretlenek számára a Nyugat költői sem (*Vallomás* című verse mintha Babits *Messze... messze...* című versére felelne, ha nem állíthatjuk is biztosan, hogy annak hatására íródott); de nem utánozott másokat, ha tanult is tőlük.

*

Költészetében négy fő síkot találhatunk: a pátriája iránti ragaszkodó szeretetét, a személyeset, a szakrálisat és a természetit. Négy fő síkot – és nem négy fő témakört; hisz a síkok szinte minden versben átfedik egymást. A szülőfölddel való kapcsolatáról finom „cezararajzai”, meghitt életképei mellett a már említett *Vallomás* szól a legbensőségesebben: „*Itt minden követ, rögöt szeretek, / mélyről feltörő, forró rajongással / s mindent megszépít a szeretet.*”

A kötetből sugárzó derű nem mindig töretlen. „*Árnyék esett reám*” – olvassuk az *Önéletrajz*-ban. A költőt súlyos betegség lepi meg (*Kórházi éjszaka*), de az újratemtett harmónián is átsuhan egy-egy árnyék. Legszemélyesebb verse, az *Egyedül* egy „megkísértés” mélyen őszinte elbeszélése: „*Pitypangok ezüstlámpája égett: / ne oltsd a lángot, ne bánd, ha éget! / A nyírfák furcsán suttogni kezdtek: / dobd el magadtól magánykeresztet! // És én ijedten, dermedt-elhülten / a népes utcára menekültem.*” Az árnyakat azonban elúzi a természet látványában való áhítatos feloldódás, ahogy ezt a *Magamnak mondom...* című versében látjuk. Ez a vers egyben valóságos kis gyűjteménye a költői találatoknak:

Emlékezzél erre a délutánra,
a kis hajlék napfény-foltos falára,
akkor is, ha majd rádborúl a tél.

Lásd, most gyümölcstől roskad a fa ága,
kék lánggal ég a katángok virága,
s fürtöt takargat a szőlőlevél.

A nyár hevét ma már hiába várod,
de ha a dombtetőn karod kitarod,
belesimul a párás, őszi táj.

„*Hát indulj tovább, bizakodó hittel*” – írja az utolsó versszakban. A mindvégig töretlen hit Háry Emma másik fogódzója. A természet és Alkotója iránti áhítat egybeolvadásának legszebb példája a késői – 79-ből való – *Őszi csokor a Mecsekből* című kis-ciklus; befejezésül hadd idézzem ennek középső négysorosát:

Madár

Egy olyv körözget a hegy csúcsa felett.
Kiő, kiő... vijjogja szüntelen.
Ki Ő? – Kérdez és felel is a lélek:
Isten! Isten! A Szent, a Végtelen...

Háry Emma: Testvéreim a margaréták
Vadamosi Füzetek. Zalaegerszeg, 58 oldal

Tar Ferenc

Levellek a keszthelyi városbírónak

A mellékelt levelek illetve Erdélyi József verse Reischl Imrének íródtak. Az alábbiakban – röviden – arról kívánunk szólni, hogy a keszthelyi városbíró mivel érdemelte ki, hogy az Operaház dolgozói 1930-ban „szerencsekívánataikat” tolmácsolják és két évvel később – a másik levélben – „a költők barátjának” nevezték őt.

Keszthely újabbkori történetében a Festeticsek mellett a Reischl család játszott meghatározó szerepet. A család első tagja – a csehországi születésű – id. Reischl Vencel 1844-ben került Keszthelyre. Előbb bérelte, majd 1864-ben megvásárolta a Festetics család serfőzdéjét. Az idegen földről származott vállalkozót Keszthely lakossága 1861-ben városbíróvá választotta. Közel 33 évig állt szeretett városa élén, melynek során sokat gyarapodott, fejlődött a település.

A családi vállalkozást fogadott fia – ifj. Reischl Vencel – már 1893-ban bekövetkezett halála előtt átvette. A családi vagyon az ő idejében gyarapodott a legjobban – 1910-re Festetics Tasziló után ő lett a város leggazdagabb polgára.

A serfőzde mellett legnagyobb vállalkozása az volt, amikor 1905-ben 35 évre bérbe vette a Festetics családtól Hévízfürdőt, amely a három és fél évtizedes fejlesztéseknek köszönhetően vált európai rangú fürdőhellyé.

Az legidősebb fia volt az 1869-ben született Reischl Imre, akít nagyapjához hasonlóan (1911 végén) szintén a település első emberének választottak. A Tanácsköztársaság időszakát kivéve 1936-ig állt a város élén.

Az 1920-as évek első felének gazdasági pangása után az évtized második felétől jelentős építkezések voltak Keszthelyen. 1927 június végén volt a karmelita templomnak és kolostornak az alapkövetétele – a városbíró mondta az ünnepi beszédet. Ugyancsak ebben az évben bővítették egy emelettel a mezőgazdasági akadémia épületét. 1927/28-ban épült meg a Szigetfürdő melletti strand. 1928 végére készült el a Postapalota impozáns épülete, és ebben az évben adták át a Balatoni Múzeum neobarokk palotáját is. Az 1930-os évek elején készült

el az evangélikus és a Móríc Zsigmond jelenlétében felszentelt református templom.

Városbíróvá idején több országos jelentőségű kulturális esemény is volt Keszthelyen. 1921 nyarán Helikon-ünnepséget rendeztek a városban, amelyen többek között megjelent Móra Ferenc, Beóthy Zsolt, Herczeg Ferenc, Vas József, Apponyi Albert és Horthy Miklós kormányzó is. 1930 nyarán a dunántúli újságírók kétnapos találkozója volt Keszthelyen és Hévízen. Két évvel később az írókat látta vendégül a két közeli település. Az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE) által rendezett találkozón itt járt József Attila, Tersánszky Józsi Jenő, Supka Géza, Kodolányi János, Baktay Ervin és még sokan mások. Keszthelyen megalakult az IGE Zala megyei csoportja, melynek Reischl Imre is tagja lett. A városbíró 25 éven át állt települése élén, ez idő alatt megkapta a kormányzói Magyar Érdemrendet és a pápa által adományozott Nagy Szent Gergely Rendet is.

Reischl Imre 1938. július 15-én halt meg. Korporsóját a Balatoni Múzeum előcsarnokában ravatalozták fel, innen kísérte a hatalmas tömeg a közeli Szent Miklós temetőbe.

Az 1930-as keszthelyi újságíró-találkozó kapcsán az egyik soproni újságíró a következőt írta: „Régebben egyes városok fejlődése össze volt kötve egy-egy család nevével, életével munkásságával. Ezt a tradíciót úgy látszik ma is megőrizte a Reischl család Keszthelyen és Hévízen. Ennek a családnak nevéhez fűződik Keszthely és Hévízfürdő legújabb nagyszerű fejlődése. Reischl Imre városbíró Keszthely város bizalmának és ragaszkodásának leteleményese, aki ennek a bizalomnak 100 százalékig meg is felel...”